

Írta:
FORGÓ ANDRÁS (9. és 10. lecke)
GUITMAN BARNABÁS (6., 7. és 8. lecke)
SZILÁGYI CSABA (1. lecke)
A 2. és 3. leckét KÓTA PÉTER, a 4. és 5. leckét SZOVÁK KORNÉL szakmai segítségével készítette SZILÁGYI CSABA és GIANONE ANDRÁS

Szerkesztette:
GIANONE ANDRÁS

Lektorálta:
HAVAS ISTVÁN

A térképeket készítette:
HILLIER DOMONKOS (1. és 2. lecke)
GUITMAN BARNABÁS (6–10. lecke)

TÖRTÉNELEM I.
munkatankönyv
a 9–10. évfolyam számára

A munkatankönyv kiindulási alapját a 2010-ben megjelent *Egyházak a XX. században* című történelmi segédlet képezi. A Faludi Ferenc Akadémia gondozásában kiadott munkát hosszú előkészület előzte meg. Az együttgondolkodásban részt vett Szigeti Szabolcs, Szilágyi Csaba és Gianone András. Köszönet mindenkinek, aki valamilyen módon részese volt a *Segédlet* megvalósításának.

ÉRTÉKORIENTÁLT PEDAGÓGIA
Sorozatszerkesztő
FÜLÖPNÉ ERDŐ MÁRIA

FORGÓ ANDRÁS – GIANONE ANDRÁS – GUITMAN BARNABÁS – SZILÁGYI CSABA

TÖRTÉNELEM

munkatankönyv
a 9–10. évfolyam számára



SZENT ISTVÁN TÁRSULAT
Az Apostoli Szentszék Könyvkiadója
Budapest 2012

A 4. oldalt kérjük üresen beszerkeszteni a kéziratba, ide kiadói adatok kerülnek majd!

TARTALOMJEGYZÉK

Előszó

1. Az egyház a Római Birodalomban
 - Palesztina a Kr. e I. században
 - Jézus Krisztus élete, tanítása
 - Az egyház születése, az ősegyház
 - Az egyház további terjedése
 - A keresztényüldözések
 - A kereszténység államvallás lesz
 - Az egyházszervezet kialakulása
2. A kereszténység a kora középkorban
 - Az újonnan megtért kelta és germán népek kereszténysége
 - A pápaság a Karoling-korban
 - Egyházszakadás Kelet és Nyugat között
 - A nyugati szerzetesség születése
3. A nyugati egyház a virágzó és kései középkorban
 - A pápaság és a világi hatalmak küzdelme
 - Szerzetesség a virágzó középkorban
 - Oktatás és vallásosság a XI–XV. században
4. A magyar egyház az Árpád-korban
 - Szent István és utódai egyházszervezői tevékenysége
 - A pápaság és hazánk kapcsolata a XII–XIII. században
 - Szerzetesség az Árpád-korban
5. A későközépkori magyar egyház
 - Az egyházi élet alakulása az Árpád-ház kihalása után
 - A pápaság és hazánk kapcsolata a későközépkorban
 - Vallási élet
6. Keresztény világmisszió, az újkori globalizáció
 - A világmisszió kialakulása
 - Közép- és Dél-Amerika megtérítése
 - Az ázsiai missziók (India, Kína, Japán)
7. Hitújítás-hitszakadás és felekezetszerveződés Európában
 - Európa szellemisége 1500 körül
 - Reformációs mozgalmak és felekezetszerveződés Európa országaiban
 - A katolikus megújulás
 - Vallásháborúk – vallásbékék
8. Reformáció és katolikus megújulás a szétszabdalt Magyarországon
 - Vallási élet Magyarországon a XVI. század elején
 - A reformáció elterjedése és a felekezetek megszerveződése
 - A katolicizmus újjászerveződése és megszilárdulása
9. Felekezetek és hitélet Magyarországon a XVIII. század első felében
 - A katolikus egyház helyzete a Magyar Királyságban a török kiűzését követő évtizedekben
 - A szerzetesrendek tevékenysége
 - A protestáns felekezetek a XVIII. század első felében
 - Felekezetek és hitélet az Erdélyi Fejedelemségben
 - Felekezeti megoszlás a XVIII. század második felében
10. A felvilágosodás és az egyház Európában és Magyarországon
 - A felvilágosodás és az egyház
 - A jezsuita rend feloszlata
 - A Habsburg-birodalom egyházpolitikája a felvilágosodás korában
 - Mária Terézia reformjai
 - A jozefinizmus

Megoldások

Fogalomgyűjtemény

ELŐSZÓ

Milánói rendelet, szerzetesség kialakulása, investitúra háborúk, nagy nyugati egyházszakadás, reformáció, katolikus megújulás. Talán nem teljesen ismeretlenek ezek a témák. De vajon eléggé alapos-e a tudásunk arról, milyen szerepet játszott a kereszténység az ókorban, a középkorban és a kora újkorban? Ebben szeretne segítséget nyújtani az *Értékorientált pedagógia* sorozat középiskolai történelem munkatankönyvének első kötete. Ez a könyv segédeszközüül szolgál a középiskolákban használatos történelemkönyvekhez.

A kereszténység az ókor végén alakult ki és meghatározó befolyást gyakorolt a középkori és kora újkori Európa történelmére. A jelen könyv szerzői arra vállalkoztak, hogy – tíz téma köré csoportosítva – bemutassák az kereszténység szerepét és sorsát a XVIII. század végéig az egyetemes, illetve magyar történelmében. Egy olyan hiánypótló tankönyvet vehet kezébe mind a tanár, mind a diák, továbbá az egyház története iránt érdeklődő, amelynek segítségével újragondolhatja a középkor és a kora újkor történelmét, hiszen a kereszténység története nélkül lehetetlen Európa, benne hazánk történelmét megérteni.

Ezt a segédletet a *Forrásközpontú történelem* sorozat könyveihez hasonlóan építettük föl, tehát a rövidebb törzsszöveget követi a terjedelmesebb forrás- és feladattár, amely segít jobban megismerni és megérteni az adott korszakot. A törzsszöveg első pillantásra ugyan egy kicsit hosszabb az ott megszokottnál, de csak azért, mert ide került számos kiegészítő információ (apró betűben), valamint néhány fogalommagyarázat és képi illusztráció. A tanulást segítik a törzsszövegre feltett kérdések, az adattár, amelybe a megtanulandó adatokat össze is gyűjtöttük (ezek közül a legfontosabbakat a szövegben is félkövér betűvel írtuk) és a feladatok megoldásai, amelyet a könyv legvégére helyeztünk. A feladatok nagy része szóban és írásban megválaszolható. Az egyes témák iránt érdeklődők pedig a www.hittansuli.hu internetes oldalon sokféle kiegészítő anyagot találhatnak: további forrásokat, feladatokat és ajánlott szakirodalmat.

Jó bűvárkodást kívánnak

a szerzők

A tankönyvben alkalmazott jelölések

fejlesztendő kompetenciák

F: források használata és értékelése

H: események háttere

I: elhelyezés időben

SZ: szaknyelv használata

T: elhelyezés térben

K: kutatás – nézzünk utána szakkönyvekben, interneten

V: vita

☐: kifejtős feladat, a füzetben érdemes dolgozni

1. AZ EGYHÁZ A RÓMAI BIRODALOMBAN

Palesztina a Kr. e. I. században

Palesztinában az idegen (asszír, perzsa majd római) uralom szorongatása alatt a messiási eszme volt a nép legnagyobb vigasztalása. Jézus korában a messiásvárás eltorzult, túlságosan politikai jelleget öltött. Olyan Messiást vártak, aki felszabadítja őket a római iga alól. Nemcsak Palesztinában élt a Messiásvárás, hanem Perzsiában, Arábiában és az egész Római Birodalomban is, ahol a zsidók szétszórva, **diaszpórában** éltek. Hatással volt rájuk a görög műveltség, főleg kereskedelemmel foglalkoztak. Alexandriában Jézus működésének idején fordították görögre az Ószövetséget.

Messiás (a héber „Massiah”, görögül „Khrisztosz”, azaz a „Feltámadt” szóból származik): eredetileg Izrael királyát jelentette, a Kr. e. I. században vette föl az eljövendő Megváltó értelmet.

Jézus Krisztus élete, tanítása

Jézus (héber Jesua vagy Jósua) név jelentése „Isten a szabadító”, „Isten segít”.

Jézus Krisztus koráról, tanításáról és tetteiről az I. századi keresztény források szólnak részletesen (**evangéliumok**, apostoli levelek, az Apostolok Cselekedetei). Ismerünk nem keresztény forrásokat is: Josephus Flavius (†100 után) zsidó történetíróét, a római források Ifjabb Plinius (†120 körül), Tacitus († 120 körül), Suetonius (†130 körül) nevéhez köthetőek. Jézus a júdeai Betlehemben született, Augustus császár uralkodása idején, aki éppen népszámlálást tartott birodalmában. Jézus születési éveként az időszámításunk előtti 7. vagy 6. évet jelölhetjük meg. A számítási módot Dionysius Exiguus (†550 után) szerzetesnek köszönhetjük, aki ugyan „elszámolta” magát néhány évvel, de ő a (keresztény) időszámítás atyja.

Jézus Tiberius császár uralkodása idején (Kr. u. 27–28 év fordulója körül), amikor Poncius Pilátus volt Júdea helytartója, mintegy harmincévesen lépett a nyilvánosság elé tanításával. Tanítása az Isten országáról szólt, a legfőbb parancs a szeretet. Jézus nem csatlakozott egyetlen zsidó politikai irányzathoz sem. Beszédeiben főleg a szegényekhez szólt. Keresztre feszítése a mai ismereteink szerint a 30 és 33 közötti években történt, mert, nemcsak Messiásnak, hanem Isten fiának tartotta magát.

Az egyház születése, az ősegyház

Jézus még földi életében 12 **apostolt** választott ki tanításának továbbadására. Közülük egyet, Simon, kit elnevezett Péternek, azaz közsiklának, az egyház fejévé tette. Jézus halála után, **pünkösd**-kor történt meg az **egyház** születése. Péter apostol beszédére mintegy háromezer ember keresztkelődött meg. Közülük kerültek ki a jeruzsálemi **ekklészia** első tagjai. Ekkor még nem különültek el a zsidóságtól. Hűségesen látogatták a zsinagógákat, megtartották a mózesi törvényt, részt vettek a jeruzsálemi zsidó templom pompás szertartásaiban. Volt azonban saját szertartásuk is: a „kenyértörés”. Jézus utolsó vacsorai cselekményének megismétlése. Ez családi

ekklészia: gyülekezet (akik össze vannak hívva), az egyház és közösségeinek elnevezése



Kenyértörés ábrázolása, Priscilla-katakomba, Róma, II.-III. század

házanként történt. Egymást „hívóknak”, „testvéreknek” vagy „tanítványoknak” nevezték. Nem túrték, hogy szűkölködő legyen közöttük, sokan a közösbe adták be vagyonukat. A segélyek elosztására egy hét férfiból álló csoportot választottak ki. A **diakónusok** feladata volt a közös vagyon kezelése és az apostoloknak az igehirdetésben és a keresztkelésben segédkezni. Jeruzsálemben hamarosan üldözni kezdték Jézus tanítványait. A „hetek” egyike, István lett az első vértanú.

Röviddel a jeruzsálemi közösség létrejötte után egy Saul nevű zsidó férfi is megtért, és a keresztségben a **Pál** nevet vette fel. Pál első térítőútja 45 és 47 körül Ciprusra és Kis-Ázsiába veze-

tett. Megpróbálta meggyőzni zsidó testvéreit arról, hogy Jézus a megígért és feltámadott Messiás. Egyúttal növekvő érdeklődéssel találkozott a nem zsidók részéről Krisztus személyével és tanításával kapcsolatban. Második és a harmadik térítő útja során Pál kiterjesztette az igehirdetést Macedóniára és Görögországra. Közben 48 körül a Jeruzsálemben tartózkodó apostolok, köztük Péter és Pál, eldöntötték, hogy a megkeresztelkedő pogányoknak nem kell átvenniük a zsidó előírásokat. A fiatal közösség így elszakadt egy meghatározott kultúrától, és ezzel megteremtette az előfeltételét annak, hogy különböző népeket magába foglaló közösséggé váljon.

Húzzuk alá a szövegben az ősegyház életére jellemző kifejezéseket!

Az egyház további terjedése

Feltámadása után Krisztus azt a parancsot adta követőinek, hogy tegyék tanítványaivá az összes népet. Az apostolok és munkatársaik Jeruzsálem után máshol is elkezdtek hirdetni Jézus tanítását. Először csak zsidóknak, majd Szíria fővárosában, Antiochiában élő nem zsidóknak is. Itt nevezték először a hívőket keresztényeknek. Jézus követői az evangéliumot, azaz az örömhírt azonnal továbbították az ókori világ összes népe felé. A tanítványok szétvándoroltak az akkor ismert világ minden sarkába: Keleten Indiáig, nyugaton Rómáig, sőt egészen a mai Spanyolországig is eljutottak.

Az evangélium a Római Birodalomban meglepő gyorsasággal terjedt. Az evangélium először a városokban terjedt, majd áterjedt a falvakra, tanyákra. A III. század közepén már a birodalom minden provinciájában számos egyházközségről van tudomásunk. A kereszténység gyors terjedését segítette az egységes közigazgatás, a jól kiépített útvonalak, és a „pax Romana”, azaz a „római béke”. Mindezek mellett mélyebb okai is voltak a sikeres terjeszkedésnek. A hit terjesztőinek szavaiból ellenállhatatlan meggyőződés szólt. A keresztények élő hite, emberszeretete sokakat meggyőzött, hogy itt egy új, világalakító erővel állnak szemben. A keresztények többsége az üldözések, a szenvedések idején bátrán állta a megpróbáltatásokat.

A keresztényüldözések

A 64-től 313-ig terjedő időszakot a vértanúk korának is nevezik. A keresztények a császártól megtagadták a vallási tiszteletet, nem voltak hajlandók pogány áldozatot bemutatni. Ezenkívül kerültek a színházakat és a nyilvános ünnepségeket erkölcstelenségük miatt. Így az államellenesség gyanújába kerültek. Néro és Diocletianus császárok uralkodása közt eltelt két és fél évszázadban tíz nagyobb üldözés sújtotta a keresztényeket.



Keresztény vértanúk: utolsó imádság

Egyes üldözések után olykor szünet állt be, vagy nem terjedt ki az egész birodalomra. Ha Rómában a hatóságok abba is hagyták, a provinciák folytatták a maguk felelősségére. Az üldözés tekintetében a hatóságok többnyire megőrizték a törvényesség látszatát: A keresztényeket bíróság elé idézték és ellenük bűnvádi eljárást indítottak. Az üldözések azonban nem érték el céljukat. Akadtak ugyan hittagadók, különösen a legkegyetlenebb Decius-féle üldözés idején (250), mert itt hónapokig is elhúzódhatott egy-egy kínzásokkal teli ügy. Az egyház a mai napig vallja: minden kiöntött keresztény vérből új keresztény vetés sarjad. Azokat, akik vonakodtak a pogány áldozatot bemutatni, kegyetlen módon kivégezték. Viszont ismerünk olyan eseteket, amikor a hívőket vagyonelkobzással, száműzetéssel vagy kényszermunkával büntették.

A kereszténység államvallás lesz

A IV. század elején Constantinusnak a társcsászárokkal való közdelem során először diplomáciai, majd fegyveres úton sikerült hatalmát megszilárdítani. Róma előtt, a Milvius hídnál vívott csatában legyőzte Maxentius, a nyugati rész trónkövetelőjét. (312). E csatában – mivel római légiók álltak szemben egymással – Constantinus a Krisztus-monogramot tetette katonái pajzsára, amelyet előzőleg álmában látott.

Nagy **Constantinus** császár uralkodásához fűződik a kereszténység szabadon való gyakorlása a birodalomban. **313**-ban a keleti rész uralkodójával, Liciniussal együtt kiadta a **milánói rendeletet**. Ezzel a keresztényeknek teljes vallási egyenjogúságot biztosított, az egyház pedig kiszabadult évszázados elnyomásából. Ő tette a vasárnapot nyilvános ünneppé. Már mint egyeduralkodó **325**-ben **Niceába** összehívta az első **egyetemes zsinatot**. A körülbelül 300 összegyűlt püspök **hitvallásban** határozta meg, hogy a Fiú és az Atya azonos természetű (egylényegű), és elvetette Arius tanait.

arianizmus: Arius tanítását követő eretnokség, mely szerint Jézus nem örökkévaló, mint az Atya, csak hasonló lényegű (homoiusziosz).



Krisztus-monogram a pécsi ókeresztény sírkamra bejárata felett.

A Nagy Constantinus utáni császárok a pogányságot (azaz a nem keresztényeket) utolsó támaszeitól is megfosztották. Akkor már csak a falvakban és tanyákon voltak követői (innét a pogány elnevezés: paganus=tanyai ember).

Az egységes Római Birodalom utolsó császára Nagy Theodosius betiltotta a többi vallást, és **391**-ben a kereszténységet **államvallássá** tette.

Az egyházszerkezet kialakulása

Az egyház alapításakor Róma számított a világ fővárosának. Amikor a rómaiak 70-ben lerombolták Jeruzsálemet, a zsidóság menekülni kényszerült, és Róma lett az egyik legfontosabb keresztény központ. Az első három században a római püspöknek, a pápának elsőbbsége jobbra az egyház egységének megőrzésére szorítkozott. A pápai elsőbbség a IV. századtól kezdve az egyházkörmányzatnak egyre több terén nyilatkozott meg. A pápai cím a VI. században alakult ki. Nem elhanyagolható tényező az sem, hogy Szent Péter és Pál Rómában haltak mártírhalt.

Nagy Constantinus császár 330-ban a birodalmi kormányzás székhelyét Bizáncba helyezte. Az „Új Róma” megalapítása, Konstantinápoly városának megszületése közvetve kedvezett a pápaság felemelkedésének, mivel a császár elhagyta Rómát. A Konstantinápolyi Patriarchátus intézménye megteremtette a görög egyház gyakorlati kifejlődését, spirituális (lelki) megerősödését. A többi fő püspöki szék (a későbbi patriarchátusok), Alexandria, Antiochia, és Jeruzsálem fokozatosan veszítette el befolyását.

A városi egyházközségek élén a püspök állt. A hívek lelki irányítója, a szentálldozat bemutatója és az ige hirdetője volt. Segítségére voltak a **presbíterek**, akik olykor helyettesítették a papi ténykedésekben. A diakónusok főként a szegényeket gondozták, és némely szentség kiszolgáltatásában segítettek. A nők gondozásával a **diakonisszák** és az özvegyek voltak megbízva.

Mikor a falvakban is terjedt a kereszténység, ezeket a híveket a városból kijáró papok vagy külön vidéki püspökök gondozták. Később a püspök állandó papot utalt nekik, aki lassanként a plebanus (nép papja) nevet kapta. Így keletkeztek a plébániák.

Amikor az egyház szervezete kialakult, több püspökség együtt alkotott egy provinciát, melynek határa többnyire egybeesett a birodalmi provinciával. Élén állt a provincia székvárosának (metropolisanak) püspöke, a metropolita. A metropoliták közül egyeseknek nagyobb tekintély és több provincia feletti joghatóság járt, ők a pátriárkák. A 381-ben tartott I. Konstantinápolyi Zsinat (2. egyetemes zsinat) kimondta Róma város püspökének elsőbbségét más pátriárkákkal szemben.

Húzzuk alá a szövegben az egyházi tisztviselők neveit!

Adattár:

fogalom: apostol, arianizmus, evangélium, diakonissza, diakónus, diaszpóra, egyházi, eklezsia, katolikus, kenyértörés, Messiás, metropolita, pápa, pátriárka, presbiter, pünköszt, püspök, zsinagóga, zsinat

személy: Arius, Nagy Constantinus, Diocletianus, Jézus Krisztus, Licinius, Néró, Pál apostol, Péter apostol, Poncius Pilatus, Nagy Theodosius, Tiberius

esemény: Jézus keresztre feszítése (30 és 33 között), Pál apostol missziós útjai (45-47), jeruzsálemi zsinat(48), a jeruzsálemi templom lerombolása (70), milánói edictum (313), Niceai Zsinat (325), I. Konstantinápolyi Zsinat (381), a kereszténység államvallás lesz (391)

hely: Alexandria, Antióchia, Jeruzsálem, Júdea, Konstantinápoly, Palesztina, Róma

FORRÁS- ÉS FELADATTÁR

Palesztina a Kr. e I. században

1.
 - a. Kiktől kapta a nevét Palesztina? **SZ**
 - b. Keressük meg a térképen a következő helyeket: Názáret, Kána (Galilea), Betlehem, Jeruzsálem (Judea)! **T**
 - c. Jézus életének milyen eseményei köthetők e helyekhez? **H**
 - d. Názáret és Betlehem kb. milyen távolságra van egymástól? **T**



Palesztina Jézus korában

Jézus Krisztus élete, tanítása

2.

Tiberius császár uralkodásának tizenötödik esztendejében, amikor Poncius Pilátus volt Júdea helytartója, s Galileának Heródes volt a negyedes fejedelme [...], az Úr szózatot intézett Jánoshoz, Zakariás fiához a pusztában. S ő bejárta a Jordán egész környékét, hirdette a bűnbánat keresztségét a bűnök bocsánatára, ahogy meg van írva Izajás próféta beszédeinek könyvében [...]. Ekkor megkérdezte a tömeg: „Mit tegyünk hát?” Akinek két ruhája van - válaszolta -, az egyiket adja oda annak, akinek egy sincs. S akinek van mit ennie, ugyanígy tegyen”. Jöttek a vámosok is, hogy megkeresztelje őket, s így szóltak hozzá: „Mester, mit tegyünk?” Ezt felelte nekik: „Ne szedjete be többet, mint amennyi meg van szabva.” Megkérdezték a katonák is: „Hát mi mit tegyünk?” Nekik így felelt: „Ne zsaroljatok, ne bántsatok senkit, hanem elégedjete meg zsoldotokkal.” A nép feszülten várakozott. Mindnyájan azon töprengtek magukban, vajon nem János-e a Krisztus. Ezért János így szólt hozzájuk: „Én csak vízzel keresztelek benneteket. De jön nálam erősebb, aki-

nek saruszíját sem vagyok méltó megoldani. Ő majd Szentlélekben és tűzben fog benneteket megkeresztelni. Szórólapátja már a kezében, hogy rendet teremtsen szérűjén, a búzát csűrűbe gyűjtse, a pelyvát meg olthatatlan tűzzel elégesse.” És még sok mással is buzdította a népet, így hirdette nekik az örömhírt. (Lukács evangéliuma 3,1–17)

a. *Hogyan fogalmazta meg Keresztelő Szent János a messiásvárás feltételeit?* **F**

b. *Keressük meg és olvassuk el Vergilius 4. eclogáját, amely a nem keresztény messiásvárásról szól: A po-gány szerző hogyan jellemzi a messiáskor eljövetelét?* **K**

3.

Jézus ekkor a néphez és a tanítványokhoz fordult, ezekkel a szavakkal: „Az írástudók és a farizeusok Mózes tanítói székében ülnek. Tegyetek meg és tartsatok meg ezért mindent, amit mondanak nektek, de tetteikben ne kövessétek őket, mert bár tanítják, de tetté nem váltják. Elviselhetetlenül nehéz terheket hordanak össze és raknak az emberek vállára, de maguk ujjal sem hajlandók mozdítani rajta. Minden tettükben az vezeti őket, hogy az emberek előtt feltűnjenek. Szélesre szabják imaszíjukat és megnagyobbítják köntösükön a bojtokat. Szívesen elfoglalják a lakomákon a főhelyeket és a zsinagógában az első székeket, szeretik, ha a tereken kö-szöntik s rabbinak szólítják őket az emberek. Ti ne hívassátok magatokat rabbinak, mert egy a ti mesteretek, ti pedig mindnyájan testvérek vagytok. Atyának se szólítsatok senkit a földön, mert egy a ti Atyátok, a meny-nyei. Tanítónak se hívassátok magatokat, mert egy a ti tanítótok, Krisztus. Aki nagyobb közületek, az a szol-gátok lesz. Aki felmagasztalja magát, azt megalázzák, aki megalázza magát, azt felmagasztalják.” (Máté evangéliuma 23,1-12)

a. *Mik azok a „veszélyek”, amelyek elfordíthatnak az igaz istentisztelettől?* **F**

b. *Kik a farizeusok?* **SZ**

c. *A farizeusok mellett mi a neve a másik irányzatnak, amelyhez a zsidóság vezetői tartoztak?* **SZ**

4.

„Amikor Jézus Fülöp Cezaréájának vidékére ért, megkérdezte tanítványaitól: „Kinek tartják az emberek az Emberfiát?” Így válaszoltak: „Van, aki Keresztelő Jánosnak, van, aki Illésnek, Jeremiásnak vagy valamelyik másik prófétának.” Jézus most hozzájuk fordult: „Hát ti mit mondtok, ki vagyok?” Simon Péter válaszolt: „Te vagy Krisztus, az élő Isten Fia.” Erre Jézus azt mondta neki: „Boldog vagy, Simon, Jónás fia, mert nem a test és vér nyilatkoztatta ki ezt neked, hanem az én mennyei Atyám. Én is mondom neked: Péter vagy, erre a sziklára építem egyházamat, s az alvilág kapui sem vesznek rajta erőt. Neked adom a mennyek országa kulcsait. Amit megkötysz a földön, a mennyben is meg lesz kötve, s amit feloldasz a földön, a mennyben is fel lesz oldva.” (Máté evangéliuma 16,13–19)

„Összehívta a tizenkettőt, erőt és hatalmat adott nekik a gonosz lelkek fölött és a betegségek gyógyítására. Aztán elküldte őket, hogy hirdessék az Isten országát és gyógyítsák meg a betegeket. [...] Útra keltek hát, bejárták a falvakat, mindenütt hirdették az evangéliumot és gyógyították a betegeket.” (Lukács evangéliuma 9,1–6)

„Amikor beesteledett, még a hét első napján megjelent Jézus a tanítványoknak, ott, ahol együtt voltak, bár a zsidóktól való félelmükben bezárták az ajtót. Belépett, megállt középen és köszöntötte őket: „Békesség nek-tek!” E szavakkal megmutatta nekik kezét és oldalát. Az Úr láttára öröm töltötte el a tanítványokat. Jézus megismételte: „Békesség nektek! Amint engem küldött az Atya, úgy küldelek én is titeket.” Ezekkel a sza-vakkal rájuk lehelt, s így folytatta: „Vegyétek a Szentlelket! Akinek megbocsátjátok bűneit, az bocsánatot nyer, s akinek megtartjátok, az bűnben marad.” (János evangéliuma 20,19–23)

a. *Ki a „tizenkettő”?* **SZ**

b. *Milyen feladatokat adott nekik Jézus?* **F**

c. *Kit tesz Jézus egyháza fejévé?* **F**

Az Egyház születése, az ősegyház

5.

„Testvérek, férfiak és apák! Hallgassátok meg védekező szavaimat, amelyet most elétek tárok!” Amint meg-hallották, hogy héber nyelven szól hozzájuk, még inkább elcsendesedtek. Ő meg folytatta: „Zsidó vagyok, a kilikiai Tarzuszbán születtem, de ebben a városban nevelkedtem, s Gamáliel lábánál az atyai törvény szigorú megtartására tanítottak. Az Isten szolgálatában éppúgy buzgólkodtam, mint most ti mindannyian. Halálra ül-döztem ezt az „utat” [tant], férfiakat és nőket kötöztem meg és vettem börtönbe. Maga a főpap és a vének tanácsa a tanúm. Megbízólevelet is kaptam tőlük, azzal mentem el Damaszkuszba, a testvérekhez, hogy bi-lincsbe verve Jeruzsálembe hurcoljam őket, hadd bűnhődjenek. Ekkor történt, hogy amint az úton Damaszkusz közelébe értem, az égből hirtelenül nagy fényesség vett körül. A földre zuhantam, és egy hangot hallot-tam, amint megszólított: Saul, Saul, miért üldözöl? Megkérdeztem: Ki vagy, Uram? Így folytatta: Én a názá-

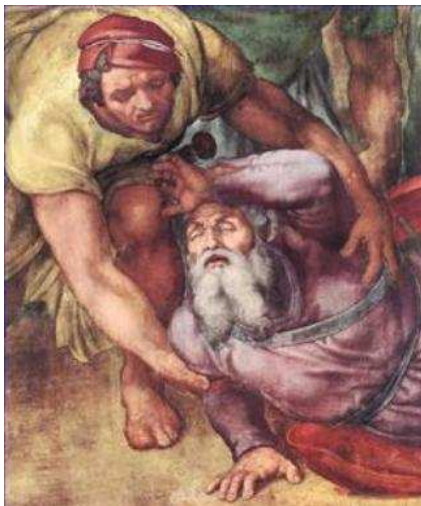
reti Jézus vagyok, akit üldözöl. Útitársaim látták a fényességet, de a hangot nem hallották. Megkérdeztem: Mit tegyek, Uram? - Állj fel, és menj Damaszkuszba – felelte az Úr –, ott majd megmondják neked, mit kell tenned. Mivel a ragyogó fényesség elvette látásomat, útitársaim kezemnél fogva vezettek, így értem be Damaszkuszba. Itt egy törvény szerint élő, vallásos férfi, Ananiás, akiről az ottani zsidók mind jó véleménnyel voltak, fölkeresett, megállt mellettem s azt mondta: Saul testvérem, láss! És abban a pillanatban visszakaptam a szemem világát. Ő meg folytatta: Atyáink Istene kiválasztott, hogy ismerd meg akaratát, lásd az Igazat, és halld szájából a szót. Mert tanúsítani fogod minden ember előtt, amit láttál és hallottál. És most mit készlekedsz? Indulj, vedd fel a keresztséget, s nevét segítségül híva mosd le bűneidet. Később, amikor visszatértem Jeruzsálembe, és imádkoztam a templomban, elragadtatásba estem. Láttam, amint szól hozzám: Siess, gyorsan hagyd el Jeruzsálemet, mert nem fogadják el rólam szóló tanúságtételeidet. Uram – feleltem –, tudják rólam, hogy én voltam, aki zsinagógáról zsinagógára járva börtönbe hurcoltam és megvesszőztettem azokat, akik hittek benned. És amikor tanúdnak, Istvánnak a vére kiomlott, ott voltam, helyeseltam, s őriztem a gyilkosai ruháját. De ő azt mondta: Csak menj, mert én messzire, a pogányok közé küldelek.” (Apostolok Cselekedetei 22,1–21)

a. Kikhez beszél Pál? **F**

b. Kik a „testvérek”, akiket Jeruzsálembe akart hurcolni? **SZ**

c. Jézus milyen feladattal bízta meg Pált? **F**

6.



Kinek a neve volt eredetileg Saul? **H**

Michelangelo: Saul megtérése (részlet)

7.

Hogy mi a mi lakománk lényege, elárulja a nevük maga: görög szóval [agapé] úgy hívjuk, hogy „szeretet”. Kerüljenek bármennyibe is, kegyes célra kiadott pénz nyereség, s mi a nincsteleneket támogatjuk ezekkel az estebédekkel. De nem ám tihozzátok igazodva, akiknek asztalánál az élösködőket az a becsvágy sarkallja, hogy szabad emberből talpnyalóvá aljasodjanak, csak hogy – ha megaláztatások közepette is – bendőjüket degeszre tömhessék, hanem igazodva az Istenhez, aki előtt megkülönböztetett figyelemben részesülnek a szegények. Ha pedig lakomáink célja tisztas, ennek alapján ítéljétek meg a szigorú fegyelmet, mely az egész lefolyását jellemzi. Mivel vallásos kötelességből fakad, nem fordulhat itt elő semmi aljasság, semmi féktelenség. Hozzá se látunk az evéshez, míg – előétel gyanánt – imádsággal nem fordultunk Istenhez; ételből csak annyit fogyasztunk, amennyi éhünket elveri, italból csak annyit fogyasztunk, amennyi nem tesz szégyentelenné. Úgy eszünk-iszunk, hogy közben nem feledjük: éjszaka is imádni kell Istent; a szó is úgy folyik közöttünk, hogy tudjuk: hallja az Úr. Miután pedig kezét mostunk és világot gyújtottunk, egyenként mindenki elészóllítatik, hogy magasztalja Isten egy énekkal, vagy bár a Szentírásból vagy költse maga, ki-ki, ahogy tudja: ez a próbája annak, hogy ki mennyit ivott. S ahogy imával kezdtük, imával is fejezzük be a lakomát. Utána hazamegyünk, de nem falkában végigkéselve, bandákban végigportyázva, csapatostul végigledérkedve az utcákat, hanem úgy ügyelve a fegyelmezett és szemérmes viselkedésre, mintha nem is étellel, itallal, de erkölcsi intelmekkel kapattuk volna friss erőre magunkat (Tertullianus: Apologeticus 39,16–19)

a. Mi a célja a keresztény agapénak? **F**

b. Milyen magatartási formákat követtek? **F**

Az egyház elterjedése

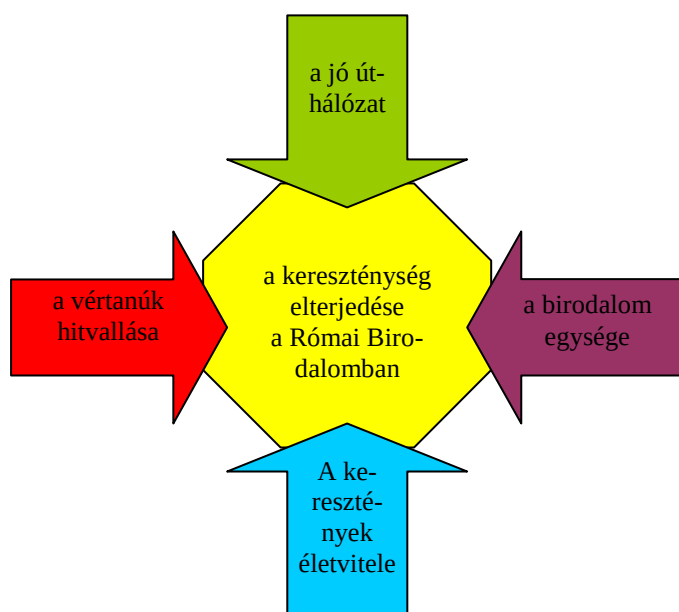
8.



- Kis-Ázsiában kinek köszönhetően terjedt el gyorsan a kereszténység? **H**
- A Római Birodalom mely területén tartották az egyetemes zsinatokat? Mire utalhat ez? **T**
- Ki volt az a későbbi szent, aki Pannóniából származott és Galliában lett püspök? **K**

9.

Elemezzük az ábrát! Csoportosítsuk a kereszténység sikerének külső és belső okait! **F**



A keresztényüldözések

10.

De sem emberi segítségre, sem a princeps ajándékainak vagy az istenek engesztelésének hatására nem akart eltávozni az a gyalázatos hiedelem, hogy parancsra tört ki a tűzvész. Ezért a híresztelés elhallgatása végett

Nero másokat tett meg bűnösnek, és a legválogatottabb büntetésekkel sújtotta azokat, akiket a sokaság bűneik miatt gyűlölt és Christianusoknak nevezett. Christust, akitől ez a név származik, Tiberius uralkodása alatt Pontius Pilatus procurator kivégeztette, de az egyelőre elfojtott vészes babonaság újból előtört, nemcsak Judeában, e mételey szülőhazájában, hanem a városban is, ahová mindenünnen szörnyű és szégyenletes dolog összefolyik, s hívekre talál. Így hát legelőször azokat fogdosták össze, akik megvallották, majd az ő vallomásuk alapján hatalmas sokaságra nem is a gyűjtogatás vádját, mint inkább az emberi nem gyűlöletét bizonyították rá. És kivégzésüket még csúfsággal is tetézték, hogy vadállatok bőrébe burkoltan kutyák marcangolásától pusztuljanak, vagy keresztre feszítve, és mikor bealkonyodott, meggyújtva éjszakai világításul lángoljanak. Nero a kertjét ajánlotta fel e látványosság céljára, és cirkuszi játékokat rendezett, amelyen kocsirohában a nép közé vegyült, vagy kocsihoz szállott. Ebből, bár bűnösök voltak, és a legsúlyosabb büntetést is megérdemelték, szánalom támadt, mivel nem a közjó érdekében, hanem egy ember kegyetlensége miatt kellett pusztulniuk. (Tacitus a Nero-féle keresztényüldözésről, Annales, XV. 44.)

a. A procurator szó mit jelent? **SZ**

b. Nézzünk utána, hogy napjainkban a történészek hogyan értelmezik a Néró-féle keresztényüldözést! **K**

11.

[ifj. Plinius]

Éppen ezért annál inkább szükségesebbnek tartottam, hogy két szolgálóleánytól – ezeket ők diakonisszáknak nevezik – még kínvallatás árán is kivegyem az igazságot. [...] Mert meggondolásra méltónak láttam ezt a dolgot, legfőképpen a vádlottak nagy tömege miatt; ugyanis mindenféle korú, mindenféle társadalmi osztálybeli emberek, férfiak és nők vegyest, igen sokan kerültek és kerülnek vád alá. Nemcsak a városokban, hanem a falvakban és a tanyákon is elharapódzott ennek a babonaságnak a ragálya, ezt azonban véleményem szerint meg lehet állítani; és meg lehet szüntetni. Annyi máris bizonyos, hogy a hovatovább elnéptelenedő templomokat megint egyre többen látogatják, és a szent ünnepeket hosszú szünet után újból megülik [...].

[Traianus császár]

Secundusom! Helyesen jártál el amaz egyének ügyeinek kivizsgálásában, akik ellen azt a vádat emelték előtтеd, hogy keresztények. Mert általánosságban nem is lehet megfogalmazni valami meghatározott szabályt. Nem kell utánuk nyomozni; ha azonban följelentik és vádolják őket, büntetendők; de úgy hogy az, aki nem vallja magát kereszténynek, és ezt kézzelfoghatóan bizonyítja, azaz áldozatot mutat be isteneinek – bár gyanús a múltja –, megbánása alapján nyerjen bocsánatot. Névtelen feljelentéseknek azonban egyetlen ügyben sem szabad helyt adni, mert ez a leggyalázatosabb módszer és semmiképpen sem méltó korunkhoz. (ifj. Plinius és Traianus levélváltása, ifjabb Plinius, Levelek, X. 96–97.)

Traianus erre azt írja vissza, hogy ezeket az embereket nem kell felkutatni, de ha fel vannak jelentve, meg kell büntetni. Ő gyalázatos, szükségkép zagyva végzés! Kímél és dühöng, eltussol és büntet! Miért fogod meg magadat? Ha elítéled őket, nem kutatod fel? Ha nem engeded felkutatni, miért nem mented fel? (Tertulianus, Apologeticus, 2.)

a. A levelekből milyen fontos történeti tények olvashatóak ki? **F**

b. Traianus császárnál hogyan jelentkezik a keresztényüldözés megoldása? **F**

A kereszténység államvallás lesz

12.

„Elhatároztuk, hogy ezeket az intézkedéseket teljesen tudtára adjuk Gondoskodásodnak, hogy tudjad: szabad és akadálytalan jogot adtunk ugyanezeknek a keresztényeknek ahhoz, saját vallásukkal foglalkozzanak. Mivel Hódolatod látja, hogy korlátlanul megadtuk nekik ezt a szabadságot, azt is megérti, hogy másoknak is megadtuk, akik saját parancsaikat és vallásukat akarják követni, amiről világos, hogy illik a mi időnk nyugalmához, hogy mindenkinek joga legyen azt az istenséget és azt a vallást gyakorolni, amelyeket csak akarja. Ezt azért döntöttük el, nehogy olyan színben tűnjünk fel, hogy valakit is megcsorbítunk bármilyen szertartásában vagy vallásában.” (Részlet a milanói rendeletből. Nagy Constantinus és Licinius levele a tartományi kormányzókhoz.)

Milyen feltételekkel engedik meg a szabad vallásgyakorlatot? **F**

13.

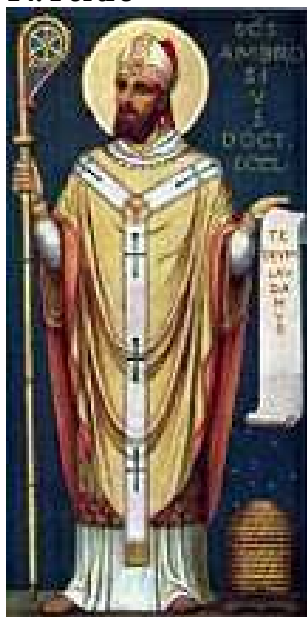
Mi pedig a továbbiakban erre mindig kölcsönösen emlékezünk, és kik benne részesülünk minden nélkülözök segítségére vagyunk, és mindörökre közösségben maradunk egymással. Mindenért, amit csak magunkhoz veszünk, áldjuk a mindenség Alkotóját, Fia, Jézus Krisztus és a Szentlélek által. És a Napról elnevezett napon mindannyian városokban és falvakban egyaránt összejövetelt tartunk, ahol felolvassuk az apostolok emlékiratait és a próféták írásait, amennyire az idő engedi. A felolvasó elhallgatása után az előljáró beszédében int és buzdít, hogy ezeket a szép dolgokat tetteinkkel utánozzuk. Majd mindannyian felállunk, közösen

imát mondunk, imánk befejezésekor kenyeret, bort és vizet hoznak oda, s az előljáró – amennyiben erejéből telik – imát és hálát mond, és a nép ráfeleli az Áment-t. Ezután történik azok továbbítása és szétoztása, amelyek felett hálaadást mondott, a távollévőknek is küldenek belőle a diakónusok által. A jómódúak és aki akar, ki-ki szándékának megfelelően adakozik, azt, amit jónak lát; az összegyűjtött adományokat az előljáró elteszi, s belőle gondoskodik az árvákról és az özvegyekről, azokról, akik betegség miatt, vagy más oknál fogva segítséget szenvednek, továbbá a bebörtönzöttekről, az átutazó idegenekről; egyszerűen mindenkin segít, aki arra rászorul. Azért a Nap napján [vasárnap] tartjuk mindnyájan összejöveteleinket, mert ez az első nap, melyben az Isten a sötétség és az anyag megváltoztatásával alkotta a világot, és Jézus Krisztus, a mi Megváltónk ezen a napon támadt fel a halottak közül, mert Szaturnusz napja előtti napon feszítették keresztre, és Szaturnusz napja utáni napon, vagyis a Nap napján jelent meg apostolainak és tanítványainak, és tanította őket ezekre, melyeket most elétek tárunk, hogy megfontoljátok. (Jusztinosz: Első Apológia LXVII.)

a. Melyik császár nyilvánította keresztény ünnepé a vasárnapot? **H**

b. Miért a vasárnap lett a keresztény ünnep központi napja e szöveg alapján? **F**

14. Portré



Szent Ambrus, Milánó püspöke (337/339–397)

A IV. század második felében a nyugatrómai császárok székhelye volt Milánó. Így a valláspolitikai alakításában igen nagy befolyással bírt a város püspöke. Rómában kiváló neveltetésben részesült. Rövid ideig ügyvédként működött Pannónia székvárosában, Sirmiumban. Utána Felső-Itália kormányzója lett, Milánó székhellyel. E hivatali minőségében megjelent a milánóiak püspökválasztásán 374-ben. Mivel az arianusok és a katolikusok nem tudtak megegyezni a püspök személyében, akkor egy gyerek elkiáltotta magát: „Ambrust püspöknek!” A jelenlévők nagy lelkesedéssel megválasztották. Ambrus ekkor még csak katekumen [= olyan személy, aki a hitigazságokat tanulja, hogy felkészüljön a keresztség felvételére] volt, nagy szorgalommal folytatta hitbéli tanulmányait. Vagyonát elosztotta a szegényeknek, fáradhatatlanul gondoskodott hívei anyagi és szellemi javáról. Kiváló szónok volt, aki nemcsak tudásával hatott, hanem még inkább nagy egyéniségével: a szerénységet és közvetlenséget előkelőségével tudta egyesíteni. Amikor pedig Theodosius császár Thessalonikában egy lázadásban bosszúból megöletett 7000 embert, Ambrus nem engedte be a templomba, és nyilvános vezeklésre bírta. Jelentős volt irodalmi munkássága, különösen a himnuszalkotás volt híres. Prédikációi nagy hatással voltak Szent Ágostonra is.

Nézzünk utána, miért nevezik Ambrust mézajkú prédikátornak? **K**

15.

Hely	Évszám
Niceai Zsinat	325
Konstantinápolyi Zsinat	381
Efezusi Zsinat	431
Kalcedoni Zsinat	451

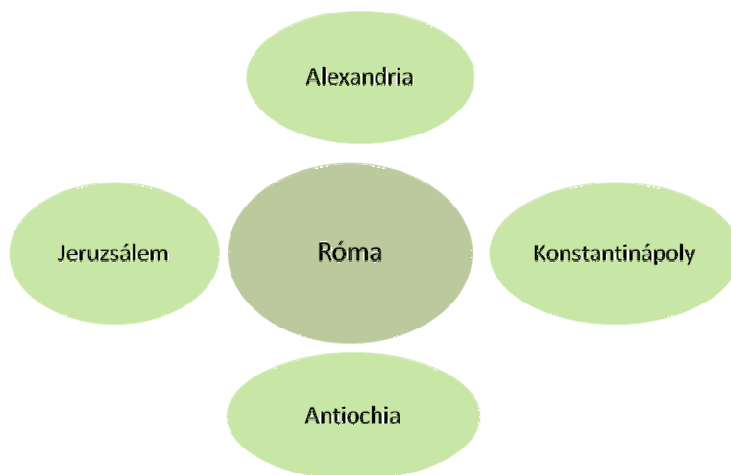
a. Az első négy egyetemes zsinat közül melyik fogalmazta meg a hitvallást? **H**

b. Mely zsinatok ítélték el Arius tanításait? **H**

c. Melyik zsinat mondta ki Róma püspökének elsőbbséget a pátriárkákkal szemben? **H**

Az egyházszerkezet kialakulása

16.



a. Milyen egyházkormányzati székhelyeket jelölnek az ábrán látható városok? Róma miért van más színnel jelölve? **SZ**

b. A tanultak alapján foglaljuk össze a Római Birodalomban kialakult egyházszerkezetet! ☐

Összefoglaló, gondolkodtató kérdések, feladatok

17.

Septuaginta, diakónus, presbiter, anglikán, metropolita, evangélium, zsinat, pogány
Kakukktózás! Melyik szó nem illik a sorba? Miért? **SZ**

18.

Hogyan épül fel a mai katolikus egyház szervezeti egysége? ☐

2. A KERESZTÉNYSÉG A KORA KÖZÉPKORBAN

Az újonnan megtért kelta és germán népek kereszténysége

A Római Birodalom nyugati részének hanyatlásakor leépült a közigazgatás. Egyedül a keresztény egyház szervezete maradt meg, amely átvállalta az élet irányítását is. Itália és Gallia sorsa jellemző, ahol a püspökök vállára nehezedett a nép napi szükségleteiről való gondoskodás.

A birodalomba 378 óta folyamatosan beáramló germán törzsek keresztények voltak, de az ariánus szektához kötődtek. Ily módon is el akartak határolódni a római katolikus többségtől. A vizigótok, akik legkorábban keresztelkedtek meg, tartották legtovább az ariánus hitvallást, de végül 589-ben, miután a katolikus frankok kiszorították őket Galliából Hispaniába, ők is áttértek. Ettől kezdve a vizigótok országában a főpapság a királyság támasza lett, de a 711-ben bekövetkezett iszlám hódítás véget vetett a fejlődésnek.

Britannia kelta lakói még mint római alattvalók lettek katolikussá. Püspökeik elzárkóztak a sziget-országot megszálló angolszászok megtérítésétől, akiknek támadásai következtében a kereszténység szinte megszűnt. Annál nagyobb lendülettel indult a Nagy Szent Gergely pápa által indított angliai misszió munkája. Bencés szerzetesek szervezték újjá az angol egyházat, vezetőjük, Ágoston lett az első canterbury érsek.

Sajátos utat járt be Írország, ahol a kereszténységnek semmilyen római kori előzménye nem volt. Ott Szent Patrik vezetésével az V. századtól indult meg a keresztény hittérítés. A városok nélküli Írországban a gyorsan szaporodó kolostorok váltak az egyházi élet központjává. A monostorok élén álló apátok nagy tekintélyt vívtak ki az egyházi élet irányításában.

A kezdetleges viszonyok közt, kelta és germán hagyományokra támaszkodva új típusú vallásosság jelent meg, amelynek legfeltűnőbb jelensége a bűnbánati fegyelem volt. Nem az ünnepélyes, nyilvános bűnbánati aktus, hanem a többször ismételhető magángyónás felelt meg ennek a lelkiületnek. Így keletkeztek az ún. vezeklőkönyvek, amelyek a bűncselekményeket súlyosságuk szerint büntették.



Szent Patrik (+461)

Húzzuk alá a Nyugatrómai Birodalomba betelepülő népek nevét és elhelyezkedését!

A pápaság a Karoling-korban

A VII. század második felében az arabok az egész Keletet elhódították Bizánctól, sőt magát a fővárost is ostromolták 717-ben. Ezt követően Bizáncot a képrombolásnak nevezett polgárháború gyengítette. Így a birodalomnak nem maradt ereje megvédeni Itáliát a longobárdoktól. A pápa ezért a frankokhoz fordult, akik megadták a katonai védelmet. Kiűzték a longobárdokat Ravenna és Róma környékéről, és ezt a területet a pápának adták. Így jött létre az Egyházi Állam csírája.

A hagyományon alapuló elképzelést, miszerint Nagy Constantinus a IV. században a pápának adta a nyugati birodalom részvilági fennhatóságát, ekkortájt foglalták írásba (Konstantin-adomány).

A pápák cserébe politikai támogatást nyújtottak a Karoling-dinasztiának: szentesítették a Merovingok trónfosztását. Keleti szemmel nézve akkor kezdődött el a szakadás (görögül: szkizma), amikor a pápa 800-ban császárrá koronázta Nagy Károly frank királyt. Egyes keletiek csak „frank udvari püspököknek” kezdték tekinteni a pápát.



Nagy Károly császárrá koronázása

A Karolingok messzemenően támaszkodtak az egyházra, de a birodalom a normann és arab támadások, valamint belső (dinasztikus, tartományi) ellentétek nyomán meggyengült, majd 843-ban formálisan is feloszlott. Ettől kezdve az egyházi élet és különösen a pápaság mély válságba került. A pápaválasztás sokszor a római arisztokrata dinasztiák és párthíveik harcai közepette zajlott.

A Karolingok alatti kulturális fellendülés, a Karoling-renaisszánsz az egyház vezetésével zajlott. Nagy Károly udvarába gyűjtötte a kor vezető tudósait. Az angolszász Alkuin a szellemi élet intézményrendszerét alakította ki: iskolákat alapított, tankönyveket írt, és új írástípust fejlesztett ki, hogy a könyvmásolást segítse.

Húzzuk alá az okokat, amelyek miatt a pápai politikai orientáció Keletről Nyugatra váltott!

Egyházszakadás Kelet és Nyugat között

A keresztény Kelet és Nyugat között már az ókori egyházban különbségek voltak szertartások és egyházi fegyelem dolgában. Később politikai ellentétek is jelentkeztek. Az egyházszakadás fontos állomása volt, amikor Phótiosz konstantinápolyi pátriárka szemére vetette a nyugatiaknak, hogy nicea-konstantinápolyi hiszekegybe beletoldották, hogy a Szentlélek a Fiútól is („Filioque”) származik. A nyugati kereszténység a szentmiséken kovásztalan kenyeret kezdett használni, az addigi kovászos helyett.

Kelet és Nyugat között végzetessé vált az ellentét a XI. század folyamán. Kerullariosz Mihály konstantinápolyi pátriárka bezáratta a maga joghatósága alatt működő latinok templomait, de hajlandó volt a pápával tárgyalásba kezdeni. IX. Leó pápa követeket küldött Bizáncba. Azonban több kérdésben nem sikerült megegyezni, így a pápai primátus kérdésében sem. A pápai küldöttség vezetője **1054**-ben kiközösítette a konstantinápolyi pátriárkát, aki ellenkiközösítéssel válaszolt. Így vált szét Róma vezetésével a katolikus egyház, és Bizánc vezetésével az ortodox egyház.

pápai primátus: a római pápa elsőbbségének kérdése, a vita a körül forgott, hogy a pápának tiszteletbeli vagy tényleges (egyházkormányzati) elsőbbsége van az egyházban.

Az egyházszakadás következménye leginkább a keresztes hadjáratok idején mutatkozott meg. A szeldzsuk-török terjeszkedéstől fenyegetett Bizánc eleinte kérte a Nyugat segítségét és ez fontos szerepet játszott az első keresztes hadjárat meghirdetésében. A keresztes hadak azonban a felszabadított területeket a keletieknek nem adták vissza, hanem hódítóként viselkedtek.

II. Orbán pápa idejében érett meg az idő a keresztes hadjárat meghirdetésére (1095). A franciaországi Clermont-ban fel szólította a nyugati világ keresztényeit a Szentföld visszafoglalására, amelyet előbb az arabok, majd a szeldzsuk-törökök foglaltak el. A zsinaton a pápa lelkesítő szavaira a tömeg felkiáltott: „Isten akarja” A keresztes hadjáratokat a középkor mély vallásossága hatotta át. Vallási szemponton kívül a harci sikerek reménye, a kalandvágy is sok embert vonzott. A cél három pontban foglalható össze: 1. A Szentföld visszafoglalása, 2. a Nyugat védelme az előretörő iszlám ellen, 3. a keleti kereszténység újraegyesítése a nyugati egyházzal. Sajnos ez utóbbi nem sikerült: Hét évszázad telt el, amíg a pápa és a konstantinápolyi pátriárka megbékélt egymással.

Húzzuk alá, mi vezetett a keleti és a nyugati egyház szétválásához!

A nyugati szerzetesség születése

Az antik világ öröksége a szerzetesség, amely a középkorban vált igazán fontossá. A keresztény szerzetesség lényege Krisztus szorosabb követése. Keresztény szerzetesélettel először Egyiptomban találkozunk. A III. században – főleg a keresztényüldözések miatt – egyre többen kezdtek el remeteként élni, mint például Remete Szent Pál. A IV. században élt Szent Vazul regulájával különösen a keleti szerzetesség fejlődésére gyakorolt nagy hatást. Milánói Szent Ambrus és

Hippói Szent Ágoston is támogatta szerzetesi közösségeket. A Nyugatrómai Birodalomban a főrangúak közül is sokan érdeklődtek a szerzetesi életforma iránt: Cassiodorus szenátor saját birtokán hozott létre kolostort, ahol a közösség a tudományok ápolásának szentelte idejét.

A szerzetesi életforma legnagyobb nyugati egyénisége Szent Benedek volt, aki 529 táján megalapította **Monte Cassino** hegyén az első monostort, és bölcs szabályzatot szerkesztett, amely alapja lett sok későbbi szerzetesi mozgalomnak. A benedeki regula elterjedésében fontos szerep jutott Szent Gergely pápának, aki maga is lelkesedett a szerzetességért és több kolostort alapított. A Frank Birodalomban a Brit-szigetéről érkező brit és angolszász szerzetesek fejtették ki jelentős hatást: Kolumbán és tanítványa Gallus, akinek alapítása (Sankt Gallen) napjainkig az egyik legjelentősebb szerzetesei központ Nyugat-Európában.



Nursiai Szent Benedek

Húzzuk alá a szerzetesség kialakulásában szerepet játszó személyeket!

Adattár

fogalom: filioque, Karoling-reneszánsz, kiközösítés, konstantini adománylevél, misszió, pápai primátus, regula, vezeklőkönnyv

személy: Alkuin, Canterbury Szent Ágoston, Gallus, I. (Nagy Szent) Gergely pápa, Nagy Károly, Kerullários Mihály, Kolumbán, IX. Leó, Szent Patrik

esemény: Monte Cassino alapítása (529), Bizánc arab ostroma (717), Nagy Károly császárrá koronázása (800), a keleti és nyugati egyház szétválása (1054)

hely: Bizánc (Konstantinápoly), Canterbury, Monte Cassino, Ravenna, Róma, Sankt Gallen

FORRÁS- ÉS FELADATTÁR

Az újonnan megtért kelta és germán népek kereszténysége

1.

„... a polgárok közül többen könnyeket ontva hírül hozták Isten emberének [Szent Severinus] a rájuk mért végzetes csapást, és egyszersmind megmutatták az újabb fosztogatás nyomait. Ő pedig megtudakolta Mamertinustól, aki akkor tribunus volt, majd püspökké szentelték, hogy van-e néhány fegyverese, akikkel haladéktalanul üldözőbe vehetnék a rablókat. Az pedig így válaszolt: "Van ugyan egy kevés katonám, de ekkora ellenséges tömeggel nem merek összecsapni. Mégis, ha tiszteletreméltó atyaságod elrendeli, bár nem bízhatunk fegyvereink erejében, hisszük, hogy imádságoddal győzni fogunk." (Eugippius: Szent Severinus élete, 511)

a. *Hogyan fonódik össze katonai és egyházi vezetés?* **F**

b. *Milyen a közbiztonság, miért?* **F**

2.

„[Gergely egy ízben] átment a piacon, és rabszolgákat látott eladásra kiállítva. Testük fehér volt, mint a tej, az arcuk szép, a hajuk pedig gyönyörű színben tündökölt. Amint mondják, rájuk nézett, és megérdeklődte, hogy milyen vidékről vagy országból hozták őket. Azt a választ kapta, hogy Britannia szigetéről, és hogy az ottaniak mind ilyen szépek. Tüstént tovább kérdezősködött, hogy azok a szigetlakók keresztények-e, vagy a pogányok tévedéseiben bonyolódva élnek. Azt mondták, hogy pogányok. Erre szíve mélyéből felsóhajtott: „Jaj, be kár, hogy ily tündöklő arcú embereket a sötétség szerzője tart hatalmában; és hogy beteg lelket és örömtelen belső világot hordoz magában a szép külső.” Aztán tovább kérdezte, hogy mi a neve ennek a népnek. Azt a feleletet kapta, hogy angoloknak [angli] hívják őket. „Jól mondják – hagyta rá – mert angyali arcuk van, és úgy illik, hogy az ilyenek az angyalok [angeli] örökös társai legyenek a mennyben. És mi a neve annak a tartománynak, ahonnan ide hozták őket?” „Deira a tartomány neve; annak lakosai.” „Úgy van – válaszolta – de-iraiaik, azaz a haragból [de ira] kimentve Krisztus irgalmára vannak meghíva. És – folytatta – hogy hívják a királyát annak a tartománynak?” Azt a választ kapta, hogy Alle a neve. ”A Teremtő Isten di-

cséretét [Alleluját] kell majd azon a vidéken énekelni!” És tüstént a pápához fordult, hogy küldjön hithirdetőket az angolok népéhez, hogy Krisztushoz térítsék meg őket.” (Nagy Szent Gergely pápa élete)

a. Angli/angeli; Deira/de ira; Aella/alleluja Mi a valódi eredete a szójátékban szereplő kifejezéseknek? **H**

b. Hogyan lehetne pontosítani a hithirdetők kiküldésének időpontját? **F**

3. Portré



Nagy Szent Gergely pápa

a. Mit jelent a vállán ülő gallamb? **F**

b. Külpolitikai vagy írói tevékenysége fontosabb a Nyugat számára? **H**

540 körül született előkelő római családban. Fiatal korában praefectus Urbi tisztséget viselt, a hetvenes években diakónus, 579-től pápai ügyvivő Konstantinápolyban. 585-ben visszatért Rómába, ahol családi házat kolostorrá alakítja át. (Korábban dél-itáliai birtokain hat kolostort alapított) 590-ben pápává választották. Teológiai munkássága kiemelkedő: lelkipásztori kézikönyve a Regula pastoralis, szentírásmagyarázata a Moralia (Jób könyvéhez). Rögzítette a liturgiát – a gregorián éneket a későbbi hagyomány kapcsolta az ő nevéhez. Népét karitatív tevékenységgel: a jól kezelt egyházi birtokok jövedelméből, diplomáciai akciókkal: a longobárdok és a bizánciak közti közvetítő és békeszerző akcióival támogatta. Felismerte a germán népek fontosságát az egyház számára; missziókat küldött ki, a legeredményesebb Angliában működött. Elismerte Bizánc fennhatóságát, de hatékonyan védte a római érdekeket. Amikor a bizánci Ioannész pátriárka fölvetette az „ökumenikus [egyetemes] pátriárka” címet, Gergely válaszul magát „Isten szolgáinak szolgájá”-nak nevezte. Azóta ez a pápák hivatalos titulusa.

„Azok, akik előljárók akarnak lenni, többnyire a következő apostoli szövegre hivatkoznak: "Aki püspökséget kíván, derék dolgot kíván." (1Tim 3, 1-2) ... Meg kell azonban jegyeznünk, hogy az apostol akkor tette ezt a kijelentést, amikor a nép élén állókat elsőként vonták a vértanúság kínpadjára. Akkor, amikor nyilvánvalóan súlyos megpróbáltatásokat vállalt magára ezzel az ember, dicséretes dolog volt a püspökség után vágyakozni.” (Nagy Szent Gergely: A lelkipásztorság kézikönyve)

4.

„Aki bortól vagy sörtől lerészegedik, a Megváltó tilalma ellenére, ha pap vagy diakónus, akkor negyven napig böjtöljön kenyéren és vízen, ha laikus, akkor egy hétig.

Aki úgy teleette magát, hogy fáj a hasa, egy napig böjtöljön;

akinél – betegség nélkül – hányás is előfordul, hét napig böjtöljön.

Ha a szent ostyát kihányja, akkor negyven napig;

ha betegség következményeként, akkor hét napig böjtöljön.

Ha a tűzbe veti (a hányadékot), akkor énekeljen el száz zsoltárt;

de ha a kutyák nyalják föl, akkor száz napot böjtöljön.

Ha valaki élelmiszert lop, negyven napig vezekeljen, ha még egyszer elköveti, akkor háromszor negyven napig, ha harmadszor is, akkor egy évig vezekeljen.”

(Vezeklőkönyv a VII. század közepéről)

a. Milyen szentírási helyekre hivatkozhat az író? **H**

b. Milyen különbség van a középkori és a mai bűnbánati gyakorlat közt? **H**

A pápaság a Karoling-korban

5.

„Akarjuk, hogy a pogányok és minden nemzetek népe tudja az egész földkerekségen, hogy lateráni palotánkban felépítettük a mi üdvözítő urunknak és istenünknek, Jézus Krisztusnak az egyházát, keresztelőkápolnával, és tudjátok meg, hogy annak alapzatából a tizenkét apostol száma szerint tizenkét földdel teli kosarat saját vállainkon kihordtunk; s elrendeltük, hogy ezen szentséges egyházat minden egyház legfőbb fejének mondják, tiszteljék és hirdessék az egész földkerekségen, miként más császári rendeleteinkkel megparancsoltuk.... az égi birtokok megalapozásaként prédiúmok adományoztunk, ezeket különböző javakkal gazdagítottuk s császári rendeleteink levelével úgy keleten, mint nyugaton, valamint északi és déli területeken, ti. Iudeában, Graeciában, Asiában, Thráciában, Africában és Itáliában s a különböző szigeteken adományokat

engedtünk át nekik abból a megfontolásból, hogy a mi igen boldog Szilveszter főpap atyánk és utódai rendelkezzenek valamennyi felett....” (A Konstantini adománylevél a VIII. század közepéről)

Gyűjtsük ki a levél szövegéből a törvényi rendelkezések szakkifejezéseit, összesítsük azok tartalmát és vessük össze a Constantinus utáni történelem ismert tényeivel! F, H, SZ

6.

749. év. Burghardus würzburgi püspököt és Folradus káplánt elküldték Zakariás pápához, terjesszenek elő kérelmet a frank királyokra vonatkozóan, akik ebben az időben nem rendelkeztek királyi hatalommal, hogy rendben van-e ez, vagy sem. Zakariás pápa azt üzent Pipinnek, hogy helyesebb, ha a hatalom birtokosát nevezik királynak, nem pedig azt, aki királyi hatalom nélkül maradt, és hogy a rend meg ne zavarodjék, apostoli jogánál fogva azt parancsolta, hogy Pippin legyen a király.

750. év. Pipint a frankok szokása szerint királlyá választották és a szent emlékeztető Bonifatius érsek keze által felkenetve Suessio (Soissons) városában a királyi trónra emelték. Hildericust viszont, akit hamis királynak neveztek, megnyírták és kolostorba küldték.

753. év. Ugyanebben az évben István pápa Pipin királyhoz jött abba a villába, amelyet Carisiacusnak (Quierzy) neveznek és azt sugallta neki, hogy őt és a római egyházat védje meg a longobárdok támadásától. (Frank birodalmi évkönyvek 749-753.)

a. Miért dönthet a pápa idegen világi hatalom ügyeiben? **H**

b. Mi a jelentősége a megnyírásnak? **F**

c. Mi lett az eredménye a pápa kérésének? **H**

7.



a. Kik közé sorolta az egyház Nagy Károlyt halála után? **F**

b. Melyik magyar királynak van hasonló ereklyetartója? **K**

Nagy Károly fejereklyetartója

8.

Mikor az utóbbi években több kolostor küldött hozzánk nem is egyszer olyan írásokat, amelyekből kiviláglik, hogy érettünk az ott lakozó testvérek szent és jámbor beszédekkel küzdenek, ugyanezeknek egynémely említett írásaiban nemcsak helyes gondolatokat olvashattunk, hanem faragatlan kifejezéseket is, mivel amit az istenes jámborság belülről híven diktált, azt kívülről a csiszolatlan nyelv a tanulmányok elhanyagolása miatt nem tudta kifogástalanul kifejezésre juttatni.

... Ezért serkentünk benneteket, hogy ne hanyagoljátok el a tudományok tanulmányozását, hanem inkább alázatos és Istennek tetsző szándékkal azért vetélkedjete a tanulásban, hogy a szent írások misztériumaiba annál könnyebben és helyesebben tudjatok behatolni. Mivel pedig a szent könyvek lapjain mindenütt találunk schemákat és tropusokat [zenei dallamfordulatok] és hasonló dolgokat, senki előtt sem lehet kétséges, hogy ezeket olvasás közben mindenki annál gyorsabban megérti, minél bővebben élvezte előzőleg a tudományokban való oktatást. (Capitulare de litteriscolendis VIII. század vége)

a. Mit hangsúlyoz a capitulare? **F**

b. Mi a legfontosabb tananyag? **F**

9.

– Mester, mi, gyerekek kérünk téged, hogy taníts meg bennünket helyes latinsággal beszélni, mivel tudatlanok vagyunk és hibásan beszélünk.

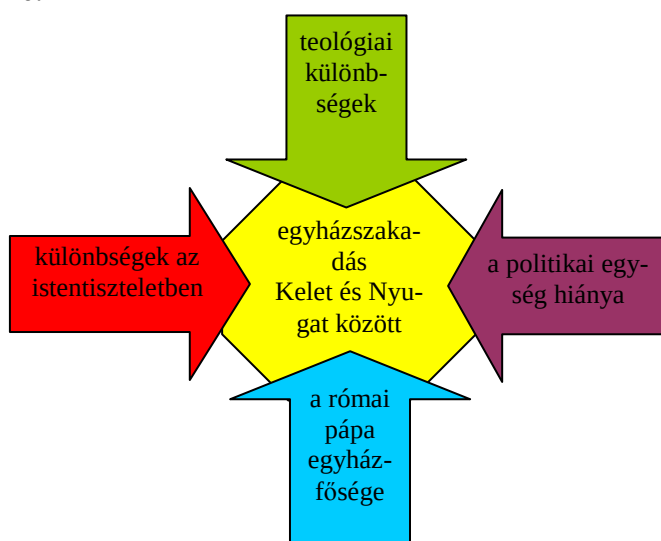
– Mit szeretnétek mondani?

– Nem számít, hogy mit mondunk, csak az, hogy helyes és üdvös legyen, ne pedig fecsegő, vagy hibás.

- Hajlandók vagytok a megvesszőzést is eltérni a tanulás során?
 - Inkább vállaljuk a megvesszőzést is a tanításért, mint hogy tudatlanok maradjunk. De tudjuk, hogy te szelíd vagy és nem akarsz minket megverni, csak ha mi arra kényszerítünk téged.
 - Azt kérdezem, hogy mit mondasz nekem. Mi a te munkád?
 - Szerzetes vagyok, testvéreimmel naponta hétszer éneklek a zsoltárokat, az olvasmányokkal és az énekléssel vagyok elfoglalva, de közben mégis meg akarok tanulni latinul beszélgetni.
 - Mivel foglalkoznak a társaid?
 - Egyesek szántóvetők, mások pásztorok, néhányan ökörpásztorok, vannak vadászok, halászok, madarászok, amazok kereskedők, vargák, sóbányászok, pékek, szakácsok.
- (Mester és tanítvány beszélgetése, 810. körül)
- Mire hasonlít a tankönyv formája? **H**
 - Van-e erkölcsi, társadalmi része a tanításnak? **F**

Egyházszakadás Kelet és Nyugat között

10.



- Írjunk egy-egy konkrét példát a teológiai és istentiszteleti különbségekre! **H**
- Hogyan viszonyult a keleti kereszténység a római pápa egyházfőségéhez? **H**
- Mikor szűnt meg a politikai egység a keleti és a nyugati kereszténység között? **H**

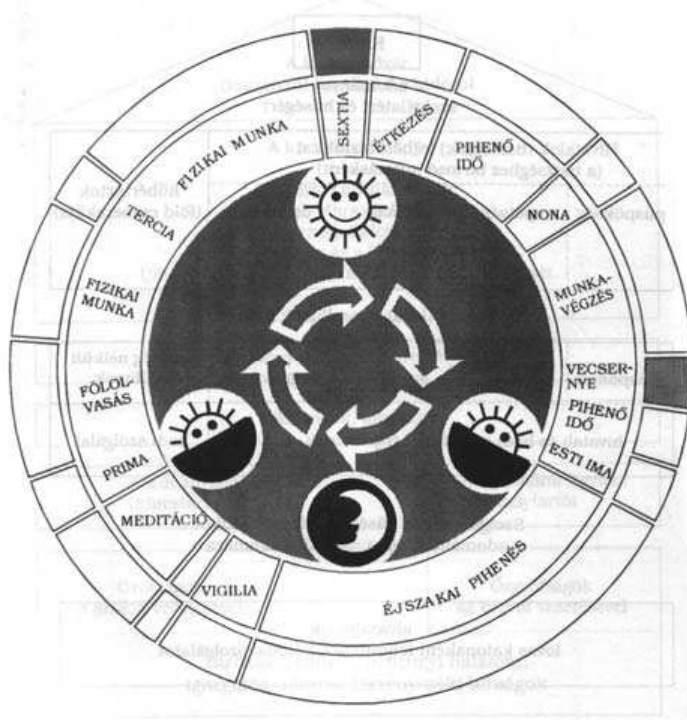
11.



- Melyik keresztény felekezet befolyási övezetéből foglalt el nagyobb területet az iszlám? **T**
- Mely területek voltak konfliktusok forrásai az iszlám, a katolicizmus és az ortodoxia között? Nézzünk utána, miért! **T, K**
- Melyik az a város, amely mind a kereszténység, mind az iszlám számára szent hely? Miért? **H**

A nyugati szerzetesség születése

12.



- Milyen jellegű tevékenységek között oszlott meg a szerzetesek napja? **F**
- Mit jelent a prima, a tertia, a sexta, a nona, a vigília és a vecsernye? **SZ**

bencés szerzetesek napirendje

13.



Monte Cassino

- Hova építették jellemzően monostoraikat a középkori bencés szerzetesek? **T**
- Nézzünk utána milyen szerepet játszott Monte Cassino a II. világháborúban! **K**

Összefoglaló, gondolkodtató feladatok kérdések

14.

Egészítsük ki az alábbi táblázatot! H

	keleti kereszténység	nyugati kereszténység
a.	Róma csak a nyugati patriarchátus központja.	
b.		Kovásztalán kenyér használata a szentmisében.
c.	Liturgikus nyelve a görög vagy nemzeti nyelv.	
d.	Bazilita szerzetesek	

15.

Melyik népre vagy területre igazak az alábbi állítások? H

állítás	nép/terület
a. Nagy Szent Gergely pápa misszionáriusokat küldött ide.	
b. Királyukat a pápa 800-ban császárrá koronázta.	
c. A frankok által elfoglalt területeik egy részéből jött létre az Egyházi Állam	
d. A vallási élet központjai a kolostorok voltak	
e. A VI. század végéig az ariánus hitvallást követték	
f. Területének jelentős részét elfoglalták az arabok	

16.

Milyen események vezettek a keleti és nyugati egyház szétválásához? H ☐

17.

Nézzünk utána nagy keleti, illetve nyugati egyházatyák életének! K ☐

3. A NYUGATI EGYHÁZ A VIRÁGZÓ ÉS KÉSEI KÖZÉPKORBAN

A pápaság és a világi hatalmak küzdelme

A nyugati kereszténység igazi fénykora az ezredfordulótól a XVI. század elejéig tartott. Ennek legfőbb jellemzője, hogy a világi befolyás alá került egyház visszanyerte szabadságát. 962-ben, Rómában XII. János pápa a keleti frank állam királyát, a Szász Ottót császárrá koronázta. Ezzel létrejött – az 1806-ig fennálló – Német-római Szent Birodalom. A német-római császárok magukat tekintették az egész nyugati keresztény világ vezetőjének, pápaválasztásába is rendszeresen beleszóltak. Az ezredforduló idején III. Ottó és II. Szilveszter szorosan együttműködtek, hogy Magyarország és Lengyelország csatlakozzon a kereszténységhez.

invesztitúra: egyházi hivatal betöltése, beiktatás egyházi javadalomba. Ennek jelképe – püspökség esetén – a gyűrű a pástorból és a jogar átadása volt.

A kor legjelentősebb kérdése az **invesztitúra**, az egyházi tisztségek betöltésének joga volt. Ez a jog az uralkodót, így a Német-római Szent Birodalomban a császárt illette, mivel ő volt az egyházi birtok hűbérura. A pápaság és a császárság küzdelme **VII. Gergely** pápa (1073–85) fellépésével kezdődött, akinek működését Cluny szelleme határozta meg. Ebből a franciaországi bencés kolostorból indult el a reformmozgalom, mely célul tűzte ki a kolostori szabályok szigorú betartását és a kolostorok –

Rómát kivéve – minden egyházi és világi hatalomtól való függetlenségét. VII. Gergely ezeket az eszméket átvitte a világegyházra is. Megtiltotta, hogy világi hatalom gyakorolja az invesztitúrát, és kinyilvánította, hogy a pápa a császár felett áll. Kötelezővé tette a papi nőtleniséget, a cölibátust. Megtiltotta az egyházi tisztségek pénzért való vásárlását, a szimóniát is.

Az összeütközés elkerülhetetlenné vált a pápa és **IV. Henrik** császár között. Küzdelmükből egyikük sem került ki győztesen, ezért utódaik az **1122-es wormszi konkordátumban** megosztották az invesztitúrát. Ez azonban csak átmeneti szünetnek bizonyult a pápaság és császárság harcában. A küzdelem folytatódott egészen a XIII. század közepéig, a Német-római Szent Birodalom széttagolódásáig.



IV. Canossa előtt, 1077

Az egyház szabadságának jele, hogy XI. század közepétől a pápaválasztást a bíborosok testületére bízták. VII. Gergely után a pápák arra törekedtek, hogy pápai szék betöltésének folyamatából törvényileg teljesen kiiktassák a világi befolyást. III. Ince pápa alatt (1198–1216) érte el a pápaság világi hatalma csúcspontját: több uralkodó hűbérurának ismerte el a pápát. III. Ince nevezte magát először Krisztus helytartójának.

avignoni fogság: A pápaság történetének 1309-től 1377-ig tartó korszaka, amikor a pápák székhelyüket a franciaországi Avignonban tartották. Ezt az időszakot az egyház „babiloni fogságának” is szokták nevezni.

A XIII. század végére a pápai tekintély ismét hanyatlani kezdett. Évtizedeken át nem volt császár. VIII. Bonifác pápa védtelen maradt Szép Fülöp francia király követeléseivel szemben. A pápák több évtizedre francia érdekkörbe kerültek. Az **avignoni fogság** az egyház szakadását idézte elő: 1378-ban két pápa vetélkedett a hatalomért, 1409-től már három. A nagy nyugati egyházszakadást az 1414-ben összeült **Konstanzi Zsinat** szüntette meg.

A zsinaton lemondatták a korábbi pápákat és új pápát választottak, akit az egész keresztény Nyugat elismert. A zsinat sikere jelentős mértékben Zsigmond magyar és német-római uralkodónak köszönhető, aki személyesen elnökölt a zsinaton.

Húzzuk alá a Cluny-reform legfőbb követeléseit!

Szerzetesség a virágzó középkorban

A szerzetesi mozgalom, a megújuló reformok során egyre újabb, életerős rendeket hozott létre. A szerzetesség legkiválóbb személyiségei folyamatosan kutatták a javítás lehetőségeit. Válaszuk nem egyszer az volt: térjünk vissza az alapokhoz! Ennek a „visszatérésnek” eredménye azonban megújulás: a ciszterciek a bencés regulát akarták komolyan venni, a premonstreiek és az ágostonos kanonokok Hippói Szent Ágostonhoz nyúltak vissza. A remeterendek (karthauzi, kamalduli) a szerzetesség legősibb formáját elevenítették fel. Egészen új volt viszont az első keresztes hadjárat után, a XII. század elején a lovagrendek (templomosok, johanniták stb.), illetve a XIII. század elején a koldulórendek megjelenése. A domonkosok a tudományos érvelés tanítói, a ferencesek pedig az apostoli szegénység hirdetői lettek. Mindkét rend nagy szerepet játszott a középkori inkvizíció irányításában és az egyetemi oktatásban.

inkvizíció (felkutatás, nyomozás) a hit és az erkölcs tisztaságának védelmére létrehozott egyházi bírósági intézmény

A középkor végén a szerzetesség rendkívül sokszínű családja további elemekkel gazdagodott: a beginák női és begárdok férfi társaságaival, akik fogadalom és jóváhagyott regula nélkül is szerzetesi közösséget képeztek.

Húzzuk alá a szövegben a szerzetesrendek nevét!

Oktatás és vallásosság a XI–XV. században

A kora középkorban a műveltség átadásának színhelyei a kolostori iskolák voltak. Itt főleg a papi és szerzetesi élethez szükséges alapismereteket tanították, de a kódexmásolók az antikvitás sok tudományos és irodalmi értékét is átmentették az utókornak. A városok megerősödésével a katedrálisiskolák, majd azok továbbfejlődése révén az **egyetemek** lettek a szellemi kultúra központjai. A középkori egyetem lényegéhez tartozott az autonómia, a helyi hatalmaktól való függetlenség. Ennek egyik garanciája a pápai alapítás, illetve védelem volt.

Az egyetemeken különböző kulturális áramlatok hatottak: az antikvitásból megmaradt latin tudástörredékek mellé járult – előbb iszlám közvetítéssel Hispánián és Szicílián keresztül, majd görög eredetiből is – Arisztotelész filozófiája és a természettudományos ismeretanyag. A tanítás a **skolasztika**, az érvelés és az ésszerű következtetés módszerét alkalmazta. Ennek legnagyobb alakja **Aquinoi Szent Tamás**, aki a hit és az ész viszonyát vizsgálta. Summa theologiae című összegző munkájával hivatalos tekintélyre emelkedett.

Az egyetem (universitas) karokra (fakultásokra) oszlott, amelyek száma legfeljebb öt lehetett: a hét szabad művészet elvégzése után lehetett az orvosi, a kánonjogi, a római jogi, illetve a teológiai karra járni.

Az egyetemi oktatásban jelentős helyet foglalt el a kánonjog. Ennek alapvető forrásai a zsinati kánonok és a pápák által kimondott döntések, ún. dekretális levelek. Elvi rendszerként pedig a római jogtudomány szolgált segítségül. A jogforrásokat kezdettől fogva gyűjtötték, az így létrejött anyagot először Gratianus mester vetette alá rendszeres feldolgozásnak a XII. század közepén, s ezzel megalapozta a kánoni jog tudományát.



Részlet Gratianus munkájából

Az egyház a középkorban a képzőművészetnek, a zenének és az irodalomnak is legfőbb ihletője és mecénása volt. A katedrálisok építése, szobrászati és képi berendezése évszázadokig lekötötte még a leggazdagabb városok anyagi erejét is.

A XI–XIV. században két fő stílus uralta Európát: a román és a gótikus. Az XII. század végétől terjedő gótika tulajdonképpen vallásos művészet: a katedrálisok békéje Isten békéjét tükrözi: minden összhangban van benne.

A XIV–XV. század embereit a háborúk, a ragályok, az **1348-as** kegyetlen fekete pestis, a nyomor, az utazók kifosztása, a szegények lázadása állandóan a halálra emlékeztette. Haláltáncok népesítik be a korabeli freskókat, a miniatúrákat, költeményeket. Egészen természetes módon a keresztények



Haláltánc ábrázolása

a megalázott, szenvedő Krisztushoz fordultak, s pillantásuk elidőzött a fájdalmas Szűzanyán is, aki ott van a kereszt alatt és a sírnál. Az egyszerű emberek körében megjelenő misztika és mély vallásosság megnyilvánulásait visszaélések, eltévelyedések, túlzások kísérték. Mindezek előre vetítették a XVI. századi töréseket az egyház életében.

A XV. században jelentkező humanizmus érdeklődése az antikvitás felé fordult. Ez a vallásosság lanyhulását is jelezte. A humanisták alkották meg a „középkor” kifejezést, amellyel sommásan elítélték mindazt, amit a kereszténység Nagy Konstantin után elért.

Adattár

fogalom: avignoni fogság, cölibátus, egyetem, inkvizíció, investitúra, kánonjog, koldulórend, konkordátum, lovagrend, nagy nyugati egyházszakadás, skolasztika, szimónia,

személy: IV. Henrik, VII. Gergely, Aquinói Szent Tamás, VIII. Bonifác pápa IV. (Szép) Fülöp,

esemény: wormszi konkordátum (1122), IV. Lateráni Zsinat (1215), avignoni fogság (1309-1377), Konstanz Zsinat (1414).

hely: Cluny, Avignon, Konstanz,

FORRÁS- ÉS FELADATTÁR

A pápaság és a világi hatalmak küzdelme

1.

Vilmos (Isten kegyelméből) az angolok királya, Lanfranc canterburyi érseknek, Geoffrey coutances-i püspöknek, Róbert grófnak, Richardnak, Gilbert gróf fiának [...] és Anglia minden mágnásának üdvözlétet. Utasításomra idézzétek meg sheriffjeimet, és mondjátok meg nekik nevemben, hogy vissza kell adniuk püspökségeimnek és apátságaimnak minden uradalmat és uradalmi földet, amelyet püspökeim és apátjaim akár gondatlanságból, akár félelemből, akár kapzsiságból nekik adtak az én püspökségeim és apátságaim birtokaiból; aminek a megtartásához hozzájárultak vagy amit ők erőszakkal foglaltak el. És ha nem adják vissza az én egyházaim birtokaihoz tartozó olyan javakat, amelyeket mindeddig jogtalanul tartottak kezükben, a ti kötelességeitek őket akarva, nem akarva restitúcióra [kártérítésre] szorítani. (Hódító Vilmos parancsa az egyházi birtok visszaadására, 1077)

a. Miért adatja vissza az elfoglalt birtokokat? F

b. Hogyan beszél az egyházakról? F

2.

1. Egyedül a római egyházat alapította maga az Úr.
4. Követe a zsinaton minden püspököt megelőz, még ha ő maga alacsonyabb rendű is; ugyancsak a püspökök elmozdítására ítéletet is hozhat.
7. Egyedül neki szabad a korszükségletnek megfelelően új törvényeket hozni, új püspökségeket alapítani, káptalant apátsággá alakítani, és fordítva, gazdag püspökségeket felosztatni és szegényeket egyesíteni.
8. Egyedül ő használhat császári jelvényeket.
9. Egyedül a pápa lábait kötelesek az összes fejedelmek megcsókolni.
12. Jogában áll császárokat letenni.
14. Bármely egyház klerikusát tetszése szerint felszentelheti egy másik részére.
15. Az, akit a pápa szentelt fel, bármelyik egyház előljárója lehet, és nem bízható rá alacsonyabb tisztség; azt, akit a pápa szentelt fel, más püspök magasabb rendre nem szentelheti fel.
16. Rendelete nélkül nem lehet egyetemes zsinatot összehívni.
20. Senki ne merészeljen az apostoli székhöz fellebbezőt elítélni.
21. Minden egyház fontosabb ügyét eléje kell terjeszteni.
22. A római egyház még soha nem tévedett, az írás tanúsága szerint örökké tévedhetetlen lesz.

26. Nem tekinthető katolikusnak az, aki a római egyházzal nincs egységben.
 27. A gonoszoknak tett hűségesküdtől az alattvalókat feloldozhatja. (Dictatus papae, 1075)
 a. Mely részek hangsúlyozzák a pápa hatalmát az egyházon belül és azon kívül? **F**
 b. Mely részek jelentik ki, hogy a pápa a császár felett áll? **F**

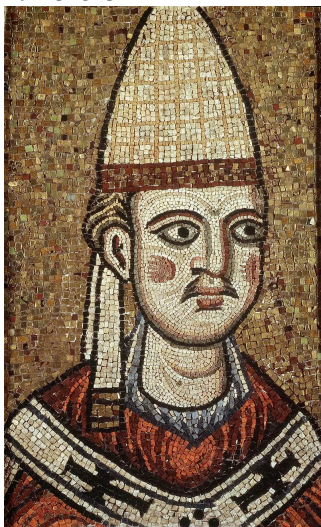
3.



- a. A képen melyik a német-római uralkodó, honnan lehet felismerni? **F**
 b. Nézzünk utána, ki a másik két személy! **K**

IV. Henrik Canossa-járásának korabeli ábrázolása

4. Portré



III. Ince (1198–1216)

A pápaság középkori történetének egyik legnagyobb alakja III. Ince, aki alatt megvalósult VII. Gergely világuralmi programja. Hűbérúri fennhatóságát elismerte Anglia, Aragónia és Portugália. Döntőbíróként rendelkezett a Német-római Szent Birodalom trónutódlásának kérdésében. Meghirdette a 4. keresztes hadjáratot, amelynek során a velencei befolyásra a keresztesek elfoglalták Bizáncot. Latin rítusú pátriárkát nevezett ki Jeruzsálembe is. Keresztes hadjáratot hirdetett a délfraanciaországi eretnekek ellen, ugyanakkor támogatta az új koldulórendeket is, mint az eretnecség elleni küzdelem szervezeteit. Elítélte a papi gazdagságot, megszabta a papok ruházatát, egyszerűsítette a pápai udvar (kúria) mindennapi életét. Törvényhozó munkásságát a IV. Lateráni Zsinat (1215) foglalta össze.

- a. Mi mutatja a képen III. Ince pápai tisztségét? **F**
 b. Hogyan hatott a nyugati és keleti egyház kapcsolatára Bizánc elfoglalása és latin szertartású jeruzsálemi pátriárka kinevezése? **H**

5.

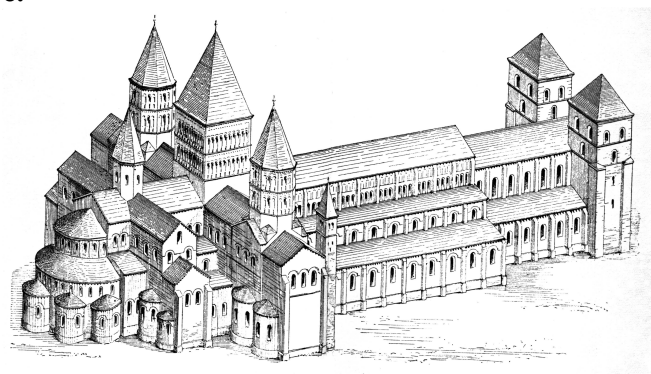


- a. Kik veszik körül a pápát? **F**
 b. Mi az ő szerepük? **SZ**
 c. Nézzünk utána, hogyan nevezik a pápa által viselt koronát! **K**

VIII. Bonifác pápa

Szerzetesség a virágzó középkorban

6.



- a. Milyen stílusú ez a templom? **F**
- b. Melyik szerzetesrend temploma volt? **F**
- c. Keressük meg az atlaszban, hol található Cluny! **T**
- d. Nézzünk utána, melyik modern szerzetesközösség telepedett meg Cluny közelében! **K**

Cluny apátsági temploma fénykorában

7.

Köztetek bizony a háborúkat és a viszályokat nem más táplálja, mint a harag kiszámíthatatlan indulata, a hiú becsvágy vagy valamiféle földbirtok utáni sóvárgás. Ezen indítékok alapján bizony sem ölni, sem meghalni nem hasznos dolog. Krisztus lovagai azonban nyugodt lélekkel harcolnak Urunk küzdelmeiben, a legkevésbé sem tartva attól, hogy az ellenség megölése bűn s hogy rájuk a halál leselkedik, minthogy a Krisztusért osztott vagy vállalt halálnak semmi köze sincs a büntetthez, sőt a legnagyobb dicsőségnek számít. (Szent Bernát: Az új lovagság dicsérete, 1130.)

- a. Ki volt Szent Bernát és milyen szerepet játszott Szent Bernát a lovagi eszme fejlődésében? **H**
- b. Melyik lovagrend vette át Bernát alapelveit? **H**

8.



- a. Miben különbözik a két szerzetesrend ruházata? **F**
- b. Mit jelképez a kéz középső alak feje fölött a glória? **F**
- c. Nézzünk utána, kinek a regulájához nyúltak vissza a domonkosok és mi a ferences regula forrása? **K**

Szent Ferenc és Szent Domonkos találkozása

9.

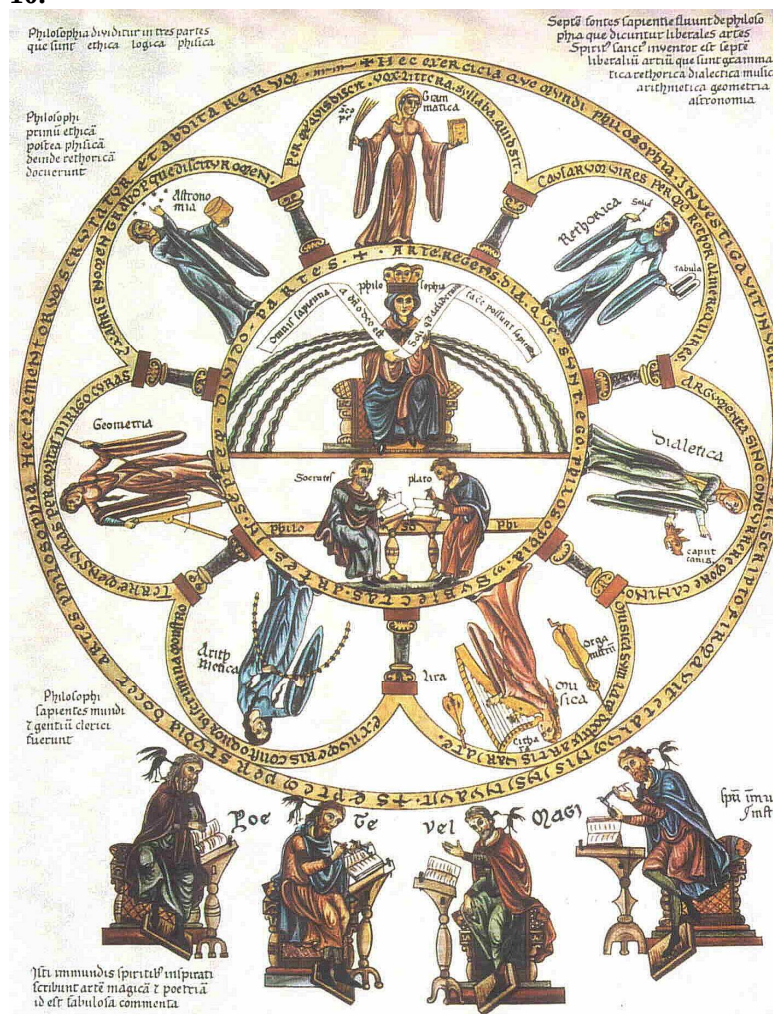
... sok személy, mindkét nemből, megfélemlítve saját üdvösségéről, eltévelyedett a katolikus hittől, odaadván magát az ördögöknek, lidérceknek (incubi) és parázna démonoknak (succubi). Bűbájosságaikkal, varázslataikkal, szellemidézéseikkel és más átkozott rontásokkal és mesterkedésekkel, szörnyű és borzalmas vétkeikkel, csecsemőknek még az anyaméhben való megölésével, miként a barmok ivadékait is, elpusztítják a föld termését... Megakadályozzák a férfiak nemzőerejét, hovatovább a férfiak nem illethetik feleségüket és a feleségek sem fogadják el férjüket. Mindezeket túlmenően istenkáromlóan megtagadják azt a hitet, melynek szentségét a szent kereszténységgel magukra vették és az emberiség ellenségének ösztökélésére nem riadnak vissza a legundorítóbb förtelmességek, és bujaságok elkövetésétől és véghezviteltől, lelkük halálos veszedelmére. Hovatovább meggyalázzák a felséges Istent... Senki ne merészelje orcátlanul kijelenteni, hogy ezek az eretnekek nem űzik mesterségüket azokban a tartományokban és következésképpen a fentebb említett inkvizítoroknak nincs törvényes joguk vizsgálatot tartani ama tartományokban, járásokban, egyházmegyékben, kerületekben és területeken, melyeket már elsoroltunk, és hogy az inkvizítorok nem foghatnak hozzá megbüntetni, tömlöcbe zárni és elítélni a szörnyű vétkek bűnös elkövetőit és megannyi gonoszságukat... Ugyanakkor apostoli leveleink által megköveteljük tiszteletreméltó testvérünkötől, Strassburg püspökétől, hogy saját maga hirdesse ki, vagy más és más eseteknél legyen kihirdetve bullánk lényege, melyet ő ünnepélyesen nyilvánosságra fog hozni akkor és annyiszor, ahányszor szükségeltetik, vagy

mikoron megkerestetik az inkvizítorok által, vagy csupán egyikük által. Ne engedje, hogy eltérjék az engedtlenséget, ne zaklattassanak és ne gátoltassanak semmilyen felsőbbség által, inkább ő fenyegetsen mindenkit, ki igyekszik megakadályozni, vagy zaklatni az inkvizítorokat. (Summis desiderantes affectibus, 1484)

- Ki kezdeményezi a vizsgálatot? **F**
- Milyen cselekmények a leginkább üldözendők? **F**
- Mi ad súlyt az inkvizítorok működésének? **F**

Oktatás és vallásosság a középkorban

10.



a. Melyek a hét szabad művészet tárgyai? **F**

11.

Senki se adjon elő Párizsban a tudományokról életének huszonegyedik éve előtt, és legalább hat évet hallgassa tudományát, mielőtt előadni kezdene, és vállalja, hogy legalább két évig fog előadni, hacsak elfogadható egyéb ok ebben meg nem akadályozza, melyet nyilvánosan az ügyet vizsgáló bírák előtt kell igazolnia; erkölcsi feddhetetlennek legyenek, és mindazokat, akik elő akarnak adni, olyan módon vessék alá vizsgának, ahogyan az rögzítve van a Párizs érseke által kiadott iratban... Olvassák az intézményben rendszeresen s ne csak alkalmanként Arisztotelész könyveit az új és a régi logikáról. Olvassák rendszeresen Priscianus két művét, de legalábbis az egyiket. Ünnepeken csakis filozófiát és szónoklatról szóló könyveket, a quadrivium tárgyait, etikát, és ha úgy kívánják, a Topika negyedik könyvét. Ne olvassák azonban Arisztotelész metafizikáról és természetfilozófiáról szóló könyveit, sem az ezekről szóló összefoglalásokat, sem pedig a Dinantból származó Dávid, Amalricus eretnek vagy a hispániai Mauritius tanításait. (Robert Courcon pápai követ statútuma, 1215)

- Melyek a quadrivium tárgyai? **SZ**
- Párizson kívül melyek voltak a legjelentősebb középkori egyetemek? **H**
- Nézzünk utána, kiről kapta a nevét a párizsi egyetem? **K**

A 7 szabad művészet ábrázolása

12.



Honnét látható, hogy az egyetemi oktatók és hallgatók egyházi személynek (klerikusnak) számítottak? **F**

13. Portré



Aquinói Tamás 1224-ben született a Itáliában. Arisztokrata családjának ellenzése dacára ifjúkorában csatlakozott a domonkosok rendjéhez. Kölnbe került, ahol Albertus Magnus tanítványa lett. 1256-ban már magiszterként tanított Párizsban, majd Itáliában. Az Arisztotelész filozófiájára alapuló keresztény teológiai rendszer megteremtője. Fő műve a Summa theologica, a keresztény teológia máig érvényes összefoglalása, még a XX. század elején is az egyház hivatalosnak tekintett alpműve. Írt szentírás-magyarázatot, és himnuszokat is (Pange lingua... Tantum ergo...). A pápa szakértőként őt kérte fel a keleti egyházzal folytatott tárgyalásokra. 1274-ben a lyoni zsinatra utazva halt meg. 1279-ben egyháztanítóvá, 1323-ban szentté avatták.

A képen mi mutatja Aquinói Szent Tamás szerzetesi mivoltát? **F**

Aquinoi Szent Tamás

14.

Először is arra akarlak figyelmeztetni, hogy ha hitetlenekkel a hit igazságairól vitatkozol, nem jó arra törekedni, hogy a hitet döntő észérvekkel bizonyítsd. Ez a hit lealacsonyítására vezet. Hisz a hitigazság nemcsak az emberi, hanem még az angyali elmét is meghaladja. Mi azért fogadjuk el igazaknak a hitigazságokat, mert Isten nyilatkoztatta ki. De ami a legfőbb igazságtól jön, nem lehet téves; és ami nem téves, azt nem is lehet döntő érvekkel megtámadni. Ezért a mi hitünk nem bizonyítható döntő érvekkel, mert meghaladja elménket; de nem is cáfolható meg döntő érvekkel, mert igazság. A hit tételeiről vitatkozó kereszténynek tehát egész igyekezete arra irányuljon, hogy a hitet ne bizonyítsa, hanem védje. Szent Péter sem azt mondja, hogy legyünk készek a bizonyításra, hanem a számadásra; t. i. ésszerű szempontokkal mutassuk meg, hogy amit a katolikus vall, az nem téves. (1250. Aquinói Tamás a hit védelméről)

a. Hogyan kell a kereszténynek viselkednie más vallásúakkal szemben? **F**

b. Mi Szent Tamás végső érve a kereszténység felsőbbrendűsége mellett? **F**

15.



Igazoljuk, miért tekinthető a gótika vallásos művészetnek! **F**

A reimsi katedrális homlokzata és mosolygó angyala

16.



- Melyik híres zarándokútvonalat ábrázolja a térkép? **F**
- Melyik szentnek van itt a sírja? **H**
- Milyen jelentős zarándokcélpontok voltak ezen kívül a középkorban? **H**
- Mi volt a zarándoklatok jelentősége a középkorban? **H**

Összefoglaló, gondolkodtató kérdések, feladatok

17.

I. Lateráni Zsinat 1123	jóváhagyja az investitúra megosztását szabályozó wormsi konkordátumot, hangsúlyozza a szimónia tilalmát
II. Lateráni Zsinat 1139	a papok és szerzetesek házassága érvényteleníti, a püspökválasztás jogát – nem kizárólagosan – a székeskáptalanra ruházza
III. Lateráni Zsinat 1179	jóváhagyja a II. Sándor pápa és I. Frigyes császár közti békét, előírja, hogy a pápát a bíborosok 2/3-ának kell megválasztania, elítéli az eretnek katarok nézeteit, előírja, hogy minden székesegyházban tanárt kell alkalmazni szegény diákok oktatására
IV. Lateráni Zsinat 1215	elítéli az eretnek katarok nézeteit, dönt a püspöki inkvizíció felállításáról, keresztes hadjáratot szervez, rendelkezik a húsvéti gyónás és áldozás kötelezővé tételéről
I. Lyoni Zsinat 1245	a Latin Császárság támogatása, tervek a mongolok visszaverésére, II. Frigyes császár kiközösítése és trónfosztása
II. Lyoni Zsinat 1274	tárgyal a keleti egyházzal való újraegyesülésről, meghatározza, hogy a bíborosok a külvilágtól elzárt helyen (konklávé) a válasszák a pápát
Vienne-i Zsinat 1311–12	hozzájárul a templomos rend feloszlásához, szabályozza az egyházmegyes papság és a koldulórendek viszonyát
Konstanzi Zsinat 1414–1418	a nyugati egyházszakadás megszüntetése, Husz elítélése, a zsinatok összehívásának szabályozása
Bázel/Ferrara/ Firenze/Laterán 1431–37	felmerül, hogy a zsinat legyen az egyház legfőbb kormányzati szerve, tárgyalás a görögökkel való egységről, megegyezés a kelyhesekkel

a. Hol található Laterán? **T**

b. Figyeljük meg, hogy az egyházszakadás után milyen sűrűséggel követték egymást a zsinatok **I**

c. Hogyan változtak az idő folyamán az egyes zsinatok legfontosabb témái. **F**

18.

a. a Szentföldet védő lovagrend, amelyet a XIV. század elején feloszlattak	 ciszterciek
b. Szent Benedek reguláját követik	 ferencesek
c. koldulórend, alapítója Assisi városában született	 johanniták
d. ma Máltai Lovagrend néven ismert	 karthauziak
e. híres termékük a „Chartreuse” likőr	 templomosok

a. Kössük össze a szerzetesrendet a hozzá tartozó információval! **H**

b. Nézzünk utána, mely középkori eredetű rendek vannak jelen ma Magyarországon? **K**

19.

Milyen középkori gyökerei vannak napjaink oktatásának? ☐

4. A MAGYAR EGYHÁZ AZ ÁRPÁD-KORBAN

Szent István és utódai egyházszerzői tevékenysége

A magyarok a kereszténységgel már vándorlásuk során találkoztak. A X. század közepén az Erdélyben letelepült törzs feje Bizáncból térítő püspököt hozott. Géza fejedelem 972-ben követeket küldött I. (Nagy) Ottó császárhoz és hithirdetőket kért tőle. Örökösének és utódjának fiát, Vajkot jelölte ki, aki a keresztségben az István nevet kapta.



a pannonhalmi kiváltságlevél

A pogány magyarokat I. (Szent) István (1000/1001–1038) térítette a keresztény hitre. A keresztény állam létrehozásának legfontosabb eleme az egyházszervezet kialakítása volt. István király nevéhez tíz egyházmegye alapítását kötötte a hagyomány. Törvényeiben ő rendelte el a falusi templomok építését, a tizedfizetést, a vasárnapi templomba járás kötelezettségét, a böjtöt és más keresztény szokásokat is. Uralkodása kezdetétől alapított bencés monostorokat, közülük a legkorábbi és legtekintélyesebb a pannonhalmi Szt. Márton-apátság lett (996). A szervezőmunkában külföldről érkezett szerzetesek (pl. a velencei Gellért) és a már hazai születésű papság (pl. Boldog Mór) támogatta.

Szent István utóda, Orseoló Péter (1039–1041, 1044–1046) erőszakos módszerekkel igyekezett felgyorsítani a feudális rend kialakítását. Az őt ideiglenesen felváltó Aba Sámuel (1041–1044) visszatért István türelmes módszereihez. Az ő kormányzata megfelelt a püspökök elvárásainak, sőt szem előtt tartott a kereszténység előtti társadalmi rendnek jobban megfelelő, ókeresztény vagyonközösségi előírásokat is. Péter második uralkodásának egy pogány felkelés vetett véget, melynek az élére a békési várúr, Vata állt. Bár a lázadás következtében számos püspök, köztük Gellért meghalt, a keresztény államiséget nem tudták megdönteni.

A keresztény hit és az egyházszervezet véglegesen I. (Szent) László (1077–1095) és Kálmán (1095–1116) uralkodása alatt szilárdult meg. Rendezték például az egyházi intézmények vagyoni viszonyait, összeírták a vagyonukat. Intenzív egyházi törvényhozás kezdődött, mely szabályozta többek között a keresztény ünneprendet, a papi nősülést. 1083-ban sor került a magyar föld első szentjeinek sírjukból való felemelésére, szentté avatására is.

Húzzuk alá a szövegben azokat, akik szerepet játszottak a kereszténység megszilárdításában!

A pápaság és hazánk kapcsolata a XII–XIII. században

Az invesztitúra-küzdelem idején Magyarország általában a pápaság mellett foglalt állást. Ugyanakkor királyaink igyekeztek megtartani maguknak a korábbi egyházkormányzati jogosítványokat (pl. a püspökkinevezés jogát). A gregoriánus eszmék a wormszi konkordátum után nyertek lassanként teret Magyarországon. A XII. század közepétől jelentkező bizánci hatalmi törekvéseivel szemben a magyar uralkodók Rómára is támaszkodhattak.

A Manuel bizánci császár nevével fémjelzett befolyás elleni küzdelemnek kiemelkedő alakja volt Lukács esztergomi érsek. A Bizánc támogatásával trónra kerülő királyokat nem volt hajlandó elismerni, így őket, köztük III. Bélát – a szokásjog ellenére – a kalocsai érsek koronázta meg. Lukács feltehetőleg tartott a keleti kereszténység magyarországi térnyerésétől is. A keleti rítusúak hazai jelentőségét jelzi, hogy Imre király (1196–1204) III. Ince pápától kérte, hogy önálló püspökséget állítson föl számukra. Ez a kérdés azonban a Bizánc elfoglalásával végződő IV. keresztes hadjárat után lekerült a napirendről.

II. András (1205–1235) uralkodása idején többször is konfliktusba keveredett az egyházzal. A király csak a pápák többszöri sürgetésére váltotta be az apjától örökölt fogadalmat, hogy részt vesz a keresztes hadjáratban. 1217-ben seregével a Szentföldre vonult, de néhány kisebb ütközet után rövidesen hazatért.

II. András új birtokadományozási politikája és az ahhoz kapcsolódó pénzügyi reformok súlyosan sértették az egyház érdekeit is. Hiába erősítette meg az uralkodó az egyház kiváltságait is az Aranybulla kiadásával egy időben, illetve a bulla 1231-es megújításakor, ígéreteit nem tartotta be. Ezért 1232-ben az esztergomi érsek az érsek egyházi tilalom alá helyezte az országot.

II. András és az esztergomi érsek súlyos konfliktusa miatt a pápa követet küldött Magyarországra, aki 1233-ban a királlyal megkötötte a beregi egyezményt. Ebben az egyezmény az uralkodó újból megerősítette az egyház kiváltságait.

Csaknem fél évszázaddal később ismét pápai követ érkezett az országba. Fülöp püspököt azért küldte a pápa 1279-ben Magyarországra, hogy betöltse az esztergomi érseki széket. A követ vette rá IV. Lászlót annak a törvénynek a kiadására, amely a régi szokásai szerint élő kunokat keresztény életformára kényszerítette. Fülöp legátus a budai zsinaton a magyar papság fegyelmének a megerősítésén fáradozott.



Fülöp pápai követ Magyarországra érkezik

Húzzuk alá II. András egyházzal kapcsolatos intézkedéseit!

Szerzetesség az Árpád-korban

A XI. században a bencések Magyarországon uralkodó helyzetben voltak, rajtuk kívül csak néhány keleti rítusú szerzetesközösség működött. A XII. században jelentek meg az országban a nyugat európai monasztikus reformmozgalom első hullámai. A premontrei rend először 1131-ben telepedett meg Váradhegyfokon. A cisztercieket II. Géza (1141–62) telepítette le elsőként Cikádoron (1142), de igazi felvirágzásuk III. Béla uralkodása (1172–1196) alatt következett be. Az uralkodó – francia kapcsolatait felhasználva – számos ciszterci monostort alapított és külön oklevélben ismerte el a rend kiváltságait. Ugyancsak a XII. században jelennek meg Magyarországon a lovagrendek közül a templomosok és a johanniták. Sőt, II. Géza maga is alapított a Szentföldön egy Szt. Istvánról nevezett (stefanita) lovagrendet, melynek központja később Esztergomba került át. A premontreiek és a lovagrendek házai – a káptalanok és a bencés monastorok mellett – hiteleshelyként jelentős szerepet játszottak az ország jogéletében. A ciszterciek virágzását mintaszerű gazdálkodásuk és központosított szervezetük biztosította. Ők lettek a korai gótikus építészeti stílus meghonosítói Magyarországon.

hiteleshely: Káptalanok, illetve monasztikus vagy lovagrendek jelentősebb testületei által működött jogintézmény, amelyet bizonyító erejű oklevelek kiadására, másolására hozták létre.

II. András hívására 1211-ben a német lovagrend is megtelepült Erdély déli részén. Azonban 1225-ben az uralkodó kénytelen volt a lovagokat kiűzni az országból, mert önálló államot kívántak létrehozni.

A XIII. század elejétől a kollektív vallási igények helyett a lelkigondozás egyéni formái kerültek előtérbe. Emiatt monasztikus rendek javára tett új alapítások száma elapadt, meglévő monastoraikat a tatárjárás tizedelte meg. II. András idejében jelentek meg az országban a koldulórendek. Előbb a domonkosok, majd valamivel később a ferencesek telepedtek meg a magyar városokban és váltak igen népszerűvé. Mindkét rend a lelkipásztorkodással foglalkozott. A harmadik koldulórend, az ágostonos remeték elterjedését az akadályozta, hogy a magyar püspökök a szétszórtan élő remetéket a magyar alapítású pálos rendbe gyűjtötték össze a XIII. század derekán.

A domonkosok jelentős részt vállaltak a missziós munkából is. Az ország déli határai mentén lakó szakadárnak tekintett ortodoxok és a Kárpátokon kívül élő pogány kunok között térítettek. Az ő tevékenységüknek köszönhető az 1227/28-ban megalakult milkói kun püspökség, melyet azonban a tatárjárás elpusztított. A missziós munka körébe sorolható Julianus barátnak a keleten maradt magyarok felkutatására vezetett expedíciója 1235 és 1237 között.

Húzzuk alá a szövegben a helyszíneket és keressük meg őket a történelmi atlaszban!

Adattár

fogalom: gregoriánus, hiteleshely, koldulórend, legátus, monasztikus, remete, tized

személy: II. András, III. Béla, Fülöp legátus, Szent Gellért, II. Géza, I. (Szent) István, Julianus barát, Boldog Mór, Könyves Kálmán, I. (Szent) László, IV. (Kun) László

esemény: a pannonhalmi Szent Márton-apátság alapítása (996), I. István király, Imre herceg és Gellért püspök szentté avatása (1083), az első premontrei kolostor alapítása (1131), az első ciszterci monostor alapítása (1142), III. Béla megerősíti a ciszterciek kiváltságait (1183), II. András keresztes hadjárata (1217), a beregi egyezmény (1233), Fülöp pápai legátus Magyarországra jön (1279)

hely: Buda, Cikádor, Esztergom, Pannonhalma, Szentföld, Váradhegyfok

FORRÁS- ÉS FELADATTÁR

Szent István és utódai egyházszerkezési tevékenysége

1.

Ezért Isten szent egyháza és a mi híveink valamennyien, a mostaniak és jövőbeliek, tudják meg, hogy a Pannónia hegyén lévő Szent Márton monostornak az apátja, Anasztáz közbenjárására, tanácsára és beleegyezésével [ugyanezen monostornak] olyan kiváltságot engedélyeztünk, amilyent Montecassino Szent Benedek monostora kapott. Szent Márton monostorát még szülőatyánk kezdte és mi fejeztük be Isten segítségével lelkünk üdvéért és királyságunk megszilárdításáért. Ugyanezen monostor testvéreinek szent imái miatt az előbb írt Anasztáz apát úr tanácsaitól és állandó segítségétől felbátorítva lettünk ugyanis győztesek. (A pannonhalmi kiváltságlevél, 1001)

a. Milyen okokra hivatkozott a király a pannonhalmi monostor alapítása kapcsán? **F**

b. A szöveg melyik részlete utal arra, hogy a monostort még Géza idején kezdték alapítani? **I**

c. Ki fölött aratott győzelmet István, amire hivatkozva a somogyi tizedeket Pannonhalmának adta? **H**

2.

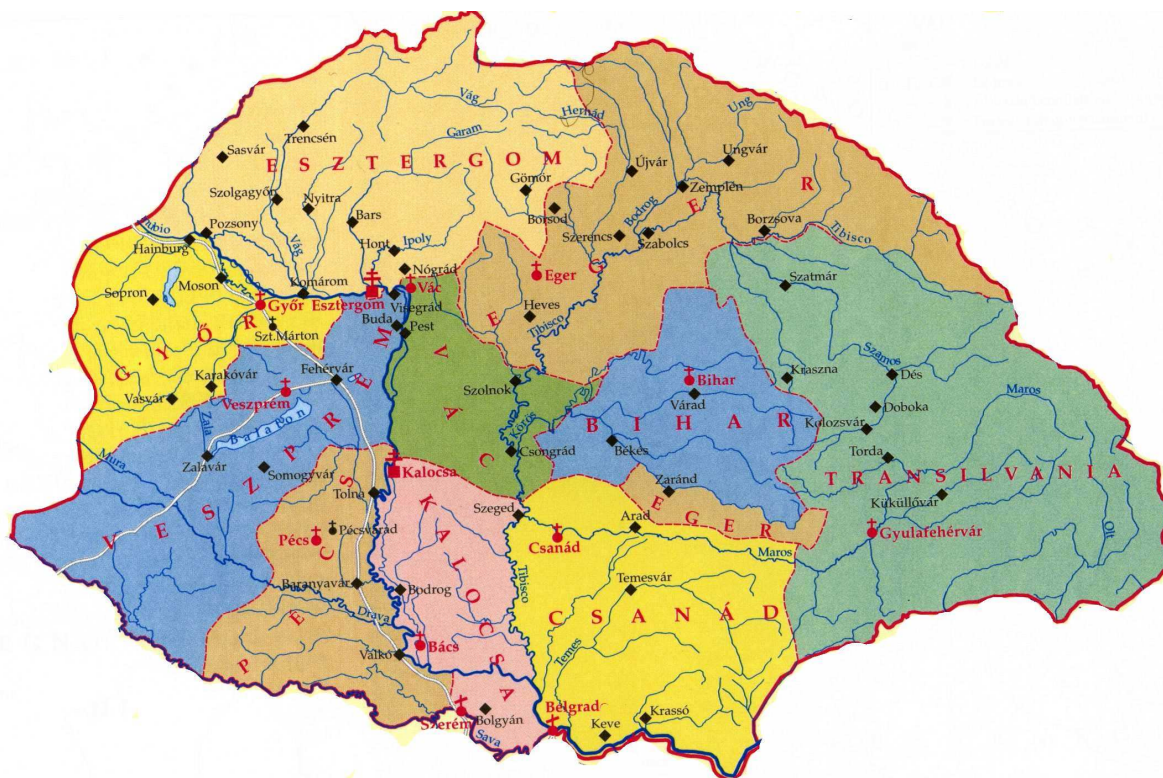
Atyja halála után a negyedik évben az isteni kegyelem intéséből ugyanezt az Asrik püspököt, kit más néven Anastasiusnak mondtak, a szent apostolok küszöbéhez küldte, hogy Szent Péternek, az apostolok fejedelemének örökösét megkérje: a Pannónia tájain kivirult zsenge kereszténységnek bő áldását elküldje, az esztergomi egyházat aláírásának tekintélyével főegyházzá szentelje, és a többi püspökségeket is áldásával erősítse. Érdemesítse őt is arra, hogy királyi diadémával izmosítsa, hogy e tisztességre támaszkodva, amit Isten kegyelméből elkezdett, még keményebbre szilárdítsa. [...] Asrik püspök a pápához ért, a rárótt feladatot bölcsen ellátva, a szent fejedelem viselt dolgait rendben előadva kérte az apostoli széktől az említett kitüntetések; kimutatta, hogy méltó ilyen tisztességre s méltóságra, mert Isten segítségével meghódított több nemzetet, s hatalma által sok hitetlent az Úrhoz térített. Ezek hallatára nagyon megörült a római főpap, mindent megadott jóságosan, ahogy kérték. Azonfelül keresztet küldetett a királynak, mintegy az apostolság jeleként, így szólván: „Én apostoli vagyok, ő viszont méltán Krisztus apostola, ha Krisztus anynyi népet térített meg általa. Ezért rendelkezésére bízunk, miként az isteni kegyelem őt oktatja, az egyházaknak s népeiknek *mindkét jog* alapján történő igazgatását.” Elnyervén hát mindent, amit kért, Asrik püspök vígan tért vissza hazájába, magával vitt mindent, amiért a vállalt utat végigjárta. Elhozták hát az apostoli áldás levelét a koronával és a kereszttel együtt, s miközben a püspökök és a papság, az ispánok és a nép egybehangzó magasztalásukat fennen kiáltották, Isten kedveltjét, István királyt az olajkenettel felkenve a királyi méltóság diadémjával szerencsésen megkoronázták. (Hartvik püspök Szent István-életrajza)

a. Mit kér Szent István a pápától? **F**

b. Mikorra datálja a koronázást a Hartvik-legenda? **I**

c. Milyen kiváltságot adat Hartvik főhősnének a pápával? **F**

3.



A Szent István által alapított tíz egyházmegye

- Melyik egyházmegye elnevezése különleges? **F**
- Melyik püspökségnek változott a székhelye Szent László idején? **H**
- Milyen területi furcsaságokat lehet leolvasni a térképről? **T**

4.

A királyi méltóságnak a keresztény hit tápláló erejével véghezvitt alkotásai fényesebbek és erősebbek szoktak lenni más méltóságok műveinél. És mivel minden nép saját törvényei szerint él, ezért mi is, Isten akaratából országunkat igazgatván, a régi és új császárok példáját követve, törvényhozó elmélkedéssel meghatároztuk népünk számára: miképpen éljen tisztességes és békés életet. Hogy amiként isteni törvényekkel gazdagabbá lett, ugyanúgy világiakkal is legyen ellátva, hogy amennyire ama isteni törvények által a jók gyarapodnak, ugyanúgy bűnhődjenek a gonoszok emezek által. Amiket pedig elhatároztunk, a következő sorokban jegyeztük le. ...

5. Tudjátok meg testvérek valamennyien, hogy a pap mindnyájatoknál többet dolgozik. Közületek ugyanis mindenki csak a saját munkáját végzi, ő pedig mind a magáét, mind az összesekét. És azért, miképpen ő mindnyájatokért, úgy ti is mindnyájan őríte a legnagyobb buzgalommal tartoztok dolgozni, olyannyira, hogy ha szükség lenne rá, életeteket is feláldoztatok érte.

8. Ha valamely pap vagy ispán avagy valamely más hívő személy valakit vasárnap ökrökkel lát dolgozni, vegyék el tőle az ökröt, és adják a várnépnek elfogyasztásra.

9. A papok pedig és az ispánok hagyják meg az összes falusi bírónak, hogy ezek parancsára vasárnap mindenki menjen a templomba, öregek és fiatalok, férfiak és nők, kivéve azokat, akik a tüzet őrzik. Ha pedig valaki amazok hanyagsága folytán nem (tűz)örzés végett marad otthon, az ilyet verjék meg, és nyírják le.

11. Ha valaki pénteken, amelyet az egész kereszténység megtart, húst eszik, egy héten át sötétbe zárva böjtöljön.

13. Ha valaki a keresztény vallás megtartását elhanyagolva és hanyag ostobaságtól megátalkodva az ellen bármi vétséget követ el, a vétek természetének megfelelően ítélje meg a püspök az egyházi törvények szabályai szerint. Ha pedig ellenszegüléstől indítva a reá rótt büntetést vonakodnék nyugodtan elviselni, ismét ugyanazon büntetéssel fegyelmezzék, és ezt is megismételve összesen hét ízben. És ha mindezek után is konoknak és makacsnak találhatik, adják át a király bíróságának – tudniillik mint a kereszténység védelmezőjének.

27. Ha valaki a vitézek közül szemérmertlenségtől bemocskolva, valamely leányt szüleinek engedélye nélkül feleségül elrabol, elrendeltük, hogy a leányt adja vissza szüleinek, még akkor is, ha valami erőszakot követett

el rajta, és a rabló tíz tinót fizessen a rablásért, még ha később ki is békül a leány szüleivel.” (Szent István I. törvénykönyvéből, 1001 körül)

a. *Miről rendelkezik a 8. és 9. cikkely?* **F**

b. *Milyen mértékig változtatták meg a régi szokásjogot a keresztény királyságban?* **H**

5.



a. *Mi az a herma?* **SZ**

b. *Milyen erényeket képviselt kiemelkedően László király?* **H**

c. *Kinek az uralkodása idején avatták szentté?* **H**

d. *Nézzünk utána, hol temették őt el és melyik magyar uralkodó temetkezett melléje?* **K**

Szent László király hermája

6.

Midőn a legnemesebb László király uralkodott, [...] a fentebb említett király az isteni kegyelem sugallatára, ezeknek és a többi előkelőknek a tanácsával megalapította a zágrábi püspökséget, tudniillik azért, hogy akiket a bálványimádás Isten tiszteletétől eltávolított, azokat a püspöki gondoskodás vezérelje vissza az igazság útjára. Tehát ezen nép tudatlanságának a felvilágosítására a tiszteletreméltó életvitelű cseh férfiút, név szerint Duchot találta alkalmasnak, és őt káplánja, Fancica, által ezen egyház pásztorául kirendelte, aki Somogy és a Zala ispánságokból rendelt ennek az egyháznak szolgálónépeket. Ezen kívül a másik, Koppány nevezetű káplán, ugyanezen királynak a parancsára ennek az egyháznak Dombórból adott népet, földdel és a hozzá tartozó erdővel együtt. (Felicianus esztergomi érsek ítéletlevele, 1134)

Milyen lépésekben írják le visszatekintve a püspökség alapítását? **F**

7.

A mi teremtőnk és megváltónk, az úr Jézus Krisztus uralkodása alatt, az ő születésének 1092. évében május hó 20-án Szabolcs városában szent zsinat tartatott, a magyarok legkeresztényibb királya, László elnökletével, országa összes püspökeivel és apátjaival, valamint az összes előkelőkkel, az egész papság és a nép tanúskodása mellett. Ezen a szent zsinaton a kánonoknak megfelelően és dicséretre méltó módon a következő határozatokat alkották meg.

1. Megparancsoljuk, hogy az olyan áldozó- és szerepapokat, akik másodszor nősültek, és akik özvegyek vagy eltaszított asszonyok férjei, el kell választani (feleségüktől) és vezeklés tartása után rendjükhöz térjenek vissza. És akik nem akarnák e meg nem engedett házasságukat megszüntetni, az egyházi törvények rendelkezéseinek megfelelően hivatalukat veszítsék. [...]

8. A régiség miatt elpusztult egyházakat a püspök építse újjá.

11.. Ha valaki vasárnapokon vagy a nagyobb ünnepeken nem megy a kerületének egyházába, verésekkel javítsák meg. Ha pedig a falvak oly távol vannak, hogy a falusiak az ő kerületük egyházába nem tudnak elmenni, közülük mindnyájuk nevében legalább egy menjen el botra támaszkodva az egyházba, és három kenyeret és egy gyertyát vigyen az oltárra.

40. A püspök szedjen tizedet mindenből, de a következő módon: a püspök poroszlója kérdezze meg a termés vagy állatok tulajdonosát, hogy mennyije van. Ha hisz szavainak, vegyen aszerint, ahogy azt mondta; ha pedig nem hisz, eskesse meg őt, és azután vegyen. [...] (Szabolcsi Zsinat, 1092)

a. *Milyen volt a zsinaton résztvevők összetétele?* **F**

b. *Milyen kérdésekkel foglalkozott a zsinat?* **F**

c. *Ezek közül, melyikkel nem foglalkoztak Szent István törvényei?* **H**

A pápaság és hazánk kapcsolata a XII–XIII. században

8. Portré



Lukács érsek megkoronázza III. Istvánt

Lukács érsek (†1181) az első magyarok egyikeként Párizsban tanult teológiát. 1158-ban a gregoriánus reformok elkötelezett híveként lett esztergomi érsek. Hatására II. Géza király III. Sándor pártjára állt a német-római császárral szemben, és lemondott az invesztitúra gyakorlásáról. Lukács érsek Géza halála után annak fia III. István trónigényét támogatta Géza bizánci támogatást élvező testvéreivel, II. Lászlóval és IV. Istvánnal szemben. Mindkettőjüktől megtagadta a koronázást, sőt ki is közösi tette őket, amiért börtönbüntetést szenvedett. III. István halála után annak testvérét, a Bizáncból III. Bélát a – pápa kérése ellenére – sem volt hajlandó megkoronázni. Csak halála előtt békült ki a királlyal. Szentté avatását II. András és IV. Béla is szorgalmazta, de erre nem került sor.

- Melyik pápa nevéhez köthető a világiak által gyakorolt invesztitúra megtiltása? **F**
- Milyen trónöröklési elv alapján koronázta meg Lukács érsek III. Istvánt? **SZ**
- Nézzünk utána, hogyan került Béla Bizáncba? **K**
- Nézzünk utána, melyik jelentős kortárs nyugat-európai főpappal állítható párhuzamba Lukács érsek? **K**

9.

Én, Béla, Isten kegyelméből Magyarország, Dalmácia, Horvátország és Ráma királya, az isteni kegyesség rendelkezéséből elfogadom a koronát a kalocsai érsek kezéből, de nem sértvén meg az esztergomi egyház azon jogát, hogy a jövőben mindig az esztergomi egyház érsekei kötelesek a magyar királyokat megkoronázni. (III. Béla az esztergomi érsek koronázási jogáról, 1174)

- Kivel szemben kellett ezt a (politikai) előjogot megvédelmezni? **F**
- Mi fejlődött ki ebből a kiváltságból? **SZ**

10.



„Mikor ugyanis II. András király, [...] első feleségének halála, helyesebben – miképpen fentebb mondtuk – megöletése után, az egyház parancsa szerint a tengeren áthajózott a Szentföldre, hogy az Úr sírját visszavívja, ott győzelmet nyert, és szerencsésen, tiszteséggel visszatért.”

- Miért indult II. András keresztes hadjáratra? **H**
- Milyen szolás kapcsolódik András keresztes hadjáratához? **H**
- Ki volt II. András első felesége és mikor ölték meg? **H** Nézzünk utána, hol temették el! **K**

II. András keresztes hadai élén

11.

[...] azt akarjuk és elrendeljük, hogy egyetlen klerikus se kerüljön világi [bírói] személy elé, és senkinek se legyen köteles megfelelni világi bírák bíróságán, ha ti. laikus vádolja be. Amint ugyanis az ésszerűség rendje is megköveteli, hogy ha laikus klerikust akar bármilyen ügyben perbe fogni, a klerikusi rend élére állított érsekeknek, püspököknek, prépostoknak, főespereseknek, espereseknek vagy bárki más egyházi bírának adja elő ügye sorát és azok előtt vigye végig. ... Ezenkívül hasonló erővel elrendeljük, hogy egyetlen, klerikusi tonzúrát viselő ember se legyen köteles a kincstárnak járó szabad dénárokat vagy nehezekeket vagy bármiféle adót fizetni; és ha a közadók behajtója ilyeneket akarna behajtani vagy meg akarna szállni rajtuk, karhatalommal mint tolvajt és rablót gyalázatosan üzzék el. ... Illendő ugyanis, hogy amiképpen a klerikusok a laikusoktól szolgálatukra nézve és öltözközkben különböznek, úgy az istentisztelet szabadsága céljára legyenek mentesek a világi terhektől. ... Azt azonban királyi hatalmunknál fogva erősen megparancsoljuk, hogy udvarnokainkat vagy várnépeinket vagy a szolgaság bármely más igája által alávetettjeinket egyetlen főpap se bocsássa a klerikusi tonzúrára. (Az ún. pápi aranybulla, 1222)

Melyik az a két legfontosabb egyházi kiváltság, mely a pápságot önálló társadalmi renddé tette? **SZ**

12.

Hogy tudniillik a kunok mindnyájan, kivétel nélkül, akik még nincsenek megkeresztelve, bármilyen korúak és neműek is, a keresztség szentségét elnyerni akarják és óhajtják, és magukhoz venni és megtartani az összes egyházi szentségeket és minden mást, amelyeknek megtartását a szent római egyház tanítja s amelyeket megtart és hirdet, és a bálványok tiszteletét és mindenféle pogány szokást kivétel nélkül elhagyván és teljességgel megszüntetvén a katolikus hit egységét óhajtják szolgálni. ... Szakálluk leborotválásától és hajuk megrovidítésétől, valamint ruhaviseletüktől eltekintve, amelyekre vonatkozólag a tisztelendő atya, a legátus úr az ő óhajuknak megtelelően, a mi alázatos kérésünkre, atyai kegyességének szelídségével hajolván, őket akarattuk ellenére nem kényszeríti; egyebekben a keresztények szokásaihoz fognak alkalmazkodni. (A kun törvények, 1279)

- Mi okozhatott konfliktust a keresztény lakosság és az ősi szokásai szerint élő betelepült kunok között? **H**
- Mire kötelezik a kunokat és milyen engedményeket kaptak? **F**
- Nézzünk utána, milyen belpolitikai válságot okoztak ezek a törvények! **K**

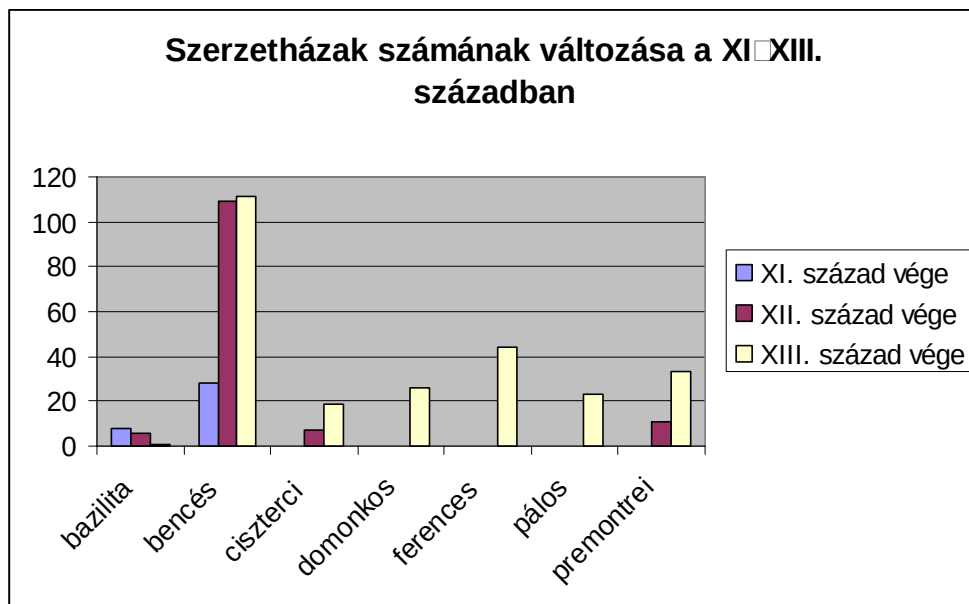
13.

Amiképpen a főpapok felülmúlják méltóságban és tekintélyben alárendeltjeiket, úgy kell előttük járniuk és kimagaslaniuk tisztes erkölcsökkel, életükkel, öltözködéssel és társaságukkal is, mivel alárendeltjeik az ő életmódjukból merítenek példát akkor is, ha az erényes, kivált pedig akkor, ha romlott, ezért elrendeljük, hogy a főpapok az általános és jóváhagyott papi és szerzetesi szokások betartásával [...] ezentúl viseljenek kör alakú tonzúrát [...] Egyháziak ne üzenek mesterségeket, ne foglalkozzanak kereskedelemmel, kiváltképp tisztességtelen üzletekkel; ritkábban hallgassák a színészeket és az énekmondókat, kocsmákba egyáltalán ne térjenek be, hacsak nem utazás közben kényszeríti erre őket a szükség; dobókockákkal és kis kockajátékokkal ne játsszanak, s jelen se legyenek ilyesfajta játékoknál. Hajukat és tonzúrájukat szabályosan viseljék, [...] (A Budai Zsinat határozatai, 1279)

- Mi a tonzúra? **SZ**
- Mi lehetett a budai zsinati végzések fő célkitűzése? **F**

Szerzetesség az Árpád-korban

14.



- Melyik a legtöbb házzal bíró szerzetesrend ez Árpád-korban? **F** Miért? **H**
- Melyik rendek telepedtek le a XII. század után?
- Melyik szerzetesrendnek csökkent a jelentősége az Árpád-korban, és mi ennek az oka? **F**, **H**

15.

Én, Béla [...] tudomására akarom hozni a mostaniaknak és a jövőbelieknek, szeretett atyáink, a citeaux-i apát kérésére minden, országomban felépült vagy építendő ciszterci rendi monostor számára saját akaratom folytán intézkedtem, hogy egész földemen azt a szabadságot élvezzék, amelynek tudvalevően Franciaországban birtokában vannak. ... És hogy ez az oklevél örök időkre szólóan érvényes legyen, pecsétünk rányomásával erősítettem meg Péter citeaux-i apát, Ubicellus párizsi apát, Guillelmus citeaux-i perjel, Péter és Servius citeaux-i szerzetesek, Saul kancellárom és Crispinus mester jelenlétében. (A ciszterciek kiváltságai, 1183)

Igazoljuk, hogy az oklevél kiadása a ciszterci rend számára kiemelt fontossággal bír! **F**

16.



- Milyen jegyek és törekvések olvashatók le hazánk egyik legszebb és legépebben fennmaradt ciszterci monostor-templomának homlokzatáról? **F**
- Keressük meg a történelmi atlaszban, hol található Bélápátfalva! **T**

A bélápátfalvi ciszterci templom

17. Portré



1242-ben született Dalmáciában, szülei felajánlották őt Magyarország megmentéséért. Margitot hároméves korától domonkos apácák nevelték, a IV. Béla által alapított Nyulak-szigeti zárdában tette le szerzetesi fogadalmát és ott is maradt 1270-ben bekövetkezett haláláig. Apja kérése ellenére nem volt hajlandó kilépni a rendből, hogy a cseh vagy a lengyel király felesége legyen, hanem folyamatosan vezekelt. 1266-ban ő közvetített békét az egymással szembenálló apja és bátyja, a későbbi V. István között. Boldoggá avatása már 1276-ban megtörtént, de szentté avatására évszázadokig kellett várni.

- Milyen esemény következtében ajánlották fel Margitot? **H**
- Milyen öltözetben és milyen attribútumokkal ábrázolja a mellékelt kép Margit hercegnőt? **F**
- Nézzünk utána, mikor avatták szentté! **K**

Szent Margit középkor végi fametszeten

Összefoglaló gondolkodtató kérdések, feladatok

18.

Időpont	Egyházmegye	Uralkodó
1090 k.	Zágráb	a.
1113 e.	Nyitra	b.
1200 k./1239	Bosznia	c.
1226/1227	Milkó (+1241/1512)	d.
1229	Szerém	e.
1290 e.	Nándorfehérvár (+1295)	f.

Egészítsük ki a fenti táblázatot a Szent István utódai idején alapított egyházmegyékről! **I**

19.

Az 1092-es Szabolcsi Zsinat ünneprendje (38. cikkely)			
DECEMBER		JÚLIUS	
25.	Nagykarácsony	25.	Szent Jakab
26.	Szent István	AUGUSZTUS	
27.	Szent János	10.	Szent Lőrinc
28.	Aprószentek	15.	Nagyasszony
JANUÁR		20.	Szent István király
1.	Kiskarácsony	24.	Szent Bertalan
5□6.	Vízkereszt	SZEPTEMBER	
FEBRUÁR		8.	Kis(boldog)asszony napja
2.	Gyertyaszentelő	14.	Szentkereszt felmagasztalása
[MOZGÓ]		21.	Szent Máté
4 nap	Húsvét	24.	Szent Gellért püspök
ÁPRILIS		29.	Szent Mihály
24.	Szent György	OKTÓBER	
MÁJUS		28.	Simonjúdás
ápr. 30□1.	Szent Fülöp és Jakab	NOVEMBER	
3.	Szentkereszt feltalálása	1.	Mindenszentek
MOZGÓ]		5.	Szent Imre herceg
Áldozócsütörtök		11.	Szent Márton
3 nap	Pünkösd	30.	Szent András
JÚNIUS		DECEMBER	
24.	Szent Iván	6.	Mikulás
29.	Péterpál	21.	Szent Tamás
templombúcsú			

- Miért van a naptárban két részre osztva a december hónap? **H**
- Számoljuk össze az év azon napjait, melyeken kötelező volt a szolgai munkától tartózkodni! (Ne feledkezzünk meg a vasárnapokról sem)! **F**
- Elsősorban kiknek az ünnepeit tette kötelezővé a zsinat? **F**
- Keressük ki a táblázatból az 1083-ban sírjukból kiemelt magyar szentek ünnepeit! **F**

5. A KÉSŐKÖZÉPKORI MAGYAR EGYHÁZ

Az egyházi élet alakulása az Árpád-ház kihalása után

Az Árpád-kor végén a királyi hatalom lehanyatlott, veszélybe került az állam egysége. Az Árpád-ház kihalását (1301) követő interregnumnak nevezett évtized során az állam fennmaradását a főpapság gondoskodása és a szilárd püspöki szervezet biztosította.

A püspökök gyakorta a királyság ügyeivel voltak elfoglalva, ezért feladataikat helyettesekre, joghatóságukat a káptalan jogtudó kanonokjai közül választott helynökökre, szentelő hatalmukat pedig segédpüspökökre bízta. A főpapok felszentelésük előtt írásban hűségesküt tettek a pápának, többek között arra, hogy háromévente meglátogatják Szent Péter utódját és beszámolnak a szentatyának egyházmegyéjük állapotáról.

káptalan: székesegyházak és nagyobb templomok papságából a XI–XII. század fordulóján kifejlődött testület (székeskáptalan, illetve társaskáptalan), tagjai a kanonokok

Az egyházmegye területe főesperességekre oszlott, ahol a – már a székeskáptalanok tagjainak számító – főesperesek ellenőrizték a lelkészkedő papok munkálkodását. Ebben az időben már alig volt az országnak olyan települése, ahol ne lett volna templom. Kezdetben csak azokat a papokat nevezték plébánosoknak, akik jelentősebb településeken kiváltságuk révén a teljes tizedjövedelmet élvezhettek. A megnevezés azonban a XIV. század végétől lassanként kiterjedt az összes, korábban egyházigazgatónak nevezett falusi papra.

A középkor végére általánossá vált a szerzetesrendek körében a megújulás vágya. A pápai megerősítést nyert pálosok kolostorainak száma másfél évszázad alatt megkétszereződött. XV. század végi rendfőnökük, Gyöngyösi Gergely nem kis büszkeséggel foglalhatta össze rendje hősi történetét. A koldulórendek körében a XIV. századtól **reformmozgalom** indult, mely a ferencesek esetében vezetett a leglátványosabb eredményre. A Szent Ferenc regulájának szigorúbb megtartását célul tűző obszerváns mozgalom jutott fölénybe, ami a XV. század közepére önálló rendtartomány felállításához vezetett Magyarországon.



A bencések 1500 körül nyomtatott breviáriuma, zsoltosmáskönyve.

A ciszterciek a XIV. századtól hoztak reformrendelkezéseket. A bencés rendi fegyelmet központosított szervezet létrehozásával Tolnai Máté pannonhalmi főapát állította helyre a XVI. század elején. A rendi fegyelmegerősítése érdekében kívánta egységesíteni a zsoltosmá végzését.

A külföldi egyetemeken magas képzettséget szerző papok idehaza a művelődés támogatói és előmozdítói lettek. Ők voltak azok, akik – a hagyományos egyházi írásbeliség és a kancelláriai munka nyomán – a XV. század végén felismerték a könyvnyomtatás jelentőségét. Vitéz János esztergomi érsek, Janus Pannonius pécsi püspök és mások lettek a **humanizmus** új esztétikai normáinak elterjesztői.

A Vitéz János által pártfogolt pozsonyi egyetem hanyatlását követően Mátyás király egyetemé igyekezett fejleszteni a budai domonkos főiskolát, ahol többek között csillagászzal is foglalkoztak. Az obszerváns ferences írók – Temesvári Pelbárt és Laskai Osvát – szentbeszédgyűjteményei számos kiadásban jutottak el a legtovább európai könyvtárakba is.

Húzzuk alá a szövegben a szerzetesrendek nevét!

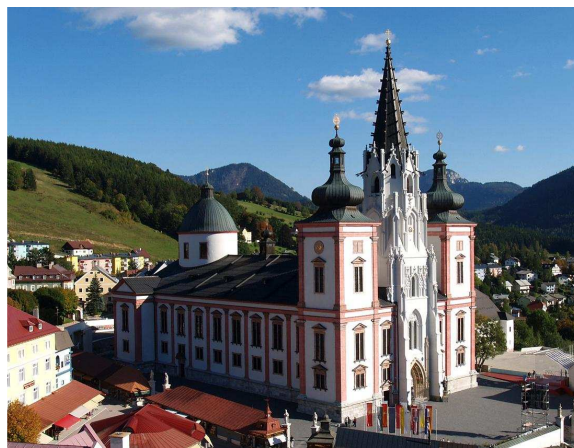
A pápaság és hazánk kapcsolata későközépkorban

1301 és 1311 között a pápa segítette trónra I. Károly (1308–1342) magyar királyt azzal, hogy két legátust is küldött az országba. Ezt követően azonban Károly Róbert a főpapságot terhes állami szolgálatra kötelezte, ami ellen a püspökök tiltakoztak. Károly Róbert a Magyarországon beszédett pápai jövedelmeket is megadóztatta.

Fia, Nagy Lajos (1342-1382) azonban kiérdemelte az „Úr bajnoka” címet azzal, hogy háborút viselt a pogány litvánok, a bosnyák eretnekek és a szakadárnak tekintett szerb ortodoxok ellen. Lajos katonai erővel támogatta a pápák Avignonból Rómába történt visszatérését is.

Zsigmond 1404-ben elrendelte, hogy az uralma alatt álló területeken engedélye nélkül tilos a pápai bulákat kihirdetni, ebből fejlődött ki a királyi tetsvényjog. A konstanzi zsinattal elismertette a magyar király főkegyúri jogát is.

A pápák a XV. század közepétől felismerték a Magyar Királyság és az Egyházi Állam egymásra utaltságát a **török veszély** kérdésében. IV. Jenő pápa Cesarini bíborost küldte legátusként a polgárháborús viszonyok között vergődő országba, aki 1444-ben a várnai csatát érten esett el. Utóda, Carvajal bíboros is sokat tett a török ellen, az 1456-os nándorfehérvári győzelemben azonban a magyarországi főinkvizítorrá kinevezett Kapisztrán Jánosnak volt kulcsszerepe. Mátyást a pápák rendszeres pénzsegéllyel támogatták, amelyet azonban az uralkodó császári tervei érdekében használt föl. A Jagelló királyok is élvezték a Szentszék támogatását a török ellenében.



Mariazell mai látképe. Nagy Lajos királyunk emeltette a gótikus templomot.

1513-ban az alacsony sorból az esztergomi érseki székbe emelkedett Bakócz Tamás eséllyel indult a pápaválasztáson, ahol végül mégis alul maradt. A pápai széket vele szemben elnyert X. Leó pápa, hogy vetélytársát minél hamarabb eltávolítsa Rómából, azzal a feladattal bízta meg Bakóczot, hogy a török ellen általános keresztes hadjáratot szervezzon. A részvételre azzal buzdították a híveket, hogy olyan teljes búcsút ígértek nekik, amelyet csak Rómában lehetett elnyerni. Miután Bakócz látta, hogy az obszerváns prédikátorok toborzására özönlik a tömeg a keresztes zászlók alá a búcsú reményében, visszavonta a toborzást. Ezen az összegyűlt hadnép annyira felháborodott, hogy a keresztes had Dózsa György vezetésével átfordult a honvédelmi kötelezettségeit nem teljesítő földesurak és a népet a búcsú reményétől megfosztó főpapság elleni parasztháborúba. A szomorú tapasztalat rendkívüli mértékben csökkentette az ország török elleni védelmi képességét.

Húzzuk alá a szövegben a törökellenes küzdelemben résztvevő személyek nevét!

Vallási élet

A vallásosság és lelkigondozás személyesebb igényeit a XIII. században megjelenő koldulórendek voltak hivatva kielégíteni, de ebből sok összeütközés keletkezett a szerzetesek és a világi papok között. A harmadrendek mellett a laikus vallásosságnak más formái is megjelentek.

Támogatóikat a szerzetesek gyakran felvették imaközösségükbe, vagyis részeltették őket az összes rendtagok által imádság és aszkézis útján szerzett érdemek gyümölcseiben. A *confraternitasok* tagjai nagyobb templomok oltárainál rendeztek rendszeres imádságos összejöveteleket, legtöbbjük a Krisztus Teste nevet viselte. A céhek is oltárok körül szerveződtek és tagjaik liturgikus kötelezettségeket vállaltak magukra. Hasonló formát öltöttek a korban a politikai célú szerveződések is (1326: I. Károly Szent György rendje; 1408: Zsigmond sárkányrendje).

harmadrend: Egyes koldulórendeknek a világi hívek számára létesített intézménye, amelynek tagjai a szerzetesek vezetésével világi életkörülményeiknek megfelelő szabályzat szerint éltek a keresztény tökéletességre törekvő életet.

A mezővárosi jobbágypolgárokkal és a falusi néppel bezárólag sokan zarándokoltak Rómába, a városi polgárok gyakorta Compostellába és Aachenbe is. Azt azonban csak a nagybirtokosok teheték meg, hogy pápai engedély birtokában a szentföldi kegyhelyeket felkeressék. A zarándoklásnak kialakultak a hazai célpontjai is. Az Árpád-kor óta tömegeket vonzott Szent István és Szent Imre székesfehérvári, valamint Szent László (nagy)váradi sírja, de sokan mentek a pálosok központi monostorába, Budaszentlőrincbe, hogy gyógyírt nyerjenek bajaikra Remete Szent Pál ereklyéinél.

1459-től fogva megújuló kísérletek történtek a nándorfehérvári ostromot követően elhunyt Kapisztrán János szentté avatására, (szerém)újlaki sírjához hívek ezrei zarándokoltak, ahol ugyancsak sok gyógyulás történt. Nevezetes zarándokcélpont volt a bátai apátságban őrzött Szent Vér ereklye, melyet a török elől később Győrbe menekítettek.

Húzzuk alá a szövegben a legfontosabb középkori zarándokhelyeket!

Adattár

fogalom: búcsú, eretnek, főkegyúri jog, harmadrend, helynök, humaizmus, interregnum, kanonok, káptalan, kegyhely, keresztes, királyi tetsvényjog, legátus, obszerváns, regula, segédpüspök

személy: Carvajal bíboros, Cesarini bíboros, Gyöngyösi Gergely, Janus Pannonius, IV. Jenő, Kapisztrán János, Károly Róbert, Mátyás, Nagy Lajos, Vitéz János, Zsigmond

esemény: a királyi tetsvényjogról szóló dekrétum (1404), Konstanzi Zsinat (1414–18), várnai csata (1444), Nándorfehérvár ostroma (1456)

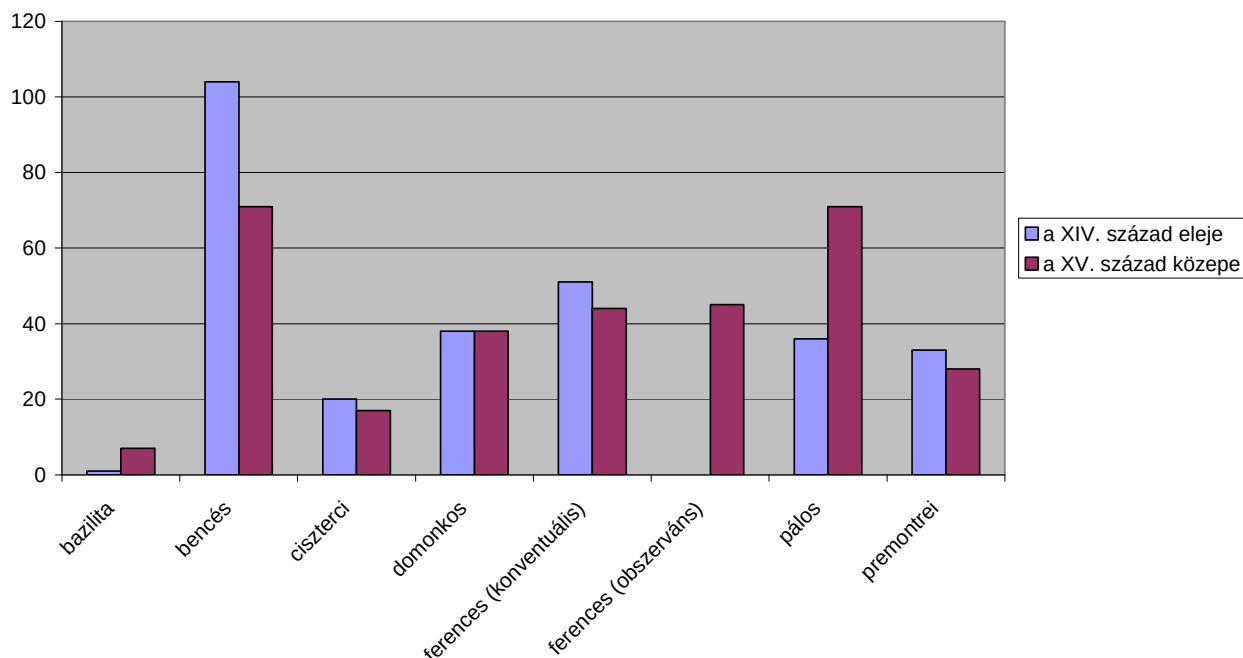
hely: Aachen, Avignon, Budaszentlőrinc, Compostella, Magyarország, (Nagy)várad, Róma, (Székes)fehérvár

FORRÁS- ÉS FELADATTÁR

Az egyházi élet alakulása az Árpád-ház kihalása után

1.

Szerzetházak számának változása a XIV–XV. században



a. A fenti szerzetesrendek közül melyik a legkevésbé jelentős, mi ennek az oka? **F, H**

b. Mely rendek veszítettek jelentőségükből a XIV–XV. században? **F**

c. Mely rendek házáinak a száma növekedett jelentősen? **F**

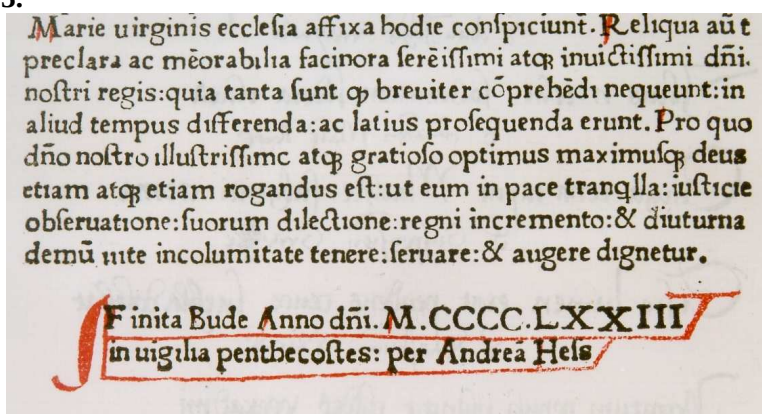
2.

„Én, Mihály, váci püspök, ezen órától fogva az elkövetkezőkben hűséges és engedelmes leszek Szent Péter és a római apostoli anyaszentegyház iránt és uram, VI. Kelemen pápa, valamint a kánonilag örökébe lépő utódai iránt. Sem tanáccsal, sem beleegyezéssel, sem tettel nem leszek azon, hogy életüket vagy egy tagjukat

elveszítsék, vagy gonosz fogságra jussanak. Azt a tanácsot pedig, amit akár személyesen, akár követek, akár levél útján bízhatnak rám, tudtommal az ő kárukra senkinek fel nem fedem. A római pápaság és Szent Péter jogainak megőrzésében és megvédelmezésében segítségükre leszek minden emberrel szemben egyházi rendem sérelme nélkül. Az apostoli legátussal [...] tisztelettel bánok, és szükségleteiben segítségére leszek. Ha zsinatra hívnak, elmegyek, hacsak kánoni akadály meg nem akadályoz ebben. Az apostolok küszöbét személyesen vagy küldöttem útján minden két esztendőben meglátogatom, ha apostoli engedély föl nem ment ez alól. A püspökségem asztalához tartozó birtokokat nem adom el, nem is fogom eladományozni, sem nem fogom zálogba vetni, sem pedig újfent haszonbérletbe adni, egyáltalán semmi módon nem fogom elidegeníteni a római pápa megkérdezése nélkül. Isten engem úgy segéljen és Istennek ezen szent evangéliumai. Kelt Avignonban november Idusán, a második esztendőben.” (A váci püspök pápának tett hűségesküje)

- a. Mit várt el a római pápa a leendő, megerősített püspöktől? **F**
b. Hogyan oszlott meg a szöveg szerint a főpapok lojalitása? **F**

3.



- a. Melyik évben, hol és ki fejezte be a művet? **F**
b. Nézzünk utána, ki volt a nyomda létrejöttének fő támogatója! **K**
c. Nézzünk utána, mennyi idő alatt készült a Budai Krónika! **K**

Az első Magyarországon nyomtatott könyv, a Budai Krónika a befejező sorai

4.

„Az ítélet megváltoztathatatlanságára vonatkozóan kérdezzük: vajon a halál órájában hozott ítélet valamilyen módon módosítható-e? A kérdés indítóoka az, hogy – amint olvassuk – sok elhunyt egyes szentek közbenjárására megszabadult a kárhozát ítéletétől, visszatért az életbe, s így bűnbánatot tartott. Ilyen esetről tudósít Szent Cirill levelében, amikor arról a három emberről ír, akik Jeromos érdemeiért föltámadtak, vagy arról a hitújoncra, aki fölakasztotta magát, de Szent Márton visszahívta a életbe, bűnbánatot tartott és üdvözült. Az evangéliumban szó van Lázár föltámasztásáról, és sok másról is tudunk.” (Temesvári Pelbárt egyik szentbeszédéből, 1500 körül.)

Az obszerváns szerző mivel buzdítja a híveket a reményre? **F**

A pápaság és hazánk kapcsolata a későközépkorban

5.



- a. Mi mutatja a követ bíborosi rangját? **F**
b. Miért küldte őt a pápa Magyarországra? **H**
c. Nézzünk utána, sikeres volt-e magyarországi tevékenysége? **K**

Gentilis pápai követ 1308-ban Magyarországra érkezik

6.

„saját kérésükre segítséget nyújtott a boldog emlékezetű római főpapok-nak : Incének, Gergelynek és Orbánnak. Első ízben Laczk fia Miklóst küldte át, aki sok várost, mezővárost és várat visszatért a római szentegyház iránti engedelmességre, a lázadókat leverte, és az Apostoli Szentszék legátusának, Egyed bíboros úrnak a kezére adta őket. Utána Móric fia Simont küldte, aki semmire sem jutott, ezért magára vonta a királyi fenség haragját. Ezt követően, Orbán pápa úr idejében ... Péter bánt küldte, hogy védje meg Bologna városát Barnabo és Galeazzo milánói urak ellen, akik rátámadtak a városra. Ez a Péter bánt meg is védte a várost, és megtartotta a pápa úr birtokában, majd dicsőséggel hazatért Magyarországra”. (Küküllei János Nagy Lajos-életrajza)

Miért kellett a pápákat Itáliában megsegíteni? H

7.

„Mi, Zsigmond, Isten kegyelméből Magyarország, Dalmácia, Horvátország stb. királya, [...] a Római Szent Birodalom általános helytartója, Csehország kormányzója, azt akarjuk, hogy mindenki számára [...] legyen nyilvánvaló [...] e soraink által, hogy nem kevés, sőt nagyon is sok országlakó nemesünk, egyházi rendbeliek és világiak is, igen gyakran feltárták előttünk siránkozó szavakkal és felzaklatott lélekkel azokat a [...] sanyargatásokat, továbbá jogaik és joghatóságuk [...] sérelmeit, [...] melyeket a bullások eleddig rájuk hoztak s nekik okoztak. [...] Nemegyszer magunk is [...] tapasztalva azt, hogy a bullások és mások is a Szentszéktől kapott felhatalmazás alapján azon fáradoztak, sőt még most is fáradhatatlanul azon munkálkodnak, ami a saját [...] méltóságunk lerontását, országunknak és koronánknak másra való átruházását, s egyebekben is a mi teljes letételünket szolgálja. [...] Jelen oklevelünk szavával, ugyanazon Szent Koronánk tekintélyéből és királyi hatalmunk teljességéből következően [...] elhatározzuk, [...] hogy egyetlen bullás [...] se legyen képes és ne merészeljen a mi külön hozzájárulásunk és beleegyezésünk nélkül bármiféle egyházi javadalmakat [...] elfogadni, elnyerni. [...] Továbbá [...] senki se legyen jogosult [...] semmiféle apostoli oklevelet vagy leiratot átvenni vagy kieszközölni, [...] akár javadalmakkal kapcsolatos ügyekben, akár bármiféle más vitás, bűnperbeli, avagy világi tárgyú ügyről szóljanak is, [...] semmisnek és joghatály nélkülieknek nyilvánítjuk mindazt, amit bárki, akár tudva, akár tudatlanul e dekrétumunk ellen merészelne cselekedni. Végül pedig úgy akarjuk, hogy mindazok, akik jelen dekrétumunknak ellene mondanának, avagy azzal szembe merészelnének szegülni, e tettükkel a fелségstértés büntetésebe essenek, s őket a megbocsátás mellözésével, tettükhöz méltó megtorló büntetéssel kell sújtani. (Zsigmond király rendelete a királyi tetszvényjogról, 1404)

a. A rendelet kiket nevez bullásoknak és milyen tevékenységet tilt meg nekik? F

b. Nézzünk utána, mi volt a fелségstértés büntetése? K

8.

„Ezek a tételek, melyeket találtam es irtottam az Úr segítségével Magyar-, Székely és Erdélyországban:

1. Hogy mindenkinek mindkét szín alatt kell áldoznia.
2. Hogy a misében elég a leckét es az evangéliumot olvasni, és hogy akadálytalanul, pénz nélkül éjjel-nappal, házakban es erdőben bárhol lehet misézni. [...]
3. Hogy tanult világiak [a misében] létrehozhatják Krisztus testét es vérét. [...]
7. Hogy Szűz Mária a többi szentekkel nem segíthetnek minket, csak maga az Isten.
11. Hogy egy ünnepet sem kell megülni, csak a vásárnapokat, mert a többi ünnepeket az emberek találták ki.
16. Hogy a pápának nincs nagyobb tekintélye, mint az egyszerű papnak [...]
17. Hogy a búcsúk nem igazak, nem is adhat olyant a pápa.
19. Hogy senki sem lehet nagyobb, még a pápa es a császár sem, mert mindnyájan testvérek vagyunk Krisztusban. [...]
21. Hogy a szentelt olaj es az utolsó kenet meg a szentelt víz nem ér semmit.
24. Hogy bármely világi ember, a nő is gyóntathat es feloldozást adhat.
30. Hogy nem kell hinni a szentek mondásait, csak a Szentírását.
34. Hogy a püspök feleségül vehet szüzet, a szerzetesség es kanonokság pedig az ördög találmánya.
41. Hogy a dézsmákkal, világi javakkal es tisztségekkel foglalkozó egyháziak eretnekek.
52. Hogy a pátriárkai, érseki, esperesi méltóságot gögből es kapzsiságból találták fel, s ezek az ördögöt szolgálják.
61. Hogy Krisztustörvénye elegendő az üdvösségre, az emberek által kitalált törvények nélkül. Mindezen eretnekek, papok es világiak közül, [...] prédikációimmal, Isten kegyelméből es segítségével megtérítettem huszonötezer embert.” (Marchiai Jakab: A magyarországi husziták hitelvei, 1436-1438)

a. Kinek a követői a husziták? SZ

b. Hogyan került a tan Magyarországra? H

b. Milyen tanításokat fogalmaznak meg a husziták? F

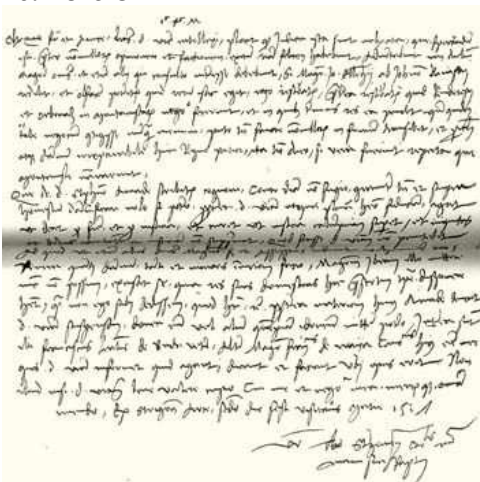
9.



- Hogyan ábrázolja kép Kapisztránt? **F**
- Milyen szerepe volt Kapisztránnak a győzelemben? **H**
- Nézzünk utána, milyen összefüggés áll fenn a déli harangszó és a nándorfehérvári győzelem közt! **K**

Kapisztrán Szent János Nándorfehérvár alatt

10. Portré



Bakócz Tamás (1442-1521) saját kézzel írt levele 1514-ből

- Mit mutat Bakócz pályafutása? **F**
- Kivel szemben maradt alul Bakócz pápaválasztás során? **H**
- Milyen nevezetes épület kötődik az ő nevéhez? **H**

Vallási élet

11.

Ebben az időben Miklós testvér a prédikáló barátok rendjéből, ostiai bíborospüspök, az apostoli szék megbízásából Károly ügyében Magyarországra jött. Mikor már néhány napot Budán időzött, s látta, hogy semmit sem tud végezni, visszatért a római udvarba, és ott, mivel Bonifác meghalt, pápává választották Benedek néven. Visszatérése alkalmával azonban Buda város polgárait valami ügy miatt egyházi tilalom alatt hagyta. Mivel pedig a szerzetesek és plébánosok szigorúan megtartották a tilalmakat, akadtak ál-papok és hitszegők, akik a népnek nyíltan istentiszteletet tartottak és az egyházi szentségeket nyíltan kiszolgáltatták a tilalom

alatt levőknek. Egy más, elvetemültebb lépéssel — bűnt bűnre halmozva — össze-hívták a népet, s gyertyákat gyújtva, a pápát, Krisztus helytartóját, Magyarország összes érsekeit és püspökeit, továbbá az egyházi férfiakat mind fennhangon kiközösítettnek nyilvánították. Ez történt Buda várában, bizonyos Petermann bíró idején, akit Vencel király helyezett be az elfogott László helyett. (Képes Krónika)

a. Miért küldött a pápa követet Magyarországra? **H**

b. Nézzünk utána, mi lett Niccolò Boccasini pápai követ későbbi sora? **K**

c. Mire lehet következtetni egyes budai papok magatartásából? **H**

12.

Hogy pedig iskolánkban könnyebben ellátható legyen a tanítás, s ne tehesse senki azt ellenszenvessé az olvasókanonokra vagy a vezetőtanárra rótt rendkívüli vagy méltatlan feladatok terheivel, ezekről és más itt következőkről speciális rendelkezés adatott ki abban a formában, ahogyan azt a lateráni zsinat jogosan megszabta. Eszerint minden székesegyház magiszterét, aki a székesegyházi papnövendékeket, valamint más szegény tanulókat közös oktatásban részesít, megfelelő javadalommal kell ellátni. Ezáltal az oktatók megélhetési viszonyai könnyebbekké válnak, másrészt a tanulók számára inkább nyílik út a tudományok felé. Mindezeket megfontolva, közösségünk tagjai ... már régóta egy kanonoki javadalom jövedelmét rendelték a magiszter számára. ... Elrendeljük tehát, hogy a mindenkori magiszter ... sohasem kérhet semmit munkája vagy szolgálata címén sem közvetlenül, sem közvetve a szegény tanulóktól, akik mendikálnak vagy mendikálnának, ha mások jóindulattól indítva nem segílenének őket. (A (nagy)váradai székeskáptalan statútumaiból, 1375 k.)

a. Miért kellett a magiszternek a szegény diákokat ingyen tanítania? **F**

b. Mit jelent a mendikál szó? **SZ**

c. Milyen célt szolgált a székeskáptalani iskola fenntartása? **F**

13.



a. Mi utal rá, hogy a képet Nagy Lajos készítette? **F**

b. Keressük meg a történelmi atlaszban, hol található Mariazell? **T**

A mariazelli kegykép (1350 k.)

14.

„A tisztelendő Fábián testvér, Szent Ágoston reguláris kanonok rendjének tagja, derzsi prépost, tiszta lelkiismerettel vallotta rendünk testvérei előtt, hogy amikor még élt a boldog atya, Kapisztrán János testvér, az egyik szemén hályog nőtt. Elment az atyához áhítattal, mivel látta, hogy Isten kegyelme van benne. Miután a barát erős hitével megérintette, a hályog visszahúzódott vagy elenyészett szeméről. Idő múltával azonban olyan vastag hályog nőtt ismét ugyanarra a szemére, hogy többé semmit sem látott. Megemlékezett a korábbi jótéteményről, amelyet a mindenható Isten ugyanazon boldog ember érdemei által nyújtott neki, és esküvel fogadta, hogy elmegy a sírjához, ha az isteni könyörületesség az ő támogatásával újra visszaadja neki szeme világát, mely után sóvárgott. A fogadalom kimondása után nyomban elenyészett a hályog a szeméről. Miután a boldog atya sírjánál misét mondott, ahogy megígérte a testvéreink előtt, 1461. május 23-án, jámborul elmondta a fentieket. Mindez egész háznépének és testvéreinek tudomásával történt, Krisztus és az ő szolgálja dicsőségére. Amen. (Részlet a Kapisztránói János sírjánál feljegyzett csodákból, 1461)

a. Kiről szól a csodatörténet? **F**

b. Milyen a magatartása a zárándokhelyen? **F**

15.



- a. Nézzünk utána a búcsújárárohely történetének? **K**
 b. Melyek napjaink legjelentősebb magyarországi zarándokhelyei? **H**

Csíksomlyó mai látképe

Összefoglaló gondolkodtató kérdések, feladatok

16.



- a. Mely püspökségnek volt a kiemelkedően nagy területe? **T**
 b. Változott-e a püspökségek száma a XIII. századhoz képest? **H**
 c. Nézzünk utána, miért tartozott az esztergomi érsekséghez Erdély déli része? **K**

17.

a. a pápaság rendszeres pénzsegélyt adott	 I. Károly
b. Segítette a pápák Avignonból való hazatérését	 Nagy Lajos
c. pápa segítette a magyar trón megszerzésében	 Zsigmond
d. engedélyhez kötötte a pápai bullák kihirdetését	 Mátyás

Kössük össze az uralkodót a hozzá tartozó információval! **H**

18.

A későközépkorban miért volt fontos a pápaság és a Magyar Királyság között a kapcsolattartás? ☐

6. KERESZTÉNY VILÁGMISSZIÓ, AZ ÚJKORI GLOBALIZÁCIÓ

A világmisszió kialakulása

Az eredendően is missziós küldetessel alapított egyház a földrajzi felfedezések révén vált globális tényezővé. A felfedezések magukkal hozták az egyház hithirdető tevékenységének kitágulását. A missziós munkát leginkább a különböző szerzetesrendek tagjai végezték (domonkosok, ferencesek, ágostonosok, jezsuiták), finanszírozásukban a Szentszéken kívül a spanyol és a portugál uralkodó vett részt aktívan.

A korabeli európaiak előtt néhány évtized alatt hatalmasra tágult világ felfedezését, majd a gyarmatosítást eleinte a kereszténység terjesztésének feladatával is legitimálták. VI. Sándor pápa **bullája** 1493-ban, majd egy évvel később a **tordesillasi szerződés** az evangelizációban határozta meg a felfedezések és a hódítások alapvető célját.



Azték emberáldozat

A tett- és kalandvágy, továbbá az elkerülhetetlen emberi mohóság mellett még a legvéresebb kezű konkvisztádorok is úgy érezték, hogy kötelességük a keresztény hit terjesztése a legyőzött népek között. Módszereik ugyanakkor mai szemmel nézve gyakran igen kezesek, sőt szörnyűek voltak. Céljuknak tekintették, hogy a hódítással egy időben felszámoljanak, elpusztítsanak minden pogánynak tekintett megnyilvánulást. Az ezzel együtt járó vérengzések ugyanakkor a korszak európai hadviselésének is velejárói voltak. A korabeli keresztény országokban a belső politikai, és a külső ellenséggel is épp ilyen kegyetlen vérengzések és kínzások közepette számoltak le. Azt sem szabad elfelejteni, hogy az európaiak többségére az újvilágban tapasztalt különös vallási szokások eléggé rémítően hatottak. Gyakran találkoztak véres emberáldozatokkal, a kannibalizmus jeleivel.

A világmisszió központilag összehangolt üggyé akkor vált, amikor XV. Gergely pápa 1622-ben létrehozta a **Hitterjesztési Kongregációt**. Ehhez öt évvel később VIII. Orbán pápa egy külön szemináriumot is alapított. A Hitterjesztési Kongregáció által küldött missziós atyák nemcsak az Európán kívüli világban, hanem például magyarul lakta területeken, a Hódoltságban, Erdélyben és a moldvai csángók között is végeztek térítő és lelkipásztori szolgálatot.

Húzzuk alá a szövegben a pápák missziót segítő intézkedéseit!

Közép- és Dél-Amerika megtérítése

Az első misszionáriusok, főként ferencesek majd domonkosok, először általában a helyi pogány kultúrát törték le. Módszerük azonban nem kizárólag az erőszakra épült, hanem a bennszülöttek nyelvét elsajátítva, igyekeztek az ősi kultúrához is alkalmazkodni. Latin-Amerika egyházszervezetének teljes kiépítésére a XVI. század második felében került sor, ezzel párhuzamosan zsinatokat tartottak, iskolákat és egyetemeiket nyitottak. A gyarmatok egyházi életét teljes egészében a spanyol és portugál uralkodó irányította, mivel a Szentszéktől széles körű felhatalmazást kaptak erre.



Kegyes Miasszonyunk templom az 1543-ban alapított Antigua Guatemalában.

Az Újvilágban az első püspökségeket Puerto Ricon és Haiti szigetén létesítették 1511-ben. Genti Péter igen sokat tett az indiánok érdekében, és állítólag egymaga 300 000 indiánt keresztelt meg. Juan Zumarraga volt az első mexikói püspök. Helyi indián nyelven katekizmusokat, imakönyveket adott ki, és főiskolát alapított az indiánok részére. Dél-Amerikában

főleg a jezsuiták működtek eredményesen. 1610-ben már öt érsekség, huszonhét püspökség és négyszáz kolostor működött ezen a szubkontinensen.

Számos olyan misszionárius tevékenykedett az Újvilágban, aki saját korát megelőzve komoly küzdelmet folytatott azért, hogy a gyarmatok urai emberszámba vegyék az indiánokat, és a békés térítőmódszereket támogassák. Közülük az első és legkiemelkedőbb Bartholomeo **Las Casas** dominikánus misszionárius, mexikói püspök volt, aki élete során tizennégy alkalommal szelte át az Atlanti óceánt az indiánok érdekében, hogy a királytól védelmet esdjen ki számukra. Las Casas nagy érdeme, hogy III. Pál pápa 1537-ben kiközösítés terhe mellett megtiltotta, hogy indiánokat rabszolgasorba vessenek, majd a spanyol király 1542-ben rendeletben (Új Törvények) szüntette meg az indiánok rabszolgaságát. V. Károly megbízta azzal is, hogy dolgozzon ki egy tervet az indiánok országainak békés, fegyvertelen meghódítására. Las Casas hatása alatt formálódott Amerika birtokbavételének új gyakorlata. 1556 májusában a gyarmati ügyeket felügyelő **Indiák Tanácsa** a további földrajzi felfedezéseket érintő utasítást adott ki. Az új területeket ettől kezdve csak a misszionáriusoknak alárendelve foglalhatták el a világi tisztségviselők. A spanyol központi hatalom közvetlenül a koronához kapcsolta a falvakat, így védve az indiánokat a gyarmatosítók önkényes hatalmától.



Bartholomeo Las Casas
(1484–1566)

Las Casas küzdelmeinek másik, korszakos eredménye az a hosszan elhúzódó vita, amelynek végeredményeként az egyház a felvilágosodást jóval megelőzve kinyilvánította a különböző bőrszínű emberfajták elméleti és Isten előtti egyenlőségét. Bár Las Casas evangéliumi követelményei a különböző érdekek és az emberi önzés ellenállásába ütköztek, ennek ellenére meghatározták a reform alapelemeit, a királyi hatalom elismerte és fokozatosan bevezette azok nagy részét.

A bennszülöttek számára már a spanyol kormányzat szorgalmazta különálló telepeknek, úgynevezett **redukcióknak** a létrehozását. Az első redukciókat dominikánus és ferences szerzetesek alapították, de a legjelentősebbekké a jezsuitákéi váltak. Ők 1610-ben kezdték ezek létrehozását, s a rabszolgavadászok ellen fegyverrel is védekeztek. Fénykorukban a mai Paraguay, Argentína és Brazília területén lévő redukciók lakossága összesen 150 000 fő lehetett.

A települések központja a díszes barokk templom volt, mellette a jezsuita rendház, vagy plébánia és iskola. A vezetés teljesen a jezsuiták kezében volt, a lelki meghatalmazást közvetlenül a pápától, a világit pedig az uralkodótól kapták. A napi munkát mindig istentisztelettel kezdték. Az indiánok főleg földműveléssel és kézműiparral foglalkoztak, a telepüket bizonyos önállóság és jólét jellemezte. Minden lakos csekély adót fizetett és a férfiak esetenként kötelesek voltak katonáskodni. Magántulajdon nem volt, a közös földet közösen művelték.

Húzzuk alá a szövegben, hogy az egyház milyen lépéseket tett az indiánok érdekében!

Az ázsiai missziók (India, Kína, Japán)

Indiában jelentős eredményeket könyvelhettek el a portugál hithirdetők, Goában 1534-ben püspökség létesült, majd hamarosan szeminárium is a bennszülött papság képzésére.

A térítést megkönnyítette, hogy a Malabár-parton élő **nesztoriánus keresztények** a portugál fennhatóságtól és a katolikus hittől vártak védelmet a muszlimokkal szemben. Az indiai hittérítés második, termékenyebb szakasza a jezsuiták megjelenésével kezdődött. A jezsuita misszionáriusok legjelentősebb képviselője **Xavéri Szent Ferenc** (1506–1552) volt, aki az indiai portugál gyarmatokon és Japánban rendkívüli sikereket ért el. A jezsuita Roberto **de Nobili** (1577–1656) vezette be az **akkomodációt** (alkalmazkodást), melynek során elsőként törekedett komolyan arra, hogy életvitelében és gondolkodásmódjában egészen az indiai népességhez idomuljon. Rövidesen hasonló módszerrel fogtak munkához más jezsuita misszionáriusok a népesség többi, alsóbb kasztjában is. XV. Gergely pápa 1623-ban hozzájárult ehhez az eljáráshoz.

Nobili megtanulta a szanszkritot, az indiaiak vallási nyelvét, prédikációival az indusok szent könyveihez kapcsolódott, Krisztus evangéliumát pedig ötödik védaként egészen India vallási gondolatvilágába helyezte. Megengedte az újonnan megtérteknek, hogy megtartsák hindu szokásaikat, kivéve azokat, amelyek egyértelműen pogányok voltak. A liturgiában és a közösségi életben ő maga is átvett hindu szokásokat. A siker nem maradt el. Roberto de Nobili már 1609-ben saját keresztény egyházszerkezetet állíthatott fel az általa megkeresztelt indiai papok és előkelők számára.

Kína lelki meghódítására különös gonddal készültek a jezsuiták. Megtanulták a kínai nyelvet, a kínaiak által kedvelt tudományokat, a matematikát és a csillagászatot. A kínai misszió megindítása a XVI. század végén az olasz jezsuita, Matteo **Ricci** nevéhez fűződik. Rendtársa, a német Adam **Schall von Bell** 1650-ben nyilvános templomot építtetett Pekingben, s az egész birodalomban elfogadtatta a vallásszabadságot a keresztények számára.

A Xavéri Szent Ferenc által kezdett japán misszió is nagy sikereket ért el. A XVI. század második felében már 250 templomuk volt a jezsuitáknak. Teljes szakítást jelentett a korábbi missziós gyakorlatokkal, hogy Japánban helybelieket is pappá szenteltek. Az alkalmazkodási módszer sikerét mutatta, hogy a keresztények száma a XVI. század végére a főváros környékén 130 000-re nőtt.

Az alkalmazkodási módszernek mindhárom nagy kultúrájú országban az úgynevezett **rítusvita** vetett véget. XIV. Benedek pápa (1740–1758) két bullában mondta ki, hogy a kínai és az indiai szertartások összeférhetetlenek a katolikus tanítással. Az alkalmazkodási módszer tiltása mellett a protestáns holland és angol gyarmatosítók előretörése, illetve a jezsuita rend feloszlata (1773) is hozzájárult az indiai, kínai és japán missziók hanyatlásához.

Húzzuk alá a szövegben az alkalmazkodás módszerének jellemzőit!

Adattár

fogalom: akkomodáció, bulla, Hitterjesztési Kongregáció, Indiák Tanácsa, konkvisztádor, misszió, nesztoriánus, redukció, rítusvita

személy: XIV. Benedek pápa, Bartholomeo Las Casas, Xavéri Szent Ferenc, XV. Gergely pápa, V. Károly, Roberto de Nobili, VIII. Orbán pápa, III. Pál pápa, Matteo Ricci, VI. Sándor pápa, Adam Schall von Bell

esemény: tordesillasi szerződés (1494), III. Pál pápa megtiltja az indiánok rabszolgaságát (1537) Új Törvények kiadása (1542), Indiák Tanácsa alapítása (1556), az első jezsuita redukció létrehozása (1610), Hitterjesztési Kongregáció alapítása (1622), XV. Gergely pápa hozzájárul az alkalmazkodási eljáráshoz (1623), a keresztények vallásszabadságot kapnak Kínában (1650), a jezsuita rend feloszlata (1773)

hely: Argentína, Brazília, Goa, India, Japán, Kína, Malabár-part, Paraguay, Peking

FORRÁS- ÉS FELADATTÁR

A világmisszió kialakulása

1.

Ti, őseitek, a kiváló emlékü királyok példájára [...] és ahogy ez illik a katolikus uralkodókhoz, a katolikus hit dicsőségére és terjesztésére, terveztétek az isteni kegyelem segítségével, hogy meghódítjátok és a katolikus hitre térítitek az előbb említett kontinenseket és szigeteket, lakosaikat és bennszülöttjeiket. Erősen dicsérjük az Úrban a ti szent és dicséretre méltó terveteket és azt kívánjuk, hogy valóra váljon, és, hogy a Megváltónk kultuszát bevezessék ezekben az országokban. [...]

Sürgetve kérünk benneteket, hogy buzdítsátok azokat a népeket, akik ezeket a szigeteket és kontinenseket lakják, hogy elfogadják a keresztény vallást [...].Erősen reméljétek, hogy a Mindenható Isten megáldja erőfeszítéseiteket. [...]

Az északi sarktól a déli sarkig [...] húzott vonaltól nyugatra és délre, mely vonal az Azori-szigetektől, illetve a Zöldfoki-szigetektől száz mérföldnyire nyugatra és délre halad, nektek adunk minden felfedezett és ezután felfedezendő szigetet és kontinenst, [...] amelyek nem voltak ténylegesen bármely más keresztény uralkodó birtokában [...] az 1493. év kezdetéig [...].

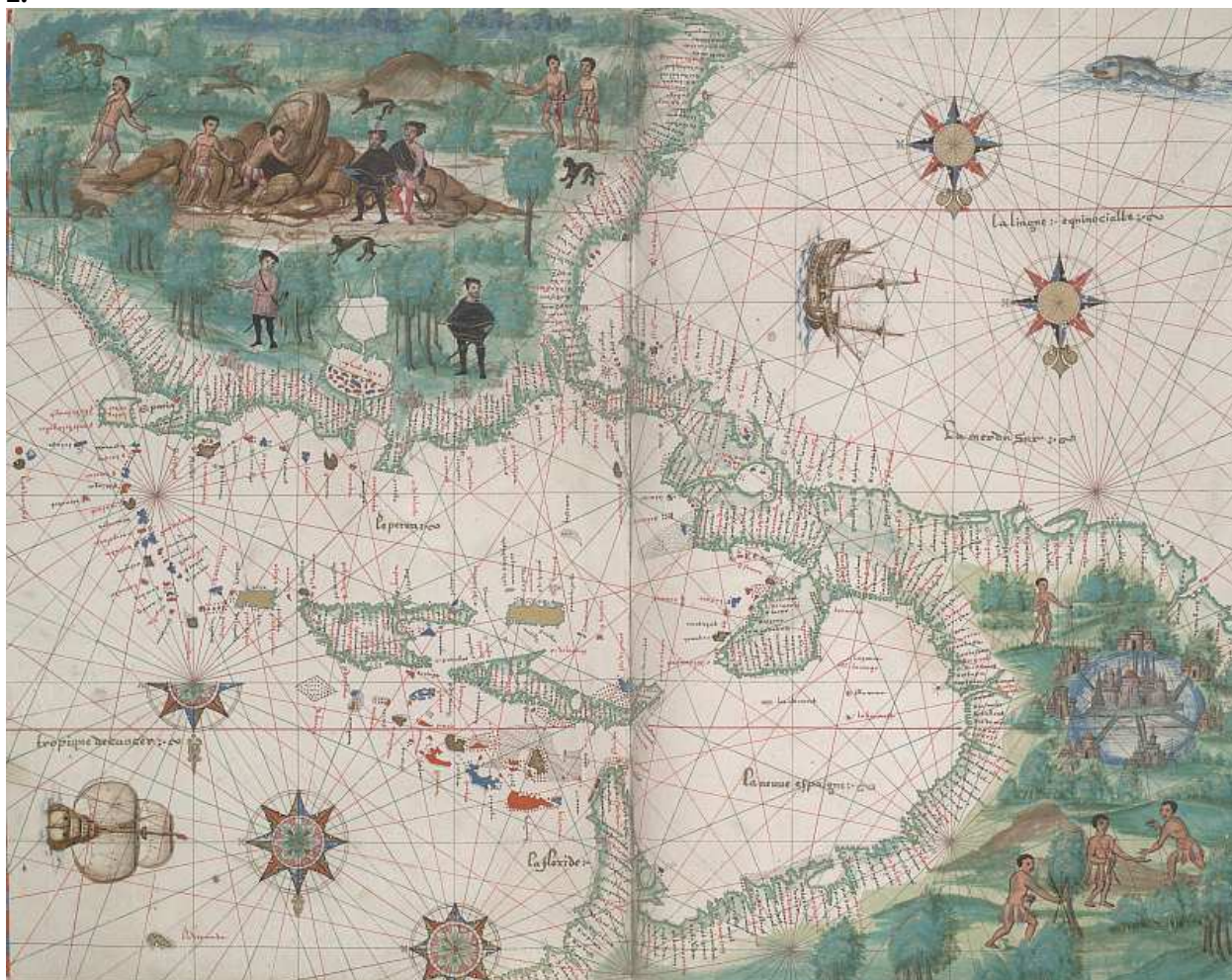
A szent engedelmesség alapján megparancsoljuk nektek, hogy ígéreteteknek megfelelően, [...] küldjétek az említett szigetekre és kontinensekre becsületes, istenfélő és tanult embereket, akik készek és alkalmasak az ott lakó bennszülötteknek a katolikus hitet tanítani, és őket a jó erkölcsökben képezni. (VI. Sándor Inter caetera kezdetű bullája, 1493)

a. Mivel igazolja a pápa a spanyol hódítást? **F**

b. Mire kötelezi a spanyol uralkodót? **F**

c. Nézzünk utána, hogyan módosította a tordesillasi szerződés ezt a bullát! **K**

2.



Az 1547-ben készült hajóstérkép Közép-Amerikát és a karibi térséget ábrázolja a megszokotthoz képest fordított tájolásban.

Mi alapján lehet megkülönböztetni a bennszülötteket az európaiaktól? **F**

3.

„Több ízben is tanúja voltam, amikor apám Mexicoról és Peruról beszélgetett honfitársaival, összehasonlításokat tettek a két ország között és borzadva fordultak el a mexikóiaktól, merthogy ezek embert áldoztak és áldozatuk húsát megették. A peruiakat meg nem győzték magasztalni; ők bezzeg soha nem vetemednének ilyen cselekedetre. Valóban, még a király súlyos megbetegedése esetén sem áldoztak emberéletet; az a spanyol író, aki ilyesmit írt a peruiakról, tévedett.” (Garcilaso de la Vega: Peru az inkák uralma alatt, részlet)

„Legszomorúbb eltévelyedése ennek az elveszett népnek az ördög követésében az, hogy embereket is áldoztak. Embert, Isten képmását, az örök üdvösségre szánt embert! Szokásban volt négy-hat éves gyermekek feláldozása. Ha valamelyik inka király megbetegedett vagy hadba vonult, gyermekeket áldoztak gyógyulása vagy győzelme érdekében.” (José de Acosta SJ: Az inkák vallásáról, részlet)

a. Miben mond egymásnak ellent a fenti két szerző? **F**

b. Nézzünk után, melyik állít igazat? Miért? **K**

Közép- és Dél-Amerika megtérítése

4.

Közép-Mexikó bennszülött népességének becsült lélekszáma



Milyen tényezők okozták az indián lakosság jelentős fogyását? **H**

5.

„Ha valami hiányosság, baj vagy kár fenyegeti az államot, akkor annak nem lehet más oka, mint hogy a királyt nem tájékoztatták: mert ha ő erről tudomást szerezne, akkor azt a legnagyobb körültekintéssel és ügyességgel elhárítaná. [...] Mivel ötvenegynéhány éven át azon a vidéken éltem és saját szememmel láttam pusztulását és kárát, szenvedéseit és sérelmeit (melyekhez fogható pusztítások elkövetését emberről senki fel nem tételezett volna). [...] Nőttön-nő azoknak merész és irracionális mohósága, kik ennyi emberi vér kiontásában, azon hatalmas földek bennszülött lakóinak és birtoklóinak kiirtásában – ezer milliókat megölve, páratlan kincseket elrabolva – semmi kivetnivalót nem találnak, ezért különböző úton-módon és mindenféle hamis szín alatt arra törekcsenek, hogy engedélyezzék számukra a fent említett hódításokat, ami a természetes és az isteni törvény megsértése, következésképpen borzalmas és örök kínokra méltó halálos bűnök elkövetése nélkül nem lehetséges.” (Las Casas)

- a. Kitől várja Las Casas, hogy javítson az indiánok helyzetén? **F**
- b. Miért tekinthető hitelesnek Las Casas leírása? **F**
- c. A bennszülöttek elnyomói milyen törvényeket sértene meg? **F**

6. Portré



Claver Szent Péter (1580–1654) jezsuita misszionáriusként dolgozott a néger rabszolgák fogadására szolgáló nagy amerikai kikötő Cartagena városában. Itt senki sem gondolt ezeknek az embereknek a nyomorúságára, betegségére, rémes haldoklására és megaláztatására. Péter egy kis cellát választott magának a jezsuita kollégium kapuja mellett, hogy minden odaérkező színesbőrűnek a rendelkezésére állhasson.

„Claver atyának voltaképpen négernek kell lennie, mert egy fehér sohasem szeretett volna minket ennyire” – mondták a cartagenai néger. „Tegnap – írta Péter –, a Szentháromság ünnepén kikötött egy nagy hajó. Még mielőtt a hajó kikötött volna, már a betegek mellett voltunk. Cseréptörmeléken és téglákon feküdtek: ezeket használták fekhelyül; teljesen meztelenek voltak, egy szál ruha nélkül. Utat törtünk a többiek tömegén át, és a betegeket két csoportba gyűjtöttük: az egyik mellé a társam szegődött, a másikhoz én[...].”

Claver Péter □ keresztlési jegyzéke alapján □ 30 000-nél több keresztséget szolgáltatott ki. Minden megkeresztelt rabszolga kapott egy érmet, s a nyakában hordta, hogy felismerjék keresztény voltát. Péter megfogadta, hogy a rabszolgák örökös rabszolgája lesz.

Élete vége felé alig aludt, vezeklő gyakorlatokat végzett vagy szemlélődött. Hetvenévesen sem csökkent nagy tettereje; mindig kész volt a határozott beavatkozásra s a nehézségek gyors megoldására. Amikor bénultan és fájdalmak között feküdt, önmagát és szenvedését áldozatul ajánlotta fel fekete testvéreiért. 1888-ban avatta szentté XIII. Leó pápa.

- a. Miért hurcoltak Afrikából rabszolgákat Amerikába? **H**
- b. Mire tanít minket Claver Szent Péter élete? □

7.

„Két esztendő telt el Sevillában, mindenekelőtt jól megtanultam spanyolul és a mexikói indiánok több nyelvjárásába is betekintést nyertem. Társaimmal egyetemben nem csupán csillagászatból, mértanból és egyéb hasznos tudományokból nyertünk oktatást, hanem mindenfajta kézművességből is, amíg csak tökéletesen el nem sajátítottuk mindezt. Megtanultunk mágneses irányítót, napórát, asztrolábot szerkeszteni, ruhákat szabni és varrni, sőt még a kovács-, bognár- és az asztalosmesterséget is elsajátítottuk, hogy tudásunkat a megkeresztelt indiánokra átruházhassuk.” (Rátkay János SJ)

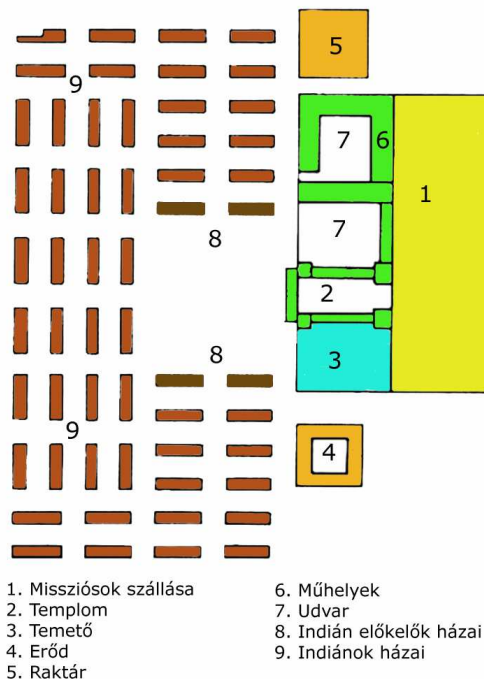
a. Milyen tudományokat kellett elsajátítania egy misszióba induló szerzetesnek? F

b. Miért voltak fontosak a mesterségbeli ismeretek a missziósok számára? F

8.

„A harminc keresztény faluban, melyeket joggal lehet tekintélyes németországi mezővárosokhoz hasonlítani, nagyon sok indián lakik. (...) Napról napra korán összejönnek a szentmisére, este pedig a rózsafüzér elvégzésére. A gyerekek délelőtt, fél órával a mise előtt, elmondanak bizonyos imákat és a hittant fölmondják, délután pedig naponta eljönnek a hittitkok magyarázatára. Ezeket a felnőtteknek minden vásár- és ünnepnapon a nagymise előtt olvassák fel. (...)

A szent nagyböjti időben kemény és szigorú bűnbánati gyakorlatokat végeznek; a bűnbánat és szentáldozás szentségével az egész éven át gyakran élnek, mégpedig nagyon épületes tisztelettel. A kenyér színe alatt rejtőző megtestesült Istenember iránt egész különlegesen gyengéd szeretettel viselkednek. Szent testét nemcsak gyakran nyilvános tiszteletre kiteszik rendkívül szépen kidíszített oltáraiton, hanem közös körmeneteiken, különösen Úrnapja nyolcadában, falvaikban, az európaiak számára látványos ünnepélyességgel viszik körül. (...)



Jezsuita redukció alaprajza

Ha Tisztelendőséged hallaná olasz füllel a körmenetnél és minden ünnepélyes istentiszteletnél a zeneszerzők minden nemével felhangzó muzsikát, vagy látná a szent edények és egyéb templomi díszek tobzódó gazdagságát, akkor meggyőződhetnék, hogy az indián keresztények egyáltalán nem maradnak el az európaiaktól a vallásos buzgóság terén.

Ugyanígy nem maradnak el indiánjaink az európaiaktól szorgalomban, munkaszeretetben és a különböző mesterségekre való alkalmasságban sem. Az építőművészetben már elég sokra vitték. Templomaikat a művészet minden szabálya szerint díszes pompával és széles terjedelemben építik meg. (...)

Amint a zene, ének, tánc, építészet és fegyvergyakorlás művészetében, ugyanúgy a többi mesterségekben és kézimunkákban is nagyon ügyesek. Kezembben van egy két láb magas Szűzanya-kép, amelyet az egyik indiánunk festett. (...) Kertjeiket, szántóföldjeiket európai módra művelik. (...)

A missziósok, akik a katolikus [spanyol] király pártfogását élvezik, rávezetik és rászorítják őket minden mesterségre és gondosan ügyelnek arra, hogy az ima és a keresztény tanítás után fennmaradó idejüket hasznos foglalkozásra fordítsák. (...) A semmittevés, minden bűnnek forrása, ismeretlen a paraguayi megkeresztelt indiánok előtt.

Mindig akad azonban néhány európai, aki a pusztaságokon a vadak sarkában jár, hogy rabszolgákká tegye őket, s ezzel nagymértékben megnehezíti a térítők munkáját.

Ezenkívül sokat közülük visszatart a kereszténység elfogadásától, noha egyébként nem vetik meg szent törvényeinket, az, hogy mint keresztényeknek egy meghatározott faluban állandóan le kellene telepedniök, s közös életmódot folytatniok. Az indiánok közül sokan annyira hozzá vannak szokva a kóbor vándorülethez, hogy soha hosszabb ideig nem maradnak egy helyen, és sehol sincs maradandó lakhelyük.” (Orosz László SJ. paraguayi missziós leveléből, 1740.)

a. Mi jellemzi az indiánok vallásosságát? **F**

b. Miben vehetik fel a versenyt az indiánok az európaiakkal? *F*

c. Melyek a fő problémák, amikkel a misszióknak meg kell küzdeniük? **F**

Az ázsiai missziók (India, Kína, Japán)

9. Portré



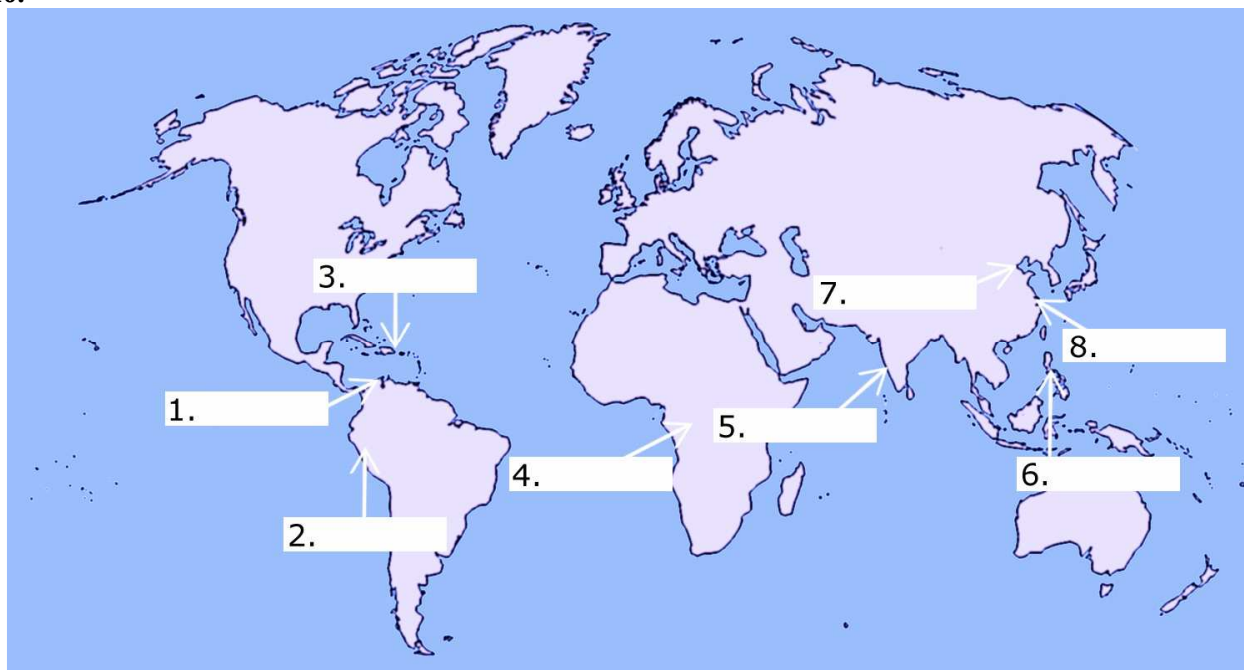
Matteo Ricci (1552–1610) jezsuita szerzetes 1582-ben érkezett Kínába. 1601-től a pekingi császári udvarban élt, s a császár barátjaként és tanácsadójaként nyíltan hirdette a kereszténységet. Kínai nyelvű katekizmust adott ki, tudományos műveket fordított kínai nyelvre és elkészítette Kína térképét. Hithirdetésében Ricci (vagy, ahogy Kínában általában ismerik, Li Madou) egészen tudatosan kapcsolódott a kínai gondolkodásmódhoz és szokásokhoz. Ennél a nagy kultúrájú és vallásos népnél el kellett kerülnie, hogy a keresztény hitet mint valami teljesen újat állítsa be, nem tűnhetett úgy, mintha a kínaiak eddig istentelenül éltek volna. Ricci sokkal inkább megerősítette őket, hogy mindig is jámborak voltak, s a keresztény hitben nyomatékosan bemutatta nekik mindenfajta istenismeret legtökéletesebb beteljesedését. Halálakor mintegy kétezer keresztény volt Kína vezető rétegeiben.

a. Mi jelzi a Matteo Riccit ábrázoló képen az alkalmazkodási módszert? **F**

b. Mi utal európaiságára? **F**

Összefoglaló, gondolkodtató feladatok, kérdések

10.



A történelmi atlasz segítségével azonosítsuk a világmisszió szempontjából lényeges helyszíneket a térképen! (Cartagena, Fülöp-szigetek, Goa, Haiti, Kongó, Nanking, Peking, Peru) **T**

11.

a. Adam Schall von Bell	
b. Bartholomeo Las Casas	
c. Genti Péter	
d. Juan Zumarraga	
e. Claver Szent Péter	
f. Matteo Ricci	
g. Roberto de Nobili	
h. Xavéri Szent Ferenc	

Gyűjtsük össze a világháló segítségével, hogy az egyes missziós atyák mely országokban térítettek! **T**

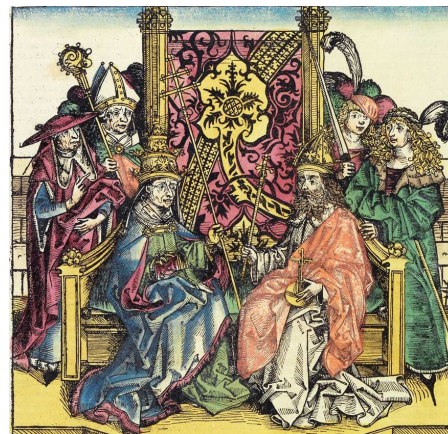
7. HITÚJÍTÁS-HITSZAKADÁS ÉS FELEKEZETSZERVEZŐDÉS EURÓPÁBAN

Európa szellemisége 1500 körül

Az állami szétagoltság ellenére a középkori Európát egységesség jellemezte. A közös hit, a latin nyelv általános használata vallási, kulturális és politikai téren biztosították a középkori Európa határtalanságát.

Az egységes európai keresztény kultúra utolsó virágkorát a kereszténység felbomlása követte. Virágzáson a humanista műveltségnek és a **reneszánsznak** a vallás, a művészetek, az irodalom és az oktatás területén való megjelenését értjük. A felbomlások pedig a **reformáció** következményeit.

A reformáció, a **hitújítás** fogalma szépen kifejezi a XVI. század eleji korszak jellemét, a megromlott hit helyreállítására, megújítására való őszinte törekvést. A hitújítás okai nem csupán a korabeli egyház romlottságában, a legfőbb egyházi méltóságok fényűző, gondtalan életvitelében és a pénzügyekkel kapcsolatos visszaélésekben keresendők. Ezekhez hozzájárult az emberek részéről a vallási kérdések iránti fokozott érdeklődés, az egyháziakkal szembeni elvárások növekedése. A korszak vallásos élete rendkívül sokszínű volt, a zarándoklatok, búcsújárások és ereklyetisztelet mellett az emberbaráti jócselekedeteknek és az elmélyült hitnek is volt helye. A világiak aktív részesei kívántak lenni a hitélet alakításának. Mindezek nagy kihívás elé állították a későközépkori egyházat.



A pápa és a császár együttes ábrázolása

Húzzuk alá a szövegben a későközépkori egyház jellemzőit!

Reformációs mozgalmak és felekezetszerveződés Európa országaiban

A reformáció **1517.** október 31-én kezdődött, amikor a hagyomány szerint Luther Márton (1483–1546) kiszögezte a bűnbocsánattal kapcsolatos 95 tételét a wittenbergi vártemplom kapujára. Luther ágostonrendi szerzetesként lett teológus, majd a wittenbergi egyetem tanára. Karizmatikus ember volt, akit saját személyes gyengeségének tudata vezetett arra a felismerésre, hogy a hívő kizárólag Isten kegyelméből, mindenféle egyházi közvetítés és érdemszerző jócselekedetek nélkül, a Szentírás alapján a hit által igazulhat meg. Tanításai a német nemesség és polgárság soraiban gyorsan terjedtek. A tartományurak többségét vonzotta a hatalmas vagyon, amelyre az egyházi javak **szekularizációja** révén rátehették a kezüket.

Luther hatására feltűntek mások is, akik az egyház hierarchiáját megkerülve kívánták megújítani a kereszténységet. Svájc területén a középkori hagyományoktól radikálisan eltérő tanokat hirdetett **Ulrich Zwingli**, majd **Kálvin János**. eltörölték a szentmisét, megszüntették a szenttiszteletet, lecsupaszították a templomokat, tagadták a szentségek létét, innen jön a korabeli magyar elnevezésük: szakramentárius. Követőiket Franciaországban hugenottáknak, Angliában puritánoknak nevezték. **Szervét Mihály** követői lettek az antitrinitáriusok vagy unitáriusok, ők a Szentháromság létezését sem ismerték el. **VIII. Henrik** angol király hozta létre az anglikán egyházat, amelynek fejévé saját



Zwingli zürichi szobra

magát tette. Első intézkedései között feloszlatta a szerzetesrendeket, birtokaikat királyi tulajdonba vette és kiárusította.

protestáns: A hitszakadást követően létrejött új felekezetek összefoglaló neve, amely onnan ered, hogy protestáltak, tiltakoztak az őket elítélő határozatok ellen.

Mivel az egyes hitújítók sem egymás között, sem Rómával nem tudtak egyességre jutni, elkerülhetetlenné vált a hitszakadás. A reformáció nyomán négy jelentősebb **protestáns felekezet** jött létre: az evangélikus, a református, az anglikán és az unitárius. A magukat különböző hitvallások révén meghatározó felekezetek kiépítették saját arculatukat, dogmatikailag, intézményileg és jogilag is megerősödtek. A családi, a közösségi, a politikai és a kulturális élet felekezeti elvek mentén rendeződött. Az államhatalom a tan tisztaságának védelmére hivatkozva az emberek mindennapi életét szabályozó és ellenőrző tényezővé vált.

Húzzuk alá a szövegben az új felekezetek elnevezéseit!

A katolikus megújulás

A katolikus megújulás és a gyarmati misszió legfőbb hajtóerejévé a **Loyolai Szent Ignác** (1491–1556) által alapított **jezsuita rend** vált. A pápa által **1540**-ben jóváhagyott rend tagjainak létszáma rövid idő alatt megsokszorozódott, kollégiumai és egyetemei az európai műveltség legfontosabb központjai lettek.

Szent Ignác eredetileg katona volt, aki egy maradandó lábsérülés következtében hosszabb időre ágyba kényszerült. Unalmában olvasnivalót kért, egy Jézus életéről és egy szentekről szóló kötetet kapott, amelyeknek teljesen a hatása alá kerülve elhatározta, hogy megváltoztatja az életét, és egyházi pályára lép. Kolostori magányában született meg a Lelkigyakorlatok című könyve, amelyben az imádsággal és a lelki élettel kapcsolatos tapasztalatait foglalta össze és, amely mindmáig a szentignáci lelkiség alapja. Szent Ignác arra a felismerésre jutott, hogy tanulmányokat kell folytatnia, ha segíteni akar a lelkeknek, ezért több mint tíz évet szentelt a tanulásnak. Társakat gyűjtött maga köré, akikkel később megalapította a jezsuita rendet.

A **Trienti Zsinat** (1545–1563) a kora újkori katolikus megújulást, az egyház belső reformját megalapozó egyetemes zsinat volt, ahol számos egyházfegyelmi, liturgikus és hittételekkel kapcsolatos döntést hoztak a zsinati atyák. A papképzés megerősítésére egységes képzési formában működő egyházmegyei szemináriumok létrehozásáról döntöttek. A püspököket arra kötelezték, hogy huzamosan az egyházmegyéjükben tartózkodjanak, a plébániák működését és a helyi lelki életet pedig egyházlátogatások révén és egyházmegyei zsinatok rendszeres összehívásával felügyeljék. Az egyház megújulásáért munkálkodó lelkipásztor főpapok közül kiemelkedtek Borromeo Szent Károly milánói érsek és Szalézi Szent Ferenc genfi püspök. Ez utóbbi ígehirdetésével közel hetvenezer embert térített vissza a katolikus egyházba.

Trient, mai nevén Trento egy észak-olaszországi kisváros, félúton Róma és a protestáns központok között. A zsinat célja eleinte a protestáns felekezetekkel való megegyezés is volt.

A katolikus megújulás időszaka bővelkedik szentekben. Jellemzőes barokk szent volt Néri Szent Fülöp, akinek élete tele volt csodákkal és elragadtatásokkal, és aki gyökeresen átalakította a reformáció által új Babilonnak nevezett Róma arculatát. A keresztény aszketika-misztika legnagyobb alakjai közé soroljuk Avilai Nagy Szent Terézt (†1582), a karmelita rend megújítóját és Keresztes Szent Jánost (†1591), a misztika doktorát.

Hagyományosan az egyház szégyenfoltjaként szokták az **inkvizíció** intézményét emlegetni. A korszerű történeti kutatás azonban cáfolta ezt a képet. A spanyol és a portugál inkvizíció állami intézményként működött, az 1542-ben alapított római **Szent Officium** pedig egyházi-ként. Hatásköre kizárólag a pápai állam, esetenként Itália területére terjedt ki.

A II. Vatikáni Zsinat megreformálta a **Szent Officiumot**, nevét Hittani Kongregációra változtatta. Ez napjainkban a katolikus hit és erkölcs kérdésében jogosult dönteni.

A Spanyol Inkvizíció teljes mértékben az állam fennhatósága alatt állt. Célja nem az öncélú pusztítás, hanem az ország belső rendjének, stabilitásának fenntartása volt. Kétszáz év alatt az összes perbe fogott személy kevesebb, mint két százalékánál (800 fő) hozott halálos ítéletet, ami a korszak ítélkezési gyakorlatával összevetve meglepően szolid arány (csak VIII. Henrik uralkodása alatt több mint 15 000 halálos ítéletet mondtak ki Angliában). A halottak ezreiről szóló tudósítások tehát mértéktelen túlzásnak számítanak.

Húzzuk alá a szövegben a Trienti Zsinat reformintézkedéseit!

Vallásháborúk – vallásbékék

Az új protestáns egyházak éppúgy, mint Róma hívei a középkori egyház egyetemességtudatát örökölték és képviselték. Ez Európa-szerte fegyveres összeütközésekhez, vallásháborúkhoz vezetett, hiszen a kor szemlélete nem ismerte el az egyházi-vallási sokféleséget. Minden felekezet kizárólag magát tartotta az üdvözítő egyháznak. Mivel az uralkodók felelősnek érezték magukat alattvalóik lelki üdvéért, ezért feladatuknak tekintették saját felekezetük egyeduralmi törekvéseinek támogatását, a másvallásúakat pedig kizárólag politikai megfontolásokból, kényszerítő körülmények miatt tűrték meg.

akié a föld, azé a vallás (cuius regio, eius religio): Ez a gyakorlatban kizárólag a nemesség és a polgárság számára tette lehetővé a szabad felekezetváltást, alattvalóik vagy követték urukat, vagy szabadon elvándorolhattak.

Hamar kiderült azonban, hogy a kizárólagosságra való törekvés nem kivitelezhető. Ezért a vegyes felekezetű területeken **vallásbékék** révén igyekeztek a különböző vallású emberek együttélését szabályozni. Elsőként az 1555-ös augsburgi vallásbéke rögzítette az, **akié a föld azé a vallás** elvet. A felekezeti kérdéseket végül a harmincéves háborút (1618–1648) lezáró vesztfáliai békerendszer rendezte. Ezt követően kizárólag vallási okokból Európában nem indítottak háborút.



Svéd katonák kegyetlenkedése paraszttal a harmincéves háború alatt.

Húzzuk alá a szövegben a vallásháborúk okait!

Adattár

fogalom: akié a föld, azé a vallás, anglikán, egyházlátogatás, evangélikus, felekezet, inkvizíció, katolikus megújulás, protestáns, reformáció, reneszánsz, szekularizáció, szeminárium, unitárius, vallásbéke

személy: Borromeo Szent Károly, VIII. Henrik, Kálvin János, Loyolai Szent Ignác, Luther Márton, Szalézi Szent Ferenc, Szervét Mihály, Ulrich Zwingli

esemény: a reformáció kezdete (1517), a jezsuita rend pápai jóváhagyása (1540), a Szent Officium alapítása (1542), Trienti Zsinat (1545–1563), augsburgi vallásbéke (1555), harmincéves háború (1618–1648), vesztfáliai béke (1648)

hely: Svájc, Trient (Trento), Wittenberg

FORRÁS- ÉS FELADATTÁR

Európa szellemisége 1500 körül

1.

„A német püspökök nagyon leegyszerűsítették a papi teendőket, sőt egészen elhagyták. Letettek az áldásokról is és az effajta szertartásokról. Nyíltan főúri életet élnek, olyannyira, hogy hitvány, a püspöki méltósághoz nem illő dolognak tartják, ha hősi lelküket nem a csatatéren adják meg Istennek. Így aztán a közpapok tömege bűnnek tartja, hogy főpapjainak életszentségétől elmaradjon. Nézd csak milyen keményen hadakoznak dézsmáik ügyében, karddal, dárdával, kövekkel s mindenfajta fegyverekkel. Milyen frisszeműek, ha

egy ódon törvényből elő tudnak valamit csalogatni, amivel az együgyű népet meg tudják rémíteni, és meg képesek győzni, hogy még többel is tartozik, mint a dézsma. Az azonban eszükbe sem jut, hogy ugyanott mennyi mindent lehet olvasni az ő papi kötelességeikről, mellyel cserében a népnek tartoznának. S még kopasz tonzúrájuk sem emlékezteti őket, hogy a papnak szabadnak kell lennie az evilági mohóságtól, s nem szabad máson gondolkodnia, mint égi dolgok felől. E nyájas férfiak azonban úgy vélik, eleget tettek kötelezettségüknek, ha zsoltosmáikat így-úgy elmormolgatják. Különböztetve istókuccse csodálkozom, ha valaki is meghallja vagy megérti odafenn, hiszen jóformán maguk sem hallják és nem is értik, amikor elüvöltik.

Egy dologban azonban ezek a papok hajszálalig azonosak a világi urakkal: hogy ami a betakarítást, gyarapodást illeti, nagyon éberek, s e tekintetben nincs közöttük törvénytudatlan. Ha azonban valami teher adódik, azt bölcsen a más vállára hárítják, és úgy dobálják egymásnak, mint valami labdát. Akárcsak a világi fejedelmek, akik a kormányzást a királyi helytartókra bízják, hogy azután a helytartó ismét az ő helytartójának adja át, a papok is, nagy szerénységükben a jámborságot tisztára a köznépre hagyják. [...] Ugyanazon pápák, kik olyannyira szorgalmasok a pénzaratásban, a szerfölkött apostoli fáradsalmakat a püspökökre hagyják, a püspökök a lelkipásztorokra, a lelkipásztorok a helyetteseikre, a helyettesek a kolduló barátokra. (Erasmus: A Balgaság dicsérete)

a. Erasmus szerint milyen visszasságok jellemzik az egyházat? **F**

b. Kikhez hasonlítanak életvitelükben a német püspökök? **F**

c. Mi volt a célja Erasmusnak az egyházkritikai írásaival? **H**

2. Portré



Rotterdami Erasmus (1466/69–1536) ágostonrendi szerzetes a korszak Európa szerte elismert nagy hatású tudósa volt. Bár pappá szentelték és szerzetesi fogadalmat is tett, egyházi hivatását sosem gyakorolta. Tankönyveiből nemzedékek tanultak latinul. A kor minden jelentős személyisége levelezett vele, közöttük magyarok is. Műveiben keményen ostromozta az általa visszásnak vélt egyházi és világi jelenségeket egyaránt. Gondolatai a reformációra is hatással voltak, ugyanakkor Erasmus nem kételkedett az alapvető hittételek igazságában. Egyházkritikájával a belső megújulás híve volt, és visszautasította a reformációhoz való csatlakozást.

Hogyan szeretne volna megújítani Erasmus az egyházat? **F**

Reformációs mozgalmak és felekezetszerveződés Európa országaiban

3.

- „21. Tehát tévednek azok a búcsúhirdetők, akik azt mondják, hogy a pápa a bűnhődés elengedésével az embert minden büntetéstől feloldja és megmenti.
- 23. Ha valaki egyáltalán megkaphatja minden bűnhődése valamilyen elengedését, akkor biztos, hogy ezt csak a legtekélyesebbek kaphatják meg, tehát igen kevesen.
- 24. Természetesen az emberek legnagyobb részét becsapják, amikor nagy hanggal, minden megkülönböztetés nélkül ígérnek nekik a bűnhődés feloldását.
- 27. Emberi balgaságot hirdetnek, amikor azt mondják, hogy mihelyt a ládába dobott pénz megcsörren, a lélek azonnal a mennybe száll.
- 28. Csak annyi bizonyos, hogy a ládában megcsörrenő pénz által nagyra nőhet a haszonlesés és a kapzsiság. Az egyház közbenjáró szolgálatának eredményessége azonban egyedül Isten jótetszésétől függ.
- 32. Örök büntetést kapnak tanítóikkal együtt, akik a búcsúcédulákkal biztonságban hiszik magukat az üdvösségük dolgában.
- 35. Nem kereszténységet prédikálnak, akik azt tanítják, hogy aki lelkeket akar kiváltani vagy gyónási kiváltságot vásárolni, annak nincs szüksége töredelemre.
- 36. Minden igazán szíven talált keresztény részesül a bűnhődésnek és a vétkeességnek teljes elengedésében búcsúcédula nélkül is.
- 41. Óvatosan kell az apostoli búcsút prédikálni, nehogy a nép félreértse és elébe helyezze azt a szeretet jócselekedeteinek.

45. Arra kell tanítani a keresztényeket, hogy aki látja a rászorulót és azt elhanyagolva búcsúra költ, az nem a pápa elengedését szerzi meg, hanem Isten rosszallását.

47. Arra kell tanítani a keresztényeket, hogy a búcsúvásárlás nem parancsolat, hanem szabad döntés dolga.” (Luther 95 tétele.)

a. Milyen kifogásai voltak Luthernek a búcsúcédulákkal kapcsolatosan? **F**

b. Mire van szükség a bűnbocsánat eléréséhez? **F**

4.



A fenti kép alapján szedjük össze, hogy a reformátorok az egyházban mit kifogásoltak, és mit szerettek volna elérni! **F**

5.



a. Miket rombolnak, pusztítanak el a korabeli könyvillusztráción? **F** Vajon miért teszik ezt? **H**

6.

„Olyan korba léptünk ugyanis, amelyről egyértelműen úgy vélem, hogy egészen az egyházra készül támadni. (...) Alig lehet szavakba önteni, amint hírlík, hogy mekkora ünnepléssel, mekkora pompával és az embereknek micsoda ujjongásával fogadták a Károly királyhoz igyekvő Luthert a városok, a falvak, a mezők és a tanya, a polgárok, a nemesek és az egyszerű nép. [...] Legutóbb utasításomra megfigyeltük, hogy a negyven napos szent idő alatt a templomokban és a monostorokban gyónók és a bűnbánók száma megegyezik-e a korábbi évek adataival. Jó Isten, hogy mennyire nem közelíti meg! Ugyanis ki-ki már a saját vágya szerint talál

ki magának szentségeket, miután mindenki magát a lutheránusokhoz igazítja, kihuny a keresztény név. Nincs már több vallásgyakorlat, nincs tisztelete a papságnak, nincs félelem a számonkéréstől, nemcsak az alsó és jelentéktelen klerikusok, hanem a pásztorok, a főpapok, sőt maga a szentséges szent Római Szék tekintélyének nyilvános gyalázata és kárára is. Még az Istent és az égiek glóriáját sem tartják távol istenkáromló nyelvüktől. A gyilkosságokról, a rablásokról, a szentségtörésekről és más azon dolgokról, amelyeket most a papság ellen büntetlenül cselekednek, hallgatok.” (Stanislaus Sauer boroszlói kanonok levele 1521-ből)

a. Hogyan fogadták Luthert utazása során? **F**

b. Sauer szerint milyen következményei lettek Luther tanításainak? **F**

7.



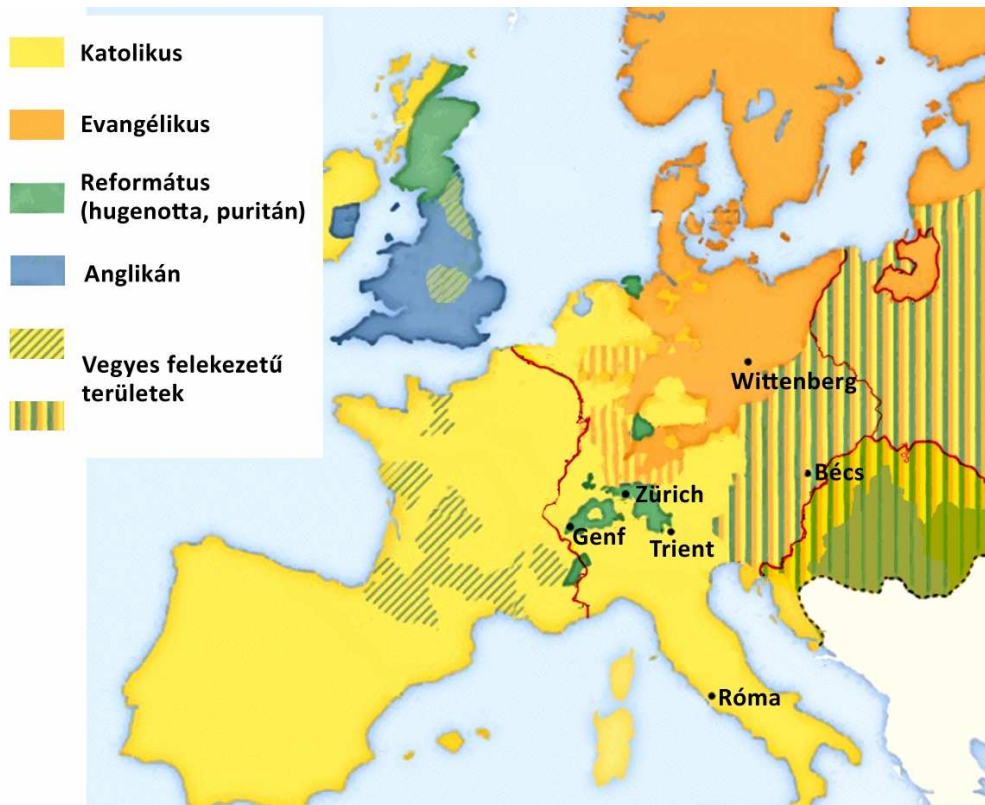
Morus Szent Tamás (1478–1535)

Morus Tamás ügyvéd, az angol parlament tagja. Lelkes humanista-ként szoros barátság fűzte Rotterdami Erasmushoz. Angol és latin költeményeket írt és előadásokat tartott Szent Ágostonnak az Isten városáról című művéről. A korban szokatlan módon leányainak is komoly képzést adott, latint, görögöt és csillagászatot is tanultak. VIII. Henrik 1529-ben kinevezte lordkancellárrá. Amikor a király a Rómától való szakítás mellett döntött, Morus lemondott hivataláról. VIII. Henrik a parlamenttel az angol egyház fejévé nyilvánította magát, hivatalosan is eltörölte a pápa addigi kiváltságait. Minden alattvalónak esküt kellett tennie az új törvényekre. A volt kancellár megtagadta az eskü letételét, ezért a londoni Towerbe zárták, majd bíróság elé állították. A tárgyaláson kijelentette, hogy világi uralkodó nem igényelhet magának vallási jogokat. Ezért a király parancsára halálra ítélték, és lefejezték. 1935-ben, halálának négyévszázados évfordulóján XI. Piusz pápa nyilvánította szentté. Az államférfiak és jogászok védőszentje.

a. Nézzünk utána, miért szakított Rómával az angol király! **K**

b. Keressünk Morus Tamáshoz hasonló hitvallókat, akik az államhatalommal szemben hitükért a vértanúságot is vállalták! **K**

8.

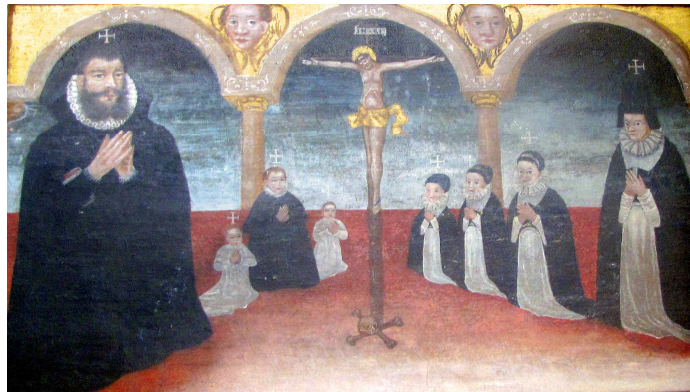


a. A térkép segítségével állapítsuk meg, mely országokban milyen felekezet volt többségben! **T**

b. Melyek lehetnek azok az országok, ahol vallásháború fenyegetett? **T**

Európa felekezeti megosztottsága a XVI. század közepén

9.



Milyen különbségeket figyelhetünk meg a XVI. század eleji katolikus és a XVII. század közepi evangélikus polgári viselet között? **F**

Katolikus megújulás

10.



XIII. Gergely pápa 1582. február 24-én hirdette ki a mai napig is használt Gergely-naptárt.

- Miről lehet felismerni a képen a pápát? **F**
- Milyen foglalkozású, tisztségű személyeket láthattok még a képen? **F**
- Honnan tudható, hogy a kép a naptárreformmal kapcsolatos? **F**

11.

„Kezeld tapintatosan a vádlottakat a kihallgatáskor. A hitbíróknak arra kell gondolniuk, hogy ők maguk is csak emberek, akik ugyanilyen tévedésekbe eshetnének, ha Isten nem lenne hozzájuk irgalmas. Hogy a vádlottak pontosan és nyugodtan követhessék, mi történik velük, amikor a bíróság előtt megjelennek és kikérdezik őket, add meg nekik a lehetőséget, hogy leülhessenek, még akkor is, ha alacsony sorból származnak vagy közrendűek. Egyetlen inkvizítor sem próbálkozzon azzal, hogy a szavakat a szájukba adja. Egyetlen inkvizítor sem ígérgethet vagy fenyegethet, remélve, hogy ezzel vallomást csalhat ki. Nem csak a vádlottra nézve terhelő bizonyítékokat kell felsorolni, hanem meg kell említened az enyhítő körülményeket is. Soha ne szakíts félbe egy vádlottat, ha az igazságot a saját szemszögéből adja elő, akkor sem, ha már késő van, és régóta le szeretnél feküdni. Gondolj arra, hogy te is tévedhetsz. Gondolj a félelemtől gyötört vádlottra.” (Idézet a római inkvizítorok hivatalos kézikönyvéből, 1578.)

- Milyen a kor ítélkezési gyakorlatával ellentétes, humánusnak tekinthető elemeket fedezhetünk fel a fenti szabályzatban? **F**
- Vajon kiknek állt érdekében a valóságosnál sötétebb színben feltüntetni az inkvizíció működését? **H**
- Nézzünk utána a Gallilei-per történetének! **K**

Vallásháborúk - vallásbékék

12.



A franciaországi vallásháború idejéből való két kép kiknek a sérelmére elkövetett tömeges gyilkosságokat ábrázolja?

13.

14.§ Ezért [...] elrendeljük, kívánjuk és megparancsoljuk, hogy a továbbiakban senki se [...] veszélyeztesse a másikat. Ne harcoljon ellene, ne rabolja meg, ne szállja meg területét, ne vonuljon át rajta, [...]

15.§ Hogy hasonló béke a vallási szakadás ügyében is – amint azt a fentnevezett és leírt okokból a Német Nemzet Szent Római Birodalmának nagy ínsége megköveteli – annál állandóbb jelleggel jöjjön létre, állítasson fel és tartassák meg ő császári felsége, a római császár és köztünk, illetve a Német Nemzet Szent Római Birodalmának választófejedelmei, fejedelmei és a rendjei között, elhatároztuk, hogy sem ő császári felsége, sem mi, sem a Szent Birodalom választófejedelmei, fejedelmei és rendjei a birodalom más rendjével szemben az augsburgi hitvallás, annak tanai, vallása vagy hite miatt, nem lépünk fel erőszakkal, nem károsítjuk, és nem kényszerítjük. [...] Vallását, hitét, egyházi szokásait, rendjét és szertatásait, ingatlan és ingó vagyonát, földjét, alattvalóit, úri jogait és jogait illetően nyugalomban és békében hagyjuk. A vallási vitát nem másként, mint keresztény, felebaráti, békés eszközökkel és úton kell világos, keresztényi értelemhez és meggyezéshez vezetni, a császári és királyi méltóságot, a fejedelmi becsületet, és az országnyugvás igaz szavait szem előtt tartva. [...]

17.§ Mindazok, akik nem tartoznak a fenti két vallás [katolikus és evangélikus] valamelyikéhez, nem értetnek bele a békébe, hanem teljesen kizáratnak abból.

25.§ És miután a vallási és hitbéli ügyek rendezését illő és méltányos utakon kell keresni, tartós béke nélkül azonban aligha juthatunk keresztényi és baráti vallási meggyezéshez, ezért mi és a választófejedelmek tanácsosai, a megjelent fejedelmek, rendek és a jelen nem lévők küldöttei és követei, egyháziak és világiak megkötöttük ezt a békét a békesség szeretete okán, hogy a rendkívül káros bizalmatlanságot a birodalomban feloldjuk, ezt a dicső nemzetet a rá váró végleges hanyatlástól megmentsük, és azért, hogy minél előbb keresztényi, baráti és végleges meggyezésre jussunk a vallási szakadást illetően.” (Az 1555-ös augsburgi vallásbéke)

a. Húzzuk alá a szövegben, hogy kik kötötték a békét! **F**

b. Miért tartották szükségesnek a vallásbéke megkötését? **F**

c. Hogy kívánják ezentúl a vallási vitáikat rendezni? **F**

14.



A képen látható zászlót a harmincéves háborúban vajon a katolikus vagy a protestáns seregek használták? Indokold válaszodat! **H**

15.

„9.§ Azokban a kérdésekben, amelyek közvetlenül vagy közvetve a vallással vannak összefüggésben, a szavazattöbbséget semmiképpen se vegyék figyelembe. (...)

34.§ Helyesnek látszott továbbá, hogy azok iránt az ágostai hitvallásúak iránt, akik katolikusoknak vannak alávetve, éppúgy, mint azok iránt a katolikusok iránt, akik az ágostai hitvallásúaknak vannak alávetve, és akik 1624-ben vallásukat az év egyetlen időszakában sem gyakorolhatták közösen vagy egyéneként, valamint azok iránt, akik a béke kihirdetése után ezen elkövetkező időszakban tartományuraiktól eltérő vallást vallanak és követnek, mindezek iránt türelmet tanúsítsanak, és szabad lelkiismerettel biztosítsanak számukra lehetőséget, hogy egyénileg, üldöztetés és zaklatás nélkül gyakorolhassák otthon a vallásukat, a közelben pedig, ahol csak és akárhányszor csak akarnak, közösen gyakorolhassák vallásukat, s ne akadályozzák őket abban, hogy gyermekeiket vallásuknak megfelelő távolabbi iskolákba küldhessék, vagy otthon magántanárokra bízassák nevelésüket, de olyan módon, hogy a lakosok, vazallusok és alattvalók a továbbiakban köteles tisztelettel és alázattal teljesítsék kötelességeiket, s ne szolgáltatassanak ürügyet semmiféle zavarkeltésre.” (Részletek az 1648-as vesztfáliai béke szövegéből)

a. Milyen jogokat biztosít a vallásgyakorlat terén a vesztfáliai béke? **F**

b. Kiket véd a béke 9. paragrafusa? **F**

Összefoglaló, gondolkodtató feladatok, kérdések

16.

Személyek	Felekezeti központ	Hitvallás megnevezése	Felekezet elnevezései
	Wittenberg, Königsberg	Augsburgi (ágostai) hitvallás	evangélikus , lutheránus, ágostai
	Genf, Bázeli, Zürich, Heidelberg, Debrecen	Helvét hitvallás	református , kálvinista, helvét hitű, szakramentárius, puritán, hugenotta
	Rakow (Lengyelország) Gyulafehérvár	Rakowi hitvallás	unitárius , antitrinitárius, ariánus
	Róma	Trienti Zsinat hitvallása	római katolikus , pápista

Egészítsük ki a fenti táblázatot a lelkében előforduló személyekkel! **H**

17.

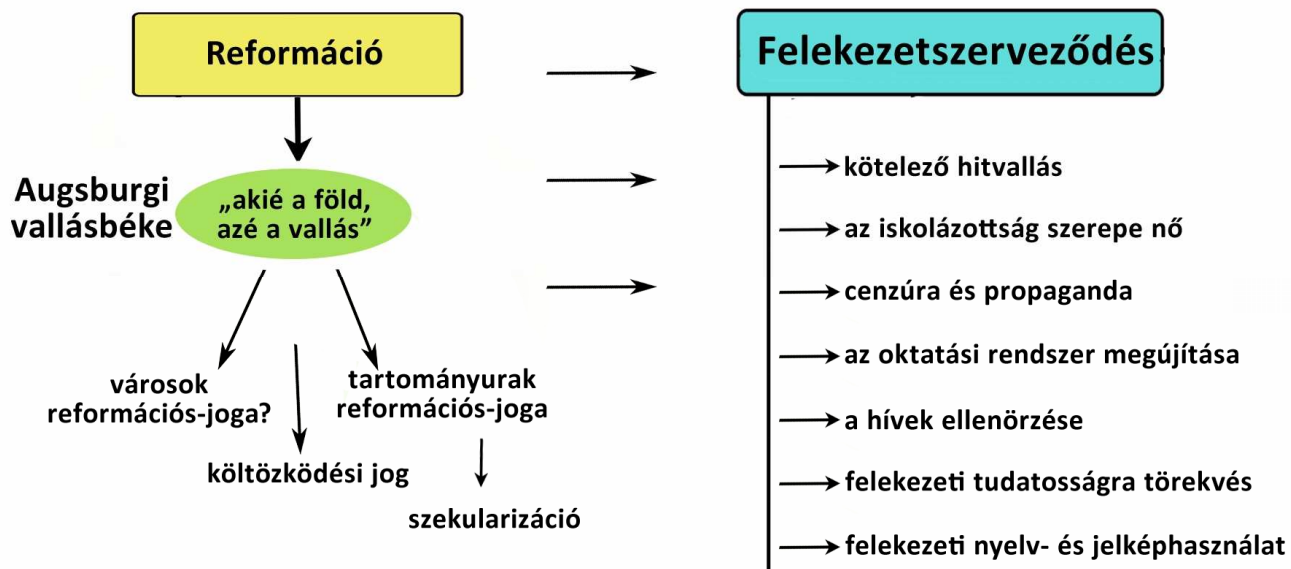
A lelkében három közel egykorú pap (Erasmus, Luther Márton, Szent Ignác) életéről olvashatunk. Foglaljuk össze, mi a különbség a három fenti személy lelkisége, életútja között! Válasszuk ki közülük a legrokonszenvesebbet! ☐

18.

Berndt Hamm német történész napjainkban így értékelte a hitszakadást: „A reformációnak az volt a tragédiája, hogy minden szándéka ellenére sírásója lett a késő-középkori plurális, nyitott katolicizmusnak, és reakcióként világra segített egy új, beszűkült, militáns katolicizmust. A reformáció legtöbb célja nem valósult meg, különösen az egész egyház reformja nem. Amit viszont tartósan létrehozott, az többnyire szándéka ellenére volt. Luther abban az eseménysorban, amit ma reformációnak hívunk, sokkal inkább passzív, mint aktív szereplőnek látta magát. Abban a reformációban reménykedett, amit majd Isten maga fog végbevenni. Ebben az értelemben a reformáció beváltatlan ígért maradt.”

Fogalmazzunk meg saját véleményét a hitújításról-hitszakadásról! ☐

19.



a. Olvassuk le a diagramról az augsburgi vallásbéke következményeit! **F**

b. Keressünk konkrét példákat a felekezetek szervezésével járó sajátosságokra! **H**

8. REFORMÁCIÓ ÉS KATOLIKUS MEGÚJULÁS A SZÉTSZABDALT MAGYARORSZÁGON

Vallási élet Magyarországon a XVI. század elején

A Magyar Királyság politikai és katonai ereje a késő középkorban jelentősen meggyengült. A kor vallásosságában a virágzás és a közelgő hanyatlás jelei egyaránt kimutathatóak. A magyar püspökök (pl. Bakócz Tamás) minden tekintetben a kor emberei voltak. Képviselték az antik hagyományok felé forduló reneszánsz-humanista műveltséget, állami tisztséget viseltek és fényűzően éltek. Ugyanakkor gondot viseltek a plébániákra, iskolákat működtettek, lépéseket tettek a meglazult szerzetesi fegyelem megszilárdítása érdekében. A főpapság jövedelmének egy jelentős részét a török elleni védekezésre áldozta.

A világiak körében megnőtt az igény a gyakorlati, cselekvő vallásosság különböző elemei iránt. A városi polgárság és olykor a falusiak is vallásos társulatokba tömörülve törekedtek minőségi hitéletre. Adományokból gazdagon díszített liturgikus tárgyakkal, szárnyas oltárokkal szerelték fel a templomok belső tereit.

Húzzuk alá a szövegben, hogy mi volt jellemző a magyar püspökökre!



Az ún. Báthory-Madonna a Mohács előtti magyar egyházművészet kiemelkedő alkotása.

A reformáció elterjedése és a felekezetek megszerveződése

A mohácsi vész és az azt követő polgárháborús évtizedek teljesen átalakították hazánk vallási térképét. A folytonos török támadások és a két király (I. Ferdinánd és Szapolyai János) egymás elleni harcai kedvező körülményeket teremtettek a reformáció terjedésének.

Az irányítás, ellenőrzés, és szervezett utánpótlás nélkül maradt papság körében elterjedtek a nyugatról begyűrűző reformgondolatok. Számosan váltak az új tanok hirdetőivé. A világi papságnál még rosszabb helyzetbe jutott a szerzetesség, amely részben a török pusztításának, részben pedig a nagybirtokosok mohóságának esett áldozatul. Csak néhány ferences és pálos kolostor dacolt az idők viharával. A nemesség egy részének csatlakozását az új tanokhoz az motiválta, hogy meg akarták szerezni a gazdátlanul maradó egyházi javakat.

Németországi kapcsolataik révén először főleg a szászok lakta szepességi és erdélyi városokban jelentek meg a lutheri tanítások. Néhány évtized leforgása alatt indult meg ezeken a területeken az evangélikus egyházszerveződés. **Zsinatok** rendeztek, ahol új hitvallási formulákat, istentiszteleti és liturgiai szabályokat fogadtak el.

Az erdélyi önálló szász egyházszervezetet a brassói Honterus János dolgozta ki. A felső-magyarországi szabad királyi városok evangélikus egyházkerületének alapjait pedig a bártfai Stöckel Lénárd és Radácsi Mihály rakta le.

Magyarországon a kálvinizmus akkor indult hódító útjára, amikor az ország nagy része már lutheránussá lett. A szerveződő reformátusok egyik fő központja **Debrecen** volt. Tanaikat többek között **Mélius Juhász Péter** foglalta írásba. A tiszántúli és erdélyi magyarság jelentős hányada a hitbéli meggyőződésen túl politikai okokból csatlakozott a kálvinizmushoz. Ugyanis az országegyesítés érdekében fellépő katolikus Habsburg uralkodókkal szemben Kálvin tanítása kiváló ideológiai alapot jelentett.

A reformáció helyzetét erősítette, hogy **János Zsigmond** (1559–1571) fejedelem révén az erdélyi államhatalom is protestáns lett. Erdélyben az evangélikus és a református felekezet mellett megjelentek az unitáriusok is. Legnevesebb képviselőjük **Dávid Ferenc** volt.

A XVI. század folyamán a katolikusok szinte teljesen háttérbe szorultak. Az erdélyi és hódoltsági területen élő hívek lelki gondozását szinte csak a gyöngyösi, a szegedi és a csíksomlyói ferences kolostorok láthatták el. Erdélyben az 1568-as tordai országgyűlés ugyan kimondta a négy bevett felekezet egyenrangúságát, viszont megtiltották, hogy kato-

likus papok bizonyos erdélyi városokba belépjenek. A törvényhozók a protestánsok számára kedvező helyzet fenntartásában voltak érdekeltek. A püspök és lelkipásztori utánpótlás nélkül maradt erdélyi katolikusságot a végleges elszorítás fenyegette. De Báthori István 1571-es fejedelemmé választása után javult a helyzetük.

A protestáns felekezetek a kora újkor folyamán nemcsak a vallási és a politikai életre voltak döntő hatással, hanem jelentős értékekkel gazdagították a magyar kultúrát. Több száz alsó és felsőfokú iskolát működtettek. A leghíresebbek közé tartoztak a bártfai, a debreceni, a sárospataki, a pápai, a nagyszebeni kollégiumok. A magyar világi elit, a városi és mezővárosi polgárság tekintélyes része kapott ezekben az iskolákban színvonalas képzést. Bártfán, Debrecenben, Kolozsvárott és még további huszonhat helyen nyomdát létesítettek. A magyar nyelvfejlődés irányát Károli Gáspár Bibliafordítása határozta meg.

Húzzuk alá a szövegben azokat a helyszíneket, amelyek a reformációhoz kötődnek!

A katolicizmus újjászerveződése és megszilárdulása



Patrona Hungariae ábrázolás egy korabeli oltárképen.

A magyarországi katolicizmus újjászervezését a kor magyar királyai és az őket támogató püspöki kar tagjai kiemelt fontosságú feladatnak tartották. A Habsburg uralkodók közül többen is kitűntek istenfélelemben, jámborságban, a katolikus hit iránti feltétlen ragaszkodásban. I. Ferdinánd, II. Ferdinánd vagy éppen I. Lipót példamutató családi életét és vallásosságát ellenfeleik is elismerték. I. Lipót, aki hazánk török alóli felszabadulását Szűz Mária közbenjárásának tulajdonította, az országot 1693-ban ismét felajánlotta a Magyarok Nagyasszonyának, követve ezzel Szent István példáját. Az uralkodóház mindemellett biztosította a középkori magyar állam jogfolytonosságát, királyaink szerepe a magyar nyelv és kultúra fennmaradása, fejlődése szempontjából legalább olyan pozitív, mint a korabeli Erdély fejedelmeinek.

A reformáció szinte akadálytalan térhódítását követően a magyarországi katolikusok számára **Pázmány Péter** sokoldalú tevékenysége hozta el a kedvező fordulatot. Pázmány felismerte, hogy erőszakmentesen, a szellem fegyvereivel küzdve sokkal eredményesebb lehet az egyház újjászervezésében, mint a fegyveres ellenreformációt is támogató elődei. Kiemelkedő írói tehetségét kamatoztatva beszédei, vitairatai, hittani művei révén több főnemesi családot, és rajtuk keresztül egész vármegyényi területeket vezetett vissza a katolikus hitre. A papi utánpótlásról iskolák és szemináriumok létesítésével gondoskodott. Nagy figyelmet fordított a katolikus világi értelmiség nevelésére, kiépítette a szegényebb tanulók támogatásának intézményrendszerét is. Érseksége alatt hatalmas összegeket fordított a katolikus nevelésügy előmozdítására. Az egyetemes magyar kultúra szempontjából legfontosabb cselekedete a **nagyszombati egyetem** megalapítása volt **1635**-ben.

Pázmány II. Ferdinánd legbelső köreihez tartozott, a bécsi udvar döntéshozatalában az összmagyarság érdekeit eredményesen tudta képviselni. Erdéllyel kapcsolatos politikáját meghatározta, hogy érseksége idejére estek Bethlen Gábor erdélyi fejedelem legvéresebb háborúi a királyi Magyarország ellen. Békére törekedett az elszakított keleti országrésszel, de távlati célja neki is az volt, hogy újra egy államba egyesítse a Magyar Királyságot.



Pázmány Péter esztergomi érsek (1616–1637)

Pázmány és utódai kitartó munkája eredményeképp egyre több és képzettebb katolikus pap állt be a lelkipásztori munkába. A szerzetesek, különösen a ferencesek (beleértve a minoritákat és a kapucinusokat is), a pálosok és leginkább a jezsuiták egyre fontosabb szerepet játszottak a magyarországi katolikus egyház megerősödésében. A jezsuiták a királyi országrészben huszonöt helyen telepedhettek le, közel húsz középiskolát tartottak fenn. A **barokk** vallásos élet fejlődését jelezték a nívósabb prédikációk, a gazdagodó magyar nyelvű lelki irodalom, a hitbuzgalmi egyesületek szaporodása.

A török kiűzéséig Magyarország missziós területté vált. A XVII. században magyar, bosnyák, bolgár és olasz jezsuita és ferences missziósok hirdették a Hódoltság katolikusai számára az ígét. A moldvai magyar katolikusság lelkigondozását az erdélyi ferencesek és a szomszédos Lengyelországból érkező missziós püspökök látták el.

A reformációt követően egyedülálló **felekezeti tarkaság** alakult ki a Kárpát-medencében. Az egykori ország különböző területein egyszerre élt és működött a katolikus, református, evangélikus, unitárius, görögkeleti felekezet, sőt a hódoltsági részekben az iszlám és a zsidó vallás is. Mindez tovább gyengítette a politikailag meghasonlott, szétszabdalt ország törökkel szembeni ellenállását és véres belháborúk (Bocskai-felkelés, Thököly-felkelés) egyik forrása lett. A katolikus egyház teljes újjászervezése végül a török kiűzését követően történhetett meg.

Húzzuk alá a szövegben Pázmány Péter munkásságának eredményeit!

Adattár

fogalom: barokk, egyetem, evangélikus, görögkeleti, kollégium, protestáns, református, szeminárium, unitárius, zsinat

személy: Bakócz Tamás, Dávid Ferenc, I. Ferdinánd, János Zsigmond, Károli Gáspár, Mélius Juhász Péter, Pázmány Péter, Szapolyai János

esemény: Bocskai-felkelés (1604-1606), a nagyszombati egyetem alapítása (1635), Thököly-felkelés (1678-1685)

hely: Bátfá, Debrecen, Erdély, Kolozsvár, Nagyszeben, Nagyszombat, Németország, Pápa, Sárospatak, Szepesség

FORRÁS- ÉS FELADATTÁR

Vallásos élet a mohácsi csata előtti Magyarországon

1. „Minden bűnre vezető alkalmat kerülj, különösen mégis a hosszú beszédet, mely elveszi az ember esztét, és tudatlanságba vezet, hasonlóképpen elveszi az előzetes megfontolást, és összekeveri az embert. A sokat beszélő embernek tehát szükséges, hogy gyakran elmélkedjen, és tartson szünetet, és akkor fontolja meg, hogy Isten akarata szerint beszél-e vagy nem. (...) Tanulj meg keveset beszélni, kevés szóval és gondolkodva. Várd meg, amíg a másik beszél, és ne sértődj meg attól, amit hallasz. Figyeld meg azt is, hogy igazat mond-e, vagy csak ócsárlás az egész. (...) Minél gyöngébbnek látod magadat, annál erősebb vagy. Higgy másoknak, de önmagaddal légy bizalmatlan. Mindig gondoldj arra, hogy az Isten téged mindig lát, és az angyalok cselekedeteidet – a jókat, amiket elmulasztottál és a rosszat, amit tettél – eléje viszik.” (Gyöngyösi Gerely pálos rendfőnök életvezetési tanácsaiból, 1520-as évek).

Vajon kik számára készült Gyöngyösi eredetileg latin nyelvű munkája? **H**

A reformáció elterjedése és a felekezetek megszerveződése

2. Portré

Oláh Miklós (1493-1568) pályája a budai királyi udvarban kezdődött. A mohácsi csatát követően Mária királyné kíséretében Németalföldre ment, ahol elmélyítette humanista műveltségét és Rotterdami Erasmus lelkes követői közé szegődött. Itt latin nyelvű történetírói munkái tették ismertté a nevét. Hazatérte után királyi kancellár, előbb zágrábi, majd egri püspök, végül pedig esztergomi érsek lett. Főpapként nagy elszántsággal igyekezett egyházmegyéit rendbe teni. Felismerte, hogy a protestánsok üldözése nem vezet eredményre.

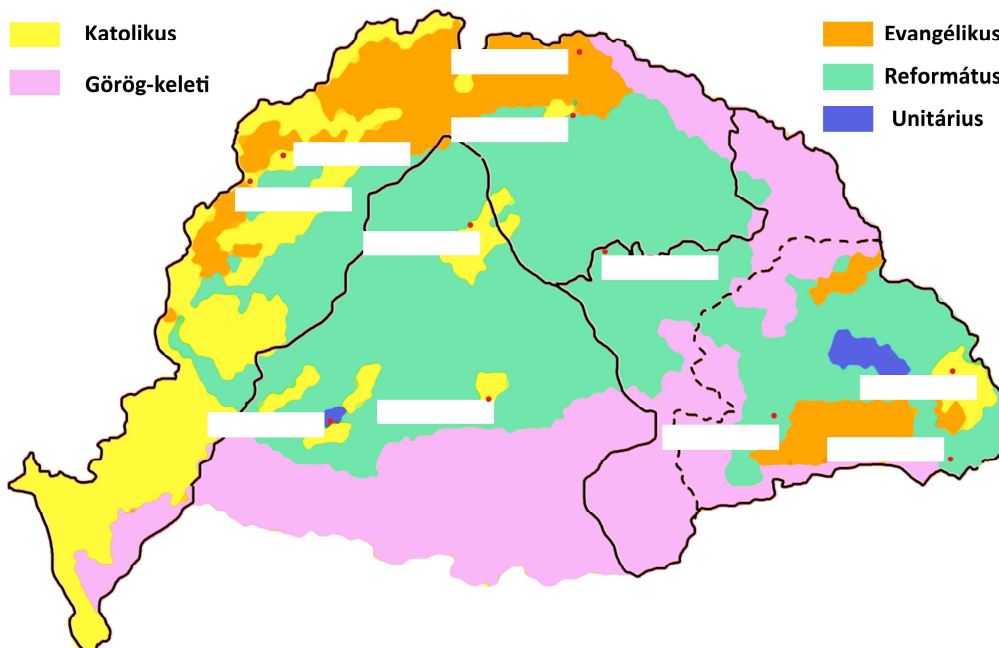
Intézkedéseinek célja az volt, hogy a híveket vezető papság hitét, tudását, hűségét és fegyelmét megerősítse. Ő telepítette le hazánkban elsőként a jezsuita rendet. Oláh halálával a katolikus egyházszervezés lendülete egészen Pázmány színrelépéséig megtört.

a. A vallásháborúk időszakájában Oláh milyen módszerekkel igyekezett egyházát megerősíteni? **F**

b. A világháló segítségével nézzünk utána, hogy milyen témákról írt műveket Oláh Miklós? **K**

Oláh Miklós esztergomi érsek aláírása

3.



A Kárpát-medence felekezeti viszonyai a XVI. század második felében

- A középiskolai történelmi atlasz segítségével helyezzük el a térképen az alábbi településeket: Pozsony, Nagyszombat, Pécs, Bártfa, Kassa, Gyöngyös, Szeged, Debrecen, Gyulafehérvár, Brassó, Csíksomlyó! **T**
- Állapítsuk meg a térkép segítségével, hogy melyik felekezet volt többségben! **T**
- Hol tudtak megmaradni a katolikusok? **T** Miért? **H**
- Milyen nemzetiséghez tartoztak a görögkeletiek (az ortodoxok) a Kárpát-medence területén? **H**

4.

„Így lön akkor Erdélynek dolga. Mely hitbeli változtatás megerőtlenítette a nagy félelmeket, egymástól elidegenítette a népeket; és az alatt a nagy szultán Szulimán mint eszes ember ezt látván, akkor hántá a hársot mikor hámlik vala, és az alatt magának tevé s foglalá a magyar birodalomnak jobb részét. Ezt használók véllé! De még mi vagyon hátra, azt csak a jó Isten ő szent felsége tudhatja jobban, miben állapodik meg a dolog jövőendőben. Akkori napokban hallottál volna egész Erdélyben minden helyeken a köznéptől sok esztelen disputatiót [vitatkozást] és pántolódást: [kötekedést] falun, városon, étel-ital között, estve-reggel, éjjel és nappal, praedicatoroktól a praedicáló székéből sok káromlásokat és módnélkül való kárpálódásokat a két religió, úgymint a kálvinista és ariana religión valóktól disputálást hallottál volna.” (Borsos Sebestyén korabeli feljegyzése az erdélyi reformációról)

- Nézzünk utána, hogy mit jelent az ariana religio kifejezés? **SZ**
- Hogyan fogadták a reformációt az erdélyiek? **F**
- Kinek kedvezett a hitszakadás a kortárs beszámoló szerint? **F**

5.

Végezetre, miért hogy az úr istennek jó voltából az evangeliumnak világosságát az ő felsége birodalmába mindenütt fel gerjesztötte, és kívánja, hogy az hamis tudomány és tévelygések az anya szent egyházból kitisztíttassanak, egyenlő akarattal végeztetött, hogy afféle egyházi renden való személyek, kik az pápai tudománhoz és emberi szerzéshez ragaszkodtanak, és abból meg térni nem akarnak, az ő felsége birodalmából (Erdély és a Partium) mindenönnen kiigazíttassanak. (Az 1566-os tordai országgyűlés 10. cikkelye.)

- Kiket ért a törvény szerzője tévelygők alatt? **F**
- Mi a célja a törvénynek? **F**

6.

„Az erdélyi uralom alatt sok az ariánus, a kálvinista és a luthetánus, továbbá élnek még ott görögkeleti oláhok is. A katolikusok se hiányoznának, de a kálvinista gyűlölet a tisztántúli nagy területeken [Partium] semmilyen katolikus papot se tolerál. [...] Lassanként így a katolikusok ottani maradékai elenyésznek a lelkipásztorok hiánya miatt. Magában Erdélyben az egyes urak tarthatnak maguknál katolikus papot, de azoknak sem templomuk, sem jövedelmük nem lehet. Így ott elszórtan három vagy négy jezsuita atya álruhában és talán még másik hat pap működhet. Erdélynek van egy meredek hegyektől körülvett szeglete, a nép Csíknak neve-

zi, ahol a katolikus vallás eddig kevesebb kárt szenvedett. Ott a ferencesek korábban eléggé népes monostorában most csupán két-három szerzetes lakik. Katolikus pap nagyjából tíz él arrafelé: a többségük, a szerzetesek és a papok egyaránt műveletlenek, az egyházfegyelmet nem tartják be.” (Pázmány Péter 1622. évi jelentéséből, amelyben a magyar egyház helyzetéről tudósítja a Szentszéket.)

a. Milyen felekezetű hívek éltek a korabeli erdélyi fejedelemség területén? **F**

b. Az 1568-as tordai országgyűlés vallásszabadságot hirdető rendelkezései vonatkoztak-e mindenkire egyaránt? **F**

c. Milyen következményekkel járt, hogy az erdélyi katolikusoknak nem lehetett püspökük? **H**

7.

„Mit szólnának most a Hunyadiak, és más igen szeretett hősei a hazának, [...] ha a halálból felkelnének, és azt látnák, hogy az utódaik nem a hazát védik, hanem az azt védeni törekvők ellen hirdetnek háborút, és mértéktelen zavart keltenek mindenben. És ami mindközül a legsiralmasabb, hogy az egyház egyes doktorai maguk hajlanak arra, hogy a török útját a szerencsétlen Pannónia maradékának gyökerestül való elpusztításához egyengessék. [...] Értjük és valljuk, hogy mindazokat, akik a törökök társaságába és barátságába menekülnek, és ezáltal a hazát is és az egyházat is szolgálni vélik, ahogy már mondtam, az ördögöknek sokasága szállta meg. Mert ha átkozott az az ember, aki emberben bíz, ahogy Jeremiás mondja (Jer 17,5), mennyivel inkább átkozott az, aki a törököknek hisz, akik nem emberek, hanem barbárok, akiket az ördög abból a célból hozott létre, hogy minden ami isteni és emberi, magából az ember emlékezetéből is kitöröljék. Így tehát azoknak a bűne akikről szólunk, messze rettenetesebb, mint azokéi, akik akár teremtményeket, akár emberkéz alkotta képmásokat imádnak, így érdemük szerint súlyosabb büntetést is fognak kapni a törökökkel és az ördög cimborájukkal együtt.” (Stöckel Lénárd: A bártfai egyház apológiája, 1558)

a. Hogyan vélekedik az evangélikus Stöckel Lénárd azokról, akik a hitújítás támogatását a töröktől várták? **F**

b. A török hatalomnak miért állhatott érdekében a protestánsok támogatása? **F**

8.

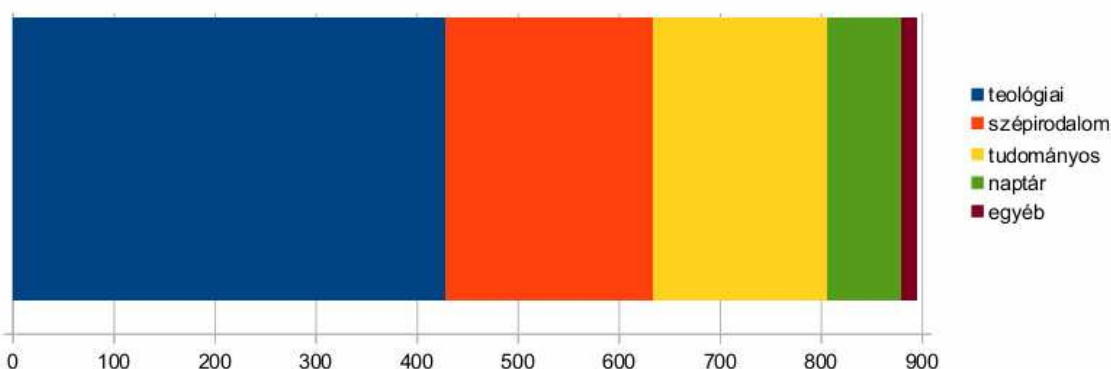
„A plébániáknak semmi alapítványuk nincs, hanem a nép csak úgy fogadja fel a plébánost, ha képes rá. De az nem képes megélni a nép részéről jövő fizetésből, ha máshonnan nem gondoskodik magáról. Ezért van, hogy hat plébánia még plébános nélkül van. A katolikusok közül csak a papok és kántorok mentesek az adózástól. Mikor Moldvába jöttünk, csak Bákóban, Baján és Huszban volt plébános. Jászvásárban a missziós atyáknak két-három olasz hívük volt; a nép teljesen el volt hagyatva. E helyre két jezsuita atyáról gondoskodtunk úgy, hogy az egyik folytonosan ott székel, a gyermekeket tudományokban és erkölcsökben képezi, a másik ki-kirándul a városokba, falvakba és tanyákra, s a sabojani parókián helyettesít. Tatros és a körülfekvő vidék részére egy példás életű, buzgó, elég érett s tanuló ifjút papi méltóságra emeltünk. Erdélyben sok pap halt el pestisben, s az a veszély fenyegetett, hogy a fejedelem az elhaltak pótlására kálvinista szájhősöket rak be, azért a katolikus hitet pártoló nemesek öt ifjút hozzánk küldöttek Bákóba, de hogy ezeknek ne vaktába adjuk fel a szent rendeket, egy ideig a mi szegény helyzetünkben tartottuk őket, hogy próba után nyerjék el a felszentelést.” (Bandin Márk missziós püspök moldvai útjáról szóló jelentésének részlete, 1648).

a. Milyen nehézségekkel küzdenek Moldvában a katolikusok? **F**

b. A világháló segítségével nézzünk utána a moldvai katolikusok történetének! **K**

9.

Magyarországon kiadott könyvek tartalmi megoszlása (1529-1600)



A grafikon alapján milyen jellegű könyvek voltak a legkeresettebbek a reformáció kori Magyarországon? **F**
Indokoljuk a válaszunk! **H**

A katolicizmus újjászerveződése és megszilárdulása

10.

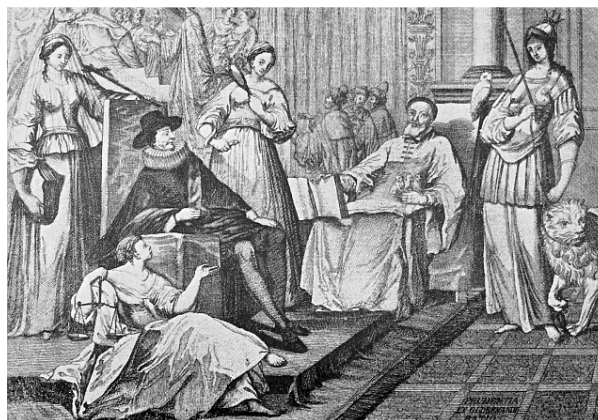
„Könyörülj rajtam, Isten fia, Jézus Krisztus, királyok királya, uralkodók ura! Könyörülj az Egyházon, amelyet véreddel szereztél, add neki vissza az édes egyetértést, amelyet a rettenetes dogmaharc miatt elvesztett. Egyesítsd a béke kötelékében, hogy visszatérjen a régi istenfélelem és fölvilágoljon a kölcsönös szeretet. [...] Könyörülj a Római Birodalmon, mely sokféleképpen szét van szaggatva. Könyörülj a rám bízott királyságokon és országokon, melyeket a közeli és embertelen, barbár ellenség ezer módon támad, gyötör, pusztít, gyaláz, rabol és aprít, a lakosságot, mint a barmot, mészárolja és sem kornak, sem nemnek nem irgalmaz. [...] Könyörülj rajtam is, tarts meg az igaz, katolikus és apostoli hitben. Adj nekem bölcsességet, hogy helyesen ítéljek és kormányozzak, hogy akaratom szerint osszak igazságot, adj nekem irántad jámborul megadó, önmagam iránt józan, alattvalóim és a szegények iránt pedig szelíd szívét. Add, hogy alattvalóimat soha rossz példaadással meg ne botránkoztassam. Őrizd meg félelmedben és a parancsaid iránti engedelmisségekben. Őrizd meg gyermekeimet, örököseimet és utódaimat, kormányozd őket Szentlelkeddel, hogy Téged féljenek és szeressenek, kövessenek és utaidon járjanak, míg végül velem egyesülten eljussanak országodba, mely a béke és az örök egyetértés országa és ott Téged minden kiválasztottal egyetemben az örök boldogságban láthassanak és dicsérhessenek. Amen.” (I. Ferdinánd király naponta elmondott imája)

a. Állapítsuk meg az ima alapján I. Ferdinánd mit tart kora két legfontosabb megoldásra váró problémájának? **F**

b. Mit kér saját maga számára az Istentől? **F**

11.

„A király ebéd és vacsora után negyedórászkát pihent a családjával, amúgy állandóan dolgozott, Isten különös kegyelmének tartotta, hogy szerette a munkát. Leonhard Helfriden udvarmester elmondása szerint amikor rányitotta az ajtót, mindig vagy írt, vagy olvasott, vagy imádkozott, vagy épp kihallgatott. [...] A király úgy tartotta három dolog nem lehet elég hosszú: az istentisztelet, a tanácsülés és a vadászat. [...] Addig nem ment aludni, míg az összes aznap beérkező kérvényt át ne nézte volna. [...] Mikor idősebb korára való tekintettel az egészsége védelme érdekében ovták a túlzott munkától, azt mondta, hogy Isten azért helyezte a trónra, hogy dolgozzon, nem azért, hogy kényelmes, henye élete legyen, egy nagy hatalommal bíró ember nem vigyázhat az egészségére akkor, amikor a köz népek kell segítenie, inkább hanyagolja el magát, mint a hivatalát.” (Részlet II. Ferdinánd gyóntatójának feljegyzéseiből)



II. Ferdinánd és Pázmány Péter uralkodói érényeket jelképező alakokkal körülvéve.

a. Mi volt az uralkodó gyengéje? **F**

b. A mellékelt korabeli ábrázolás alapján milyen lehetett a viszony a király és a Pázmány között? **F**

c. Véleményünk szerint, milyen erényekkel kell rendelkeznie egy jó királynak? **H**

12.

„Tudom Felséged mind históriákból tudja, s mind maga bölcs okosságával által látja, mely veszedelmes dolog a török erejével a keresztyénséget rontani, pusztítani, és mely bátortalan Felségednek is azokra bíznia magát, kik bizony más keblében eperjet nem szednek, csak hogy üdőt és alkalmatosságot várnak. [...] Ennek felette viselje Felséged szeme előtt, mivel ad számot az Istennek igaz ítélő széke előtt ennyi sok ezer ártatlan keresztyénségnek testébe, lelkébe való rabságáért. Látja az Úr Isten, hogy ha tehetem, életemmel is megváltanám ennyi sok ártatlannak utolsó veszedelmét. Nem kétlem, hogy az Felséged lelki ismereti gyakran nyughatatlankodik ezekért. Nem tudom azt is, ha Felségednek hasznos mindenkor beretva élin hordozni szerencsését. Én elégséges nem vagyok, hogy ily nagy tüzet megolthassak, de ha lehetne, tudja Isten, véremmel is eloltanám.”

„Felséged eddig úgy viselte a magyar nemzethez magát, mintha ugyancsak ennek romlására emeltetett volna a fejedelemségre. Kívánnám azt, hogy felséged immár valahára magába szállván engesztelné Istenét eddig való dolgairól és azután jobban kímélné a magyar vért és országot. Mert ha csak a hiúságos szóról is szá-

mot kell adnunk, gondolja meg felséged, ennyi sok rablásban és éhenhalásban fohászkodó szegénységnek, ennyi sok ártatlan vérnek kioltása minemű vádolást teszen az Istennek igazságos széke előtt [...] kétszázezer magyar héjával vagyon e Magyarország 13 esztendő alatt.” (Pázmány Péter Bethlen Gábornak írt leveleiből.)

„Mert akarnám, ha ezt a kevés magyarságot jobb időre tartanók, és egymást ne fogyatnók; ki tudja: talán Isten könyörül romlott hazánkon, és a természet szerint való ellenségtől megmenti.”

„Nem kell uram a keresztyénségnek ilyen szép bástyáját, mint Erdélyt pogánynak hagyni. Nem kell arra szoktatni senkit, hogy csak beszaladjon a törökhöz, és mingyárt vajda legyen.”

„Elég nyomorúság, hogy a keresztyén vér, melyet a pogány ellen kellene tartani, egymással ontatik. De bizonyos, hogy császár ő felsége [II. Ferdinánd] nem oka ennek, mivel mindenkor a békeségre hajlott.” (Pázmány Péter I. Rákóczi Györgynek írt leveleiből)

a. Mit ró az erdélyi fejedelmek szemére Pázmány Péter? **F**

b. Mit gondol Pázmány az erdélyiek török függéséről? **F**

c. Felelősnek tartja-e a Habsburg uralkodót a háborúskodásokért? **F**

13.

„Az egri püspökség összesen négy területre osztható, illetve tagolható. Tudvalevőleg pedig egyik s legszámottevőbb része az, amelyet a török a magyaroktól elfoglalt és uralma alatt tart. Maga a püspöki székváros, Eger az egyházmegye területének több mint felével ehhez a Mohamed tévelygésének rút gonoszságától megfertőzött vidékéhez tartozik. Egy másik rész az eretnekeké, a harmadik a szakadároké (görögkeletiek), végül a negyedik a katolikusoké. [...]

Az egri egyházmegyében eretnekek: lutheránusok és kálvinisták is élnek. Arányuk, számuk, ráadásul hatalmuk messze a legnagyobb, mivel az eretnekség kevés kivételtől eltekintve szinte a teljes nemességet megfertőzte. A közhatalmat pedig ez szokta gyakorolni: a vármegyékben mindent irányítása alatt tart. Mindazonáltal a főurak három vagy négy kivételével a katolikus hitet követik. A városok a lutheránus szektát vallják magukénak. Mindenekelőtt pedig azon öt szabad királyi város, amely jószerével csak a német nyelvet használja és az összes katolikus papot, plébánost kitiltotta területéről. De a többi város is olyannyira veszettül eretnek, hogy a katolikusok közül még polgárai sorába sem enged be senkit. A magyar nemesség a köznépkel együtt csaknem teljes egészében a kálvinizmus híve. (...) E köznemesek azok, akiknek lehetőségük, mi több képességük van arra, hogy fegyverre kelve és belháborút kirobbantva a törökök és az erdélyiek segítségével a katolikus vallás ellen harcoljanak, amint annak megtörténtét az elmúlt bethleni időkben saját bőrünkön nem egyszer megtapasztalhattunk. [...]

Úgy ítélem meg tehát, hogy másképpen nem lehet egyházmegyémet megmenteni: a katolikusokat megőrizni, az eretnekeket megtéríteni, csak eme négyféle segítségnyújtás eszközeivel.

Először is Bécsben fenn kell tartani egy húsz fős alumnátust, ahol a retorikától kezdve a növendékek magasabb iskolákat végeznének. [...]

Másodszor szükség van egy másik szemináriumra, magában az egyházmegyében, Ungváron, ahol a jezsuita atyák kollégiuma található és ahol a retorikáig bezárólag folya az oktatás. [...]

Harmadszor szükség lenne ugyanott, Ungváron, egy nemesi szemináriumra, ahol a nemesek fiai ingyen tanulnának és nevelődnének, miként fentebb már bővebben kifejtésre került. [...]

Negyedszer a szakadár rutének támogatása céljából igen nagy szükség lenne arra, hogy közöttük a bazilita szerzeteseknek mielőbb és valóban létesüljön kolostora templommal, valamint legkevesebb tíz fő megélhetését biztosító alapítvánnyal.” (Lippay György egri püspök, későbbi esztergomi érsek jelentése egyházmegyéje helyzetéről a pápának)

a. Lippay szerint, mi módon lehet a magyarországi állapotokon javítani? **F**

b. A fenti jelentés alapján hány ország, és hány felekezet osztozik az Egri Püspökség területén? **F**

c. Melyik felekezetnek van a legnagyobb hatalma az egyházmegye területén, miért? **F**

14. Portré



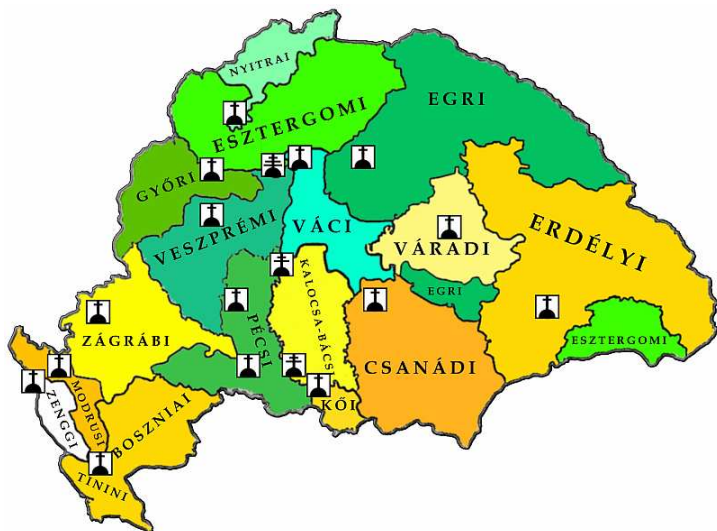
Kollonich Lipót bíboros a magyar háborús árvákon segít

- Milyen országot építő, korszerűsítő tevékenysége volt Kollonich Lipótnak? **F**
- Miért vált személye ellenszenvessé a protestánsok körében? **F**
- Keressünk lakóhelyünk környezetében barokk templomot, nézzünk utána mikor épült! **K**

Kollonich Lipót esztergomi bíboros érsek a XVII. század végének egyik legjelentősebb magyarországi államférfija volt. A komáromi születésű, Pázmány Péter által keresztelt Kollonich mielőtt egyházi pályára lépett máltai lovagként hősieen harcolt a török ellen. Egy elleni intézett sikertelen merénylet hatására papi pályára lépett. Nyitrai, majd győri püspökként, végül esztergomi érsekként a katolikus egyház, és a magyar királyi hatalom megerősítésén fáradozott. Elérte a királynál, hogy az összeesküvés miatt kivégzett Zrínyi Pétert és Frangepán Ferencet méltó módon temessék el. Felszólalt a boszorkányperek ellen. A visszahódító háború alatt sebesült katonák és árván maradt gyerekek ellátásáról gondoskodott. A háborút követően számos templomot, szemináriumot, iskolákat, kórházakat és szegényházakat alapított. Jelentős hatása volt az ország igazgatásának újjászervezésében. A történetírók előtt megnyitotta az addig elzárt egyházi és állami levéltárakat, a magyar múlt emlékei váltak ezáltal közkinccsé. Halála után kívánsága szerint a pozsonyi jezsuita templom kriptájába temették el.

Összefoglaló, gondolkodtató feladatok, kérdések

15.

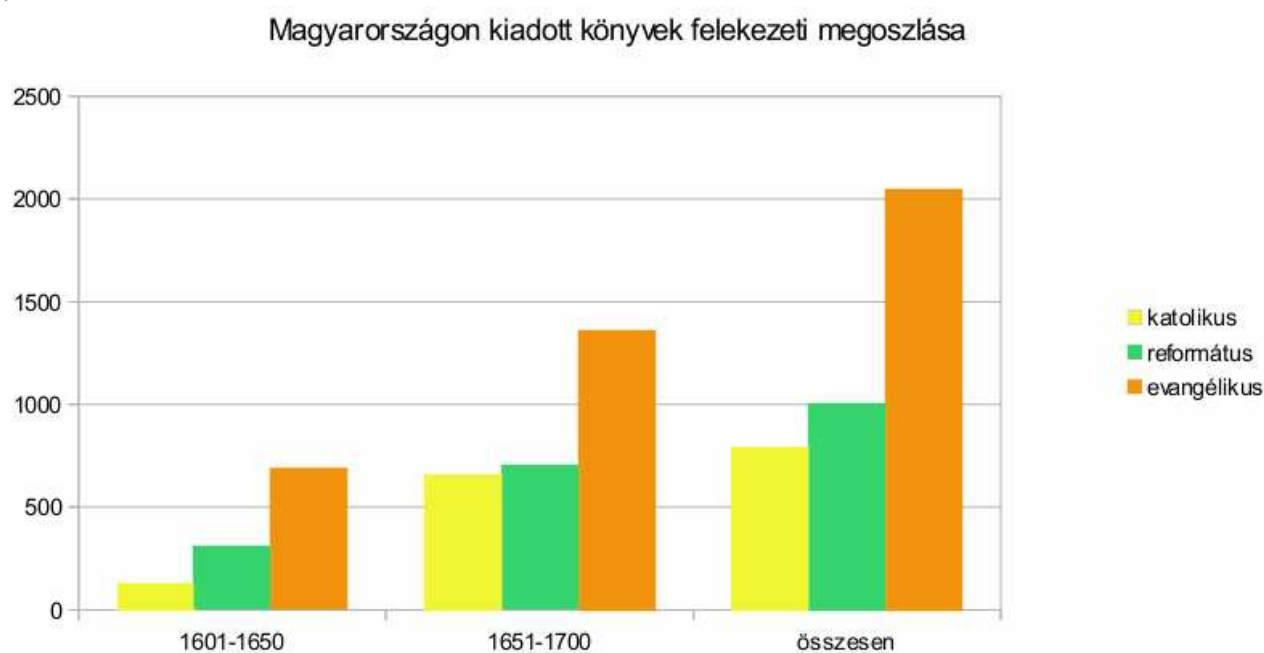


Magyarország egyházmegyéi az 1500-as évek elején. (A zöldes árnyalat az esztergomi, a sárgás a kalocsai egyháztartomány területét jelöli.)

- a. Gyűjtsük ki a két térkép segítségével, hogy mely egyházmegyék kerültek részben vagy teljesen török uralom alá! **T**
- b. Milyen okok segítették elő a protestantizmus gyors terjedését Magyarországon? **H**

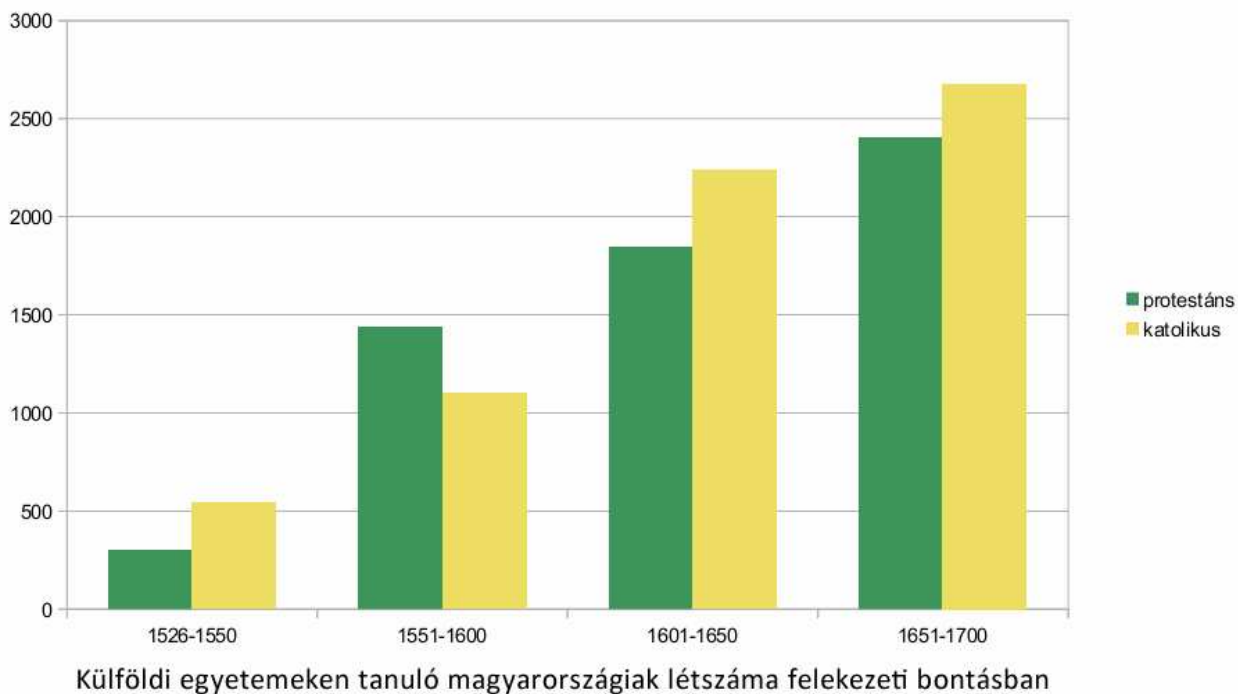
Magyarország az egyházmegyék határaival a XVII. század derekán

16.



- A grafikon alapján melyik felekezet volt a legaktívabb könyvkiadó? **F**
- Mit gondoltok, vajon miért a legkisebb létszámú felekezet adta ki a legtöbb könyvet? **H**
- Milyen következményekkel járt a protestáns kiadványok túlsúlya? **H**

17.



- Értelmezzük a grafikon adatait!
- Mennyiben akadályozta a katolikus megújulás a protestáns értelmiségi utánpótlást? **F**

9. FELEKEZETEK ÉS HITÉLET MAGYARORSZÁGON A XVIII. SZÁZAD ELSŐ FELÉBEN

A katolikus egyház helyzete a Magyar Királyságban a török kiűzését követő évtizedekben



Esterházy Imre (1663–1745)

Az évszázados oszmán uralom a katolikus egyházszerkezetben is súlyos károkat okozott. Az ország nagy részét érintő megszállás következtében az egyházmegyék többségében a plébániahálózat jelentős károkat szenvedett és óriási volt a paphiány. A templomok jó része elpusztult vagy rossz állapotban volt. Így a katolikus vallásgyakorlatnak sem a személyi, sem a tárgyi feltételei nem voltak biztosítottak. A töröktől visszafoglalt területeken fekvő egyházmegyék főpásztoraira hárult az a nagyszabású feladat, hogy a XVII. század végétől kezdve újjáépítsék a katolikus intézményrendszert és megeremtsék a lelkipásztorkodáshoz szükséges feltételeket.

Közülük a német származású Keresztély Ágost szász herceg emelkedik ki, aki már győri püspöki működése idején számos templomot építtetett és plébániát szervezett. Egyházszerző munkáját később esztergomi érsekként is folytatta. Utódja, Esterházy Imre, a művészetpártolás terén is jeleskedett, de feltétlenül említésre méltó még Csáky Imre váradai püspöki és kalocsai érseki tevékenysége, valamint Erdődy Gábor egri püspöki működése is. A magyarországi püspöki kar tagjai szinte kivétel nélkül jelentősen hozzájárultak a katolikus egyház XVIII. századi megerősödéséhez.

A visszafoglalt területek birtokügyeinek intézésére 1688-ban létrehozott Újszerzeményi Bizottság is nagymértékben hozzájárult a hazai katolicizmus megerősödéséhez. A bizottság munkájának eredményeképpen a főpapság gyorsan visszaszerezte az egyházmegyék földbirtokait, és annak bevételeire támaszkodva végezhetette az intézményrendszer kiépítését. A szegény plébánosok és tanítók támogatására pedig korábbi előzmények után III. Károly (1711–1740) 1733-ban létrehozta a **lelkészpénztárt**. Ez a nagyjavadalmas főpapok befizetéseinek segítségével egészítette ki a rászoruló plébánosok és tanítók fizetését.

Az Újszerzeményi Bizottság munkáját általában negatívan ítéli meg történetírásunk, mert a világi birtokosok esetében sokszor nehezen vagy alig teljesíthető feltételeket szabott tulajdonjoguk igazolására és az újbóli birtokba vételre, az egyházi birtokosok kapcsán azonban megengedőbb magatartást tanúsított.

Húzzuk alá a szövegben a katolikus egyházi élet újrarendelését segítő intézkedéseket!

A szerzetesrendek tevékenysége

A katolikus egyházszerkezet újjáépítésében és a XVIII. századi katolikus felekezetszerveződésben a főpapok a török kor után visszatelepülő szerzetesi közösségekre is támaszkodhattak. A szerzetesek a lelkipásztorkodás mellett sok helyen a papképzésben és a világiak oktatásában is tevékeny részt vállaltak, emellett a tudományok és művészetek művelésében is élen jártak. Joggal nevezhetjük a XVIII. század első felét a magyarországi szerzetesség második virágkorának.

rendtartomány (provincia):
egy nagyobb terület, általában egy ország szerzetesházait összefogó kormányzati egység, élén a tartományfőnök (provinciális) áll

A korszakban új erőre kapó szerzetesrendek közül a trienti reform legelkötelezettebb képviselői, a főként oktatással foglalkozó **jezsuiták** emelkednek ki. Az önálló magyar rendtartományt nem alkotó, hanem az osztrák provinciához tartozó magyarországi jezsuiták száma a század folyamán majdnem megkétszereződött. A rend 1773. évi eltörlésekor az ország ötven településén csaknem ezer jezsuita szerzetes működött.

A **ferences** rend három ágában (obszervánsok, minoriták, kapucinusok) a század második felében mintegy háromezer szerzetes dolgozott az ország minden részén, főként a lelkipásztorkodás terén.

A jezsuitákhoz hasonlóan szintén az oktatásban jeleskedtek a **piaristák**. A magyarosan kegyes tanítórendnek is nevezett szerzet tagjai a jezsuitáktól eltérően, a korszellemhez igazodva a számtan, a történelem és az élő nyelvek oktatására is nagy hangsúlyt fektettek. A jezsuiták 1773. évi eltörlésekor a piaristáknak Magyarországon már 25 intézményük volt.

A középkori alapítású szerzetesrendek közül a **bencések**, a **ciszterciek** és a **premontreiek** külföldi anyaapátságok segítségével települtek vissza Magyarországra. A hazai bencés apátságok többsége a század folyamán a pannonhalmi Szent Márton főapátság irányítása alá került, a ciszterci apátságok és a premontrei prépostságok azonban egy kivétellel külföldi tulajdonban maradtak.

A magyarországi alapítású **pálosok** a lelkipásztorkodás, a tudományok, de később az oktatás területén is jeleskedtek. A század végén a rendben több mint háromszáz szerzetes működött.



A sátoraljaújhelyi pálos kolostor, később piarista gimnázium és rendház

Húzzuk alá a szövegben, milyen feladatokat láttak el a magyarországi szerzetesek!

A protestáns felekezetek a XVIII. század első felében



A XV–XVI. századi nagyszekeresi (Szabolcs-Szatmár megye) református

A Magyar Királyság területén a két legjelentősebb protestáns felekezet, az evangélikus és a református, a XVII. század vallási küzdelmeinek következtében **korlátozott vallásgyakorlattal** rendelkezett. Ezt az **1681.** évi soproni országgyűlés törvénycikkei és **I. Lipót** (1657–1705) 1691. évi rendeletének előírásai szabályozták. Eszerint a két protestáns felekezet minden vármegyében két ún. **artikuláris**, vagyis törvényben biztosított **helyen** rendelkezett nyilvános vallásgyakorlattal. Itt működhetek lelkészeik, tanítóik, híveik itt vehettek részt istentiszteleteken és egyéb egyházi cselekményeken. Másutt csak ún. magán vallásgyakorlat illette meg őket, vagyis családi körben imádkozhattak, valamint a földesurak magánkápolnáiban működhetek protestáns lelkészek.

Ezeket a rendelkezéseket **III. Károly** (1711–1740) két rendelete, az 1731. és az 1734. évi **Carolina resolutio** is megerősítette. Az uralkodó továbbá elrendelte, hogy a hivatalnokok kinevezésükkor Szűz Mária és a szentek említését tartalmazó esküszöveget tegyenek le (ún. dekretális eskü), valamint házassági ügyeiket a katolikus egyházi bíróságok, a szentszékek hatáskörébe utalta. Fenntartotta továbbá azt a protestánsok számára szintén sérelmes gyakorlatot, hogy a protestáns egyházi cselekmények végzésekor meg kellett fizetni a katolikus plébánosnak a stóladíjat. Másrészt Károly rendelete lehetőséget biztosított a két protestáns felekezetnek szuperintendensek választására, lehetővé téve számukra egyházkormányzatuk kiépítését.

szuperintendens: a protestáns egyházkerületet vezető választott lelkész

A valóságban a Magyar Királyság területén jelentős területi különbségek mutatkoztak a protestáns vallásgyakorlat szempontjából. Ahol a világi hatalom érvényt akart szerezni a rendelkezéseknek, mint például Veszprém megyében, ott a két protestáns felekezet csak a törvényben megszabott jogokkal rendelkezett. Ahol azonban a világi hatalom megerősebb volt, mint például a Károlyi család Szatmár megyei birtokain, ott a protestánsok a törvényekben meghatározottnál szélesebb jogokkal rendelkeztek.

Húzzuk alá a szövegben a Carolina resolutio főbb rendelkezéseit!

Felekezetek és hitélet az Erdélyi Fejedelemségben

Az előzőektől merőben másként alakultak a felekezeti viszonyok a protestáns többségű Erdélyi Fejedelemség területén. Az 1691-ben érvénybe lépő **Diploma Leopoldinum** továbbra is különállást biztosított a fejedelemségnek, és a Habsburg-kormányzat később sem kívánta a területet együtt kormányozni a Magyar Királysággal. A diploma elvben biztosította a fejedelemség korábbi felekezeti viszonyainak tiszteletben tartását is. A diploma és későbbi rendelkezések nyomán a katolikus egyházra hátrányos erdélyi rendelkezések érvényüket veszítették.



A gyulafehérvári római katolikus székesegyház

Száz év elteltével az erdélyi római katolikus püspök is visszatérhetett székhelyére, Gyulafehérvárra. Tevékenységét az erdélyi katolikus rendek politikai csoportosulása, a Katolikus Státus is segítette, mely már korábban is képviselte az erdélyi országgyűlésen a katolikus érdekeket.

Az erdélyi románság nagy része az 1697. évi gyulafehérvári unió következtében görög katolikus vallású volt. Ugyanakkor az erdélyi román ortodox egyház is fokozatosan megerősödött, egyrészt az ortodox felekezetű románság lélekszámának növekedése miatt, másrészt annak következtében, hogy sok görögkatolikus a XVII. század folyamán az ortodoxiához csatlakozott. Ennek következtében a század közepén megalakult a brassói metropólia (érsekség), amely később Nagyszébenbe tette át székhelyét. Míg azonban a Katonai Határőrvidéken élő szintén ortodox vallású szerbek a katonaszkodási kötelezettség fejében jelentős kiváltságokkal rendelkeztek, az erdélyi ortodox egyház a XVIII. században csak megtűrt felekezetként működhetett.

Felekezeti megoszlás a XVIII. század második felében

A XVII. század végén kezdődő betelepülések és a katolikus egyház térnyerésének következtében a XVIII. század második felére a magyar korona országainak (Magyar Királyság, Erdély, Horvátország és a Határőrvidék) nemcsak nemzetiségi, hanem felekezeti viszonyai is jelentősen átalakultak. Noha a népesség több mint fele a katolikus egyházhoz tartozott, Magyarország a XVIII. századi Európa talán legösszetettebb felekezeti megoszlású állama volt.

Adattár

fogalom: artikuláris hely, Carolina Resolutio, dekretális eskü, Diploma Leopoldinum, javadalom, Katolikus Státus, metropólia, stóladíj, szentszék, szuperintendens, Újszerzeményi Bizottság

személy: III. Károly

esemény: soproni országgyűlés (1681), Diploma Leopoldinum (1691), gyulafehérvári unió (1697), I. és II. Carolina resolutio (1731, 1734)

hely: Magyar Királyság, Erdély, Katonai Határőrvidék

FORRÁS- ÉS FELADATTÁR

A katolikus egyház helyzete a Magyar Királyságban a török kiűzését követő évtizedekben

1., Ötödször: sokkal nagyobb bajt és abszurditást okoz a plébániák rossz felszereltsége, és nyomorúságos állapota. Anélkül, hogy ezen javítanánk, a legcsekélyebb gondot sem tudjuk megoldani, ahogy azt a császári és királyi felség néhány itt következő abszurditásból legvilágosabban megítélheti.

1. Egy plébánosnak majd két évig nem volt misekönyve. Azért, hogy híveit ne hagyja mise vagy istentisztelet nélkül, lemásolta a gyásmise szövegét, és tekintet nélkül a szent időkre és más nagy ünnepekre, gyásmisét mondott egész évben. Amikor pedig kérdőre vonták, azzal mentette magát, hogy pusztán szegénysége miatt nem tudja a misekönyvet megfizetni, sürgette ugyan, hogy küldjenek neki, de mégsem kapta meg. Csak sok kérés után adtak neki kölcsön egyet, de csak annyi időre, amíg a gyásmise szövegét leírhatta. Egy másik egy évig nem mondott misét, mert nem volt kelyhe és paténája [aranyozott tányérka az ostya számára], ezért a néhány beszerzett átváltoztatott ostyát csak halálvesztély esetén tudta kiszolgáltatni, de annak hiánya miatt gyakran hagyta a szegény embereket szentségvétele nélkül meghalni. Árva megyében, ahol sok, a katolikus vallásra megtért, de rossz körülmények között élő lakos található, a szentáldozáskor az ostyát takarékoságból majd mindenhol négy részre törlik, mert azt csak a lengyelországi Krakkóból tudják beszerezni, mivel sem abban a megyében, sem pedig a szomszédos két másikban nincs ostyasütő. Emiatt a szegény egyszerű, jobban mondva kevésbé tájékozott emberekben kétségek támadtak, és azt kérték a szentáldozáskor, hogy az egész Krisztust adják oda nekik, ne csak a negyedét.” (Magyarország berendezésének műve. A Kollonich Lipót által vezetett, 1688–1689-ben ülésező bizottság által kidolgozott, 500 oldalas javaslat a Magyarországon bevezetendő reformokról)



Kollonich Lipót esztergomi érsek (1695–1707)

- Miért nevezi a szöveg a vallásgyakorlat e hiányosságait abszurditásnak? **F**
- Ki küldhetett volna misekönyvet a plébánosnak? **H**
- Hol feküdt Árva megye? **T**

2. Portré

A katolikus egyház XVIII. századi térnyerésének egyik különleges fejezetét alkotja a keleti keresztény felekezetek kapcsán létrejött uniós mozgalmak története. A XVII. század folyamán lezajlott uniók során a Magyar Királyság és az Erdélyi Fejedelemség területén élő (ruszin, román és délszláv) közösségek elfogadták a katolikus egyház tanítását, mindenekelőtt a pápa főségét. Megtartották viszont egyházfegyelmi gyakorlatukat, liturgikus nyelvüket és más szokásaikat. Az uniók megszilárdulása (a délszlávok esetén meggyengülése) azonban a következő évszázadban zajlott. A felsőmagyarországi ruszin közösség körében a görög származású, de tanulmányait Rómában végző De Camillis János József (1641–1706) terjesztette az uniót és kapcsolta a munkácsi egyházmegyét végleg a katolikus egyházhoz. A görög katolikus püspököknek azonban még sok küzdelmet kellett megvívniuk, míg a magyarországi római katolikus hierarchia is elismerte őket vele egyenrangú főpapoknak.



De Camillis János József munkácsi püspök (1689–1705)

- Miért görög származású főpapot nevezett ki az uralkodó és a Szentszék a munkácsi egyházmegye élére? **H**
- Miért vonakodott elismerni a római katolikus főpapság görögkatolikus társait magával egyenrangúnak? **H**
- Melyik mai országok területén található egykori munkácsi egyházmegye? **T**

3.

„Én Páter Bébery Gergely, újhelyi klastrom vicarius [a sátorlajújhelyi kolostor helynöke] adom tudtára, az kiknek illik, hogy Bodrog Olasz névű falunkba, szerzetünk akarattából adatot orosz papnak egy ház, úgy hogy azon házat minden pertinentiákkal [tartozékokkal] szabadon birja és lakjék benne mint igaz egyházi ember nem tartozván falu közé semivel, azért olasz Bírák és Tanács semibe háborgatni ne merészelje ökelmét, se marháit, se cselidit száz forint büntetése alatt” (Újhely, 1674. november 3.)

- Milyen nemzetiségű volt az „orosz pap”? **T**
- Az ország melyik részén található Bodrogolaszi? **T**
- Mit jelent a forrásban a „mint igaz egyházi ember” kifejezés? **SZ**

A szerzetesrendek tevékenysége

4.

„Az alább írt szerzeteknek a karokhoz és rendekhez Magyarországra s ennek kapcsolt részeibe való felvételük iránt intézett kérésére, habár máshonnan királyi hatalommal is behozhatók s állandósíthatók volnának, a karok alázatos ajánlatára mégis, Ő felsége jószágos beleegyezésének hozzájárulásával, határozták: 1.§ Hogy a kamalduli s a foglyok megváltásáról nevezett Szentháromság szerzet rendeket, valamint az Isten anyjáról nevezett szerzetesek kegyes tanítórendjét Magyarországra és ennek kapcsolt részeibe, bevetteknek és állandósítottaknak kell tekinteni, de minden szavazat és ülés nélkül.” (1715. évi CII. törvénycikk)

a. *Honnan váltotta ki a foglyokat a trinitárius (Szentháromság) rend?* **H**

b. *Melyik szerzetesrendet jelöli a forrásban az „Isten anyjáról nevezett szerzetesek kegyes tanítórendje” kifejezés?* **SZ**

c. *Mit jelent törvényszövegben a „minden ülés és szavazati jog nélkül” kitétel?* **SZ**

5.

Noha kevesekről, mindazonáltal szükséges dolgokról szeretnék a bevezetésben figyelmeztetni tégedet Olvasó Barátom. Mindenekelőtt azt tudd meg: soha nem forgattam elmémbe, hogy az itt következő egynéhány lapba mindazok emlékére bele tudnám erőltetni, akiknek szent életével Magyarország az elmúlt századokban tündöklött. [...] A feledés homályából kiragadott számtalan magyar szent közül tehát csak annak a néhánynak az emlékére örökítem meg az itt következőkben, akikről különböző szerzők olvasása közben már régebben jegyzeteket kezdtem készíteni a magam emlékeztetének segítésére. Azt, hogy másokhoz, sokakhoz is eljuttassam és közzé tegyem, barátaim kívánták, részben, mert az a véleményük, hogy a régi szentek nyomdokain az eretnokséget száműzve a magyar nemzet ősi vallásosságára serkenténem az utódokat, részben azt remélik: arra ösztönözöm ezzel az Olvasókat, hogy újabb magyar szentek emlékére kutassák és jegyezzék fel. Magyarország ugyanis annyi szent életű emberrel bővelkedett, hogy ebben egyetlen más ország mögött nem marad el, ezért is érdemli meg, hogy a legmegtisztelőbb jelzőkkel illessék. [...] Ugyanakkor nincsen talán egyetlen ország sem, ahol az emberek annyira elfelejtették volna hazánk szentjeit, mint Magyarországon. [...] Nagyjaink közül a következőkben annak az ötvenötnek a képét adom eléd dicső cselekedeteik rövid magyarázatával, akik Szent István első keresztény magyar király idejétől kezdve éltek és akik az Anyaszentegyház döntése alapján kerültek oltárra, vagy akiket Isten népe emberemlékezet óta egyfolytában a szentek között tart számon. [...]

(Részlet Hevenesi Gábor (1656–1715) jezsuita pap, térképész és történetíró névtelenül megjelent Régi magyar szentség című munkájának bevezetőjéből)

a. *Milyen célokat szolgált Hevenesi műve?* **F**

b. *Miért jelentette meg névtelenül a munkát?* **H**

c. *Hevenesi több mint harminc művet írt, de csak ez jelent meg magyar fordításban, a többi latinul olvasható. Miért írt Hevenesi latinul?* **H**

A protestáns felekezetek a XVIII. század első felében

6.

„S mivel a béke és az ország köznyugalma érdekében Ő felsége a vallás ügyében is magát jószágosan elhatározni méltóztatott, a karok és rendek ezt az ő elhatározását is az ország törvényei közé iktatják.

1. § És ugyan először is, minthogy a vallásnak az 1606-ik évben a bécsi békekötés erejével már előbb, megengedett szabad gyakorlatát e mozgalmak idején némelyek megzavarták, ezért megerősítvén e helyütt az említett békekötés első cikkelyét, e szabad gyakorlatot mindenkinek s az országban mindenütt (de a földesurak jogai fenntartásával) az 1608. évi koronázás előtti első törvénycikkhez képest megengedjék.

2. § És a prédikátoroknak és iskolamestereknek is, kiket vagy száműztek, vagy bizonyos térítvények miatt hivatalos kötelességeiket nem gyakorolják, az országba való szabad visszatérést s vallásuk szabad tanítását s gyakorlását megengedik (az erre vonatkozó térítvényeiket is megsemmisítvén).

3. § És vallásának szabad gyakorlatában, mától fogva jövőre senkit a hazafiak közül semmiképpen ne háborgassanak.

4. § És az ágostai és helvét hitvallás híveit vallásukkal ellenkező szertartásokra ne kényszerítsék.

Ezenkívül rendelik, hogy az ágostai és helvét hitvallások híveitől épített s katolikus szertartás szerint még fel nem avatott templomokat nekik bizonyos biztosok átadják; más helyeken pedig Ő felsége jószágos határozata szerint, templomok építésére s iskolák és paplakok felállítására való területeket emez ágostai és helvét hitvallások híveinek kényelméhez képest, ugyanazok a biztosok az alábbi sorban jelöljenek ki. [Ezután megynként két-két település megnevezése következik.]” (Az 1681. évi XXV. és XXVI. törvénycikk)

- a. Milyen fegyveres összecsapást zárt le az 1606. évi bécsi békekötés? **H**
 b. Kikre vonatkozik „prédikátorok és iskolamesterek” kifejezés? **SZ**
 a. Kik „az ágostai és helvét hitvallás hívei”? **SZ**

Felekezetek és hitélet az Erdélyi Fejedelemségben

7.

„Először. Semmit sem változtatunk az Erdélyben bevett vallások ügyében, ez idő szerint meglevő templomaik, iskoláik, lelkészsegeik tekintetében, [...] olyan értelemben azonban, hogy a katolikusok saját költségükön, tehát a többi vallás legcsekélyebb megterhelése nélkül, Kolozsvárott, jelenlegi imaházuk helyén templomot építhetnek, továbbá: Gyulafehérvárott a nemrégiben Báthori Kristóf által emelt, ez idő szerint azonban romban álló templomukat helyreállíttassák, ugyanazon katolikusok minden helységben – ha kevesen vannak és jövevények, akkor magánmódon, ha sokan vannak, akkor nyilvánosan – gyakorolhassák vallásukat és meglegyen nekik templomépítési joguk, ugyanúgy, ahogyan mindez megilleti a többi bevett erdélyi vallást is, abban az esetben, ha tagjai az adott helységben többségben vannak.” (Diploma Leopoldinum, 1691)

- a. Melyek voltak a bevett felekezetek Erdélyben? **H**
 b. Miért foglalkozik a diplomának ez a részlete külön a katolikusokkal? **H**
 c. Melyik erdélyi felekezetre nem terjednek ki a diploma rendelkezései? **H**

8.

„Jóllehet a szakadárság feladása és a szent Unió elfogadása alkalmából megdicsőült Lipót császár kegyesen adományozott diplomája a mi papságunkat a latin papsággal egyenlővé tette és kinyilvánította, hogy az egyházak, továbbá az azokhoz tartozó egyházi dolgok és személyek teljességgel ugyanazt az egyházi mentességet, jogot és kiváltságot élvezzék, mégis nem hogy azokban részesülnének, de az ágostai és helvét hitvallású lelkészek után következnek és még a görög szertartású szakadároknál is alábbvalók. Általános panaszunk, hogy emiatt egyházi személyeinket a püspök megkérdezése nélkül és egész papságunk gyalázatára még pusztán gyanúsítás alapján is nagyon gyakran elfogják, börtönbe vetik és bíróság elé idézik, bírságolják, javaikban megkárosítják, meg nem engedett ajándékokra, taksákra, adókra, beszállásolás teljesítésére, révpénzre és vámokra kényszerítik [...]” (A román görög katolikus papság kérvénye, 1748)

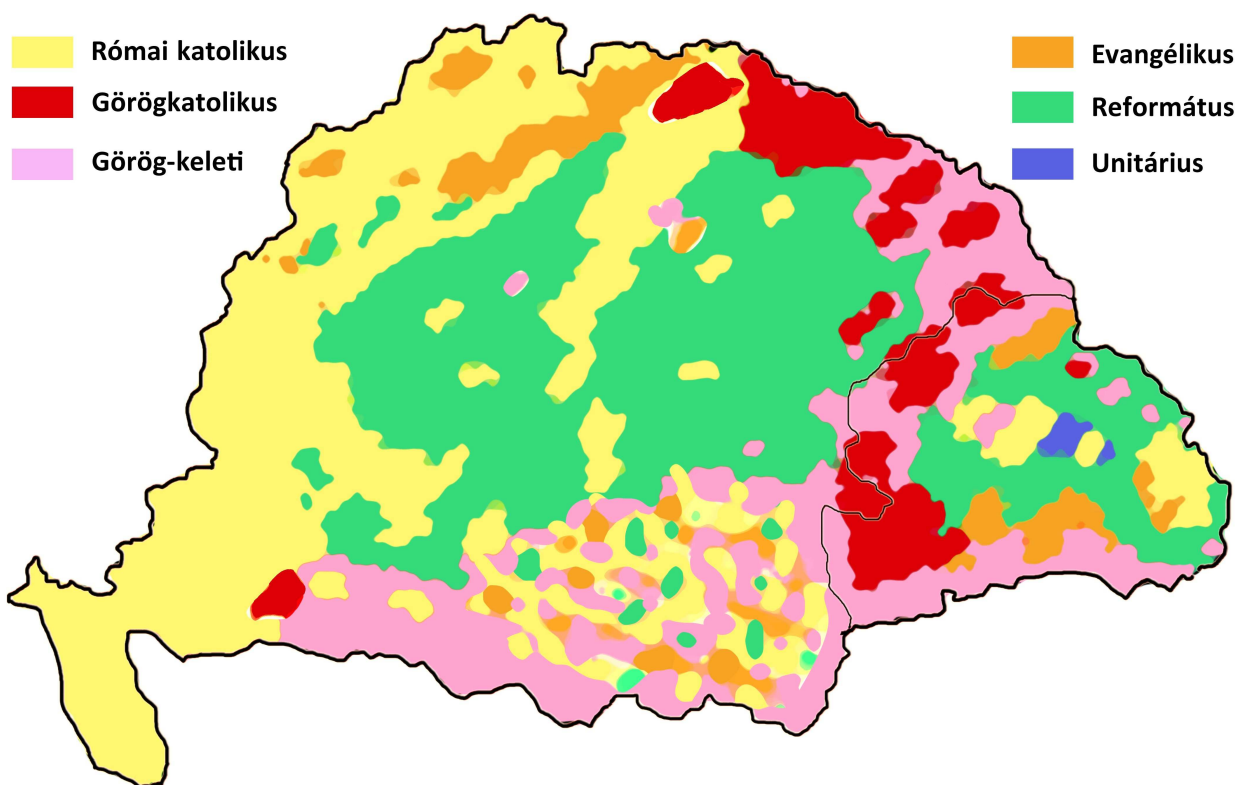
- a, Miért kívántak egyenlőek lenni a görög katolikus papok a latin papsággal? **F**
 b, Kik a forrásban szereplő „görög szertartású szakadárok”? **SZ**
 c, Mikor és hol fogadta el a román papság az uniót? **T, I**



A balázsfalvi görögkatolikus székesegyház

Felekezeti megoszlás a XVIII. század második felében

9.



Magyarország lakosságának felekezeti megoszlása a XVIII. században

- a. Az ország mely területén éltek legnagyobb számban katolikusok és melyik nemzetiségekhez tartoztak? **T, H**
 b. Hol éltek többségben protestánsok, és ők milyen nemzetiségűek voltak? **T, H**
 c. Hol élt, és többségében milyen nemzetiségű volt az ortodox (görögkeleti) lakosság? **T, H**

Összefoglaló, gondolkodtató kérdések, feladatok

10.

1. Csáky Imre	a, Eger
2. Esterházy Imre	b, Munkács
3. Erdődy Gábor	c, Esztergom
4. De Camillis János József	d, Kalocsa

Párosítsuk össze a főpapokat egyházmegyéjükkel! **H**

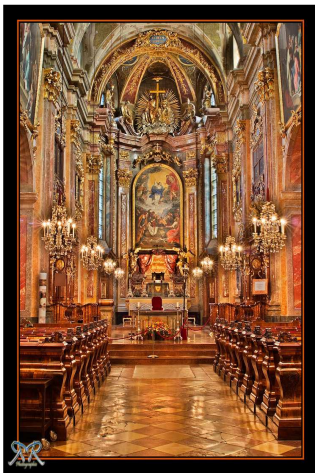
11.

Milyen eszközökkel támogatta az uralkodó a magyarországi katolikus egyház megerősödését a török kiűzését követően? ☐

10. A FELVILÁGOSODÁS ÉS AZ EGYHÁZ EURÓPÁBAN ÉS MAGYARORSZÁGON

A felvilágosodás és az egyház

A XVII. század második felében megjelenő, és a következő században Európa számos pontján virágkorát élő szellemi mozgalmat, a **felvilágosodást**, általában vallás- és egyházellenesnek tartják. Ez főként a francia felvilágosodás **Voltaire**, **Rousseau** és az **enciklopédisták** képviselte irányzatára vonatkozik. A felvilágosodásnak azonban számos olyan képviselőjét is ismerjük, akik az értelem felsőbbrendűségét, vagyis a **racionalizmust** és a vallási tolerancia megvalósítását összeegyeztethetőnek tartották a kereszténység tanításával. De még a felvilágosodás radikálisabb képviselőinek nagy része is istenhívő volt, ők a „felvilágosodás vallását”, a **deizmust** követték, amely elfogadta egy mindenható lény létezését, azonban a kinyilatkoztatást és a gondviselést elvetette. A felvilágosodás keresztény gondolkodói, bár hitet tettek a tételes vallások szükségessége mellett, az egyházi reformot is szükségesnek tartották.



Késő barokk templombelső
(Sankt Pölten)

A katolikus egyházkritika főként a barokk vallásosság túlhajtásai ellen irányult. A sokszor jogos, mégis egyoldalú bírálatok azonban hajlamosak voltak megfeledezni a barokk katolicizmus értékeiről, többek között a művészetekre és tudományokra gyakorolt jótékony hatásáról.

A jezsuita rend feloszlatása

Az egyházkritika középpontjában a barokk katolicizmus legfőbb megtestesítője, a **jezsuita rend** állt, amelyet sokan a katolikus egyházon belül is korszerűtlennek, a reformeszmék leghevesebb ellenzőjének tartottak. Ellenérzéseket szült a jezsuiták politikai befolyása, oktatási monopóliuma és az alkalmazkodási módszert használó missziós tevékenysége is.

Ezzel összefüggésben robbant ki a **rítusvita**, mely a jezsuita missziók korlátozásával végződött.

Franciaországban, Portugáliában és Spanyolországban a jezsuitákat a gyarmatokon folytatott térítő munkával összefüggésben végzett **gazdasági tevékenysége** az államhatalommal is szembefordította. Az 1760-as években végül mindhárom ország területéről és gyarmatairól elűzték a jezsuitákat.

A rend elleni fellépést **XIV. Kelemen** pápa 1773. évi bullája tetőzte be, amelyben elrendelte a **jezsuita rend feloszlatását**. Bár a jezsuita atyák egy része a rendi keretek megszűnése után is az oktatás és a tudomány ügyét szolgálta, a visszaállításra 1814-ig várni kellett.



Egy dél-amerikai jezsuita misszió romjai

Húzzuk alá a szövegben a jezsuiták feloszlatásának okait!

A Habsburg Birodalom egyházpolitikája a felvilágosodás korában

A felvilágosodásnak a katolikus egyház reformját sürgető eszméit az államhatalom is magáévá tette, amely szintén a korszellem hatására saját feladatának tekintette az egyházak ellenőrzését. Ez Magyarországra is igaz volt, ahol az uralkodó, főkegyúri jogára és

főkegyúri jog: a magyar uralkodóknak hagyományosan Szent Istvántól eredeztetett joga az egyházi javadalmak betöltésére

ezzel összefüggésben az apostoli királyság eszméjére támaszkodva már a későközépkor óta ellenőrzést gyakorolt a katolikus egyház felett. Ez a felvilágosodás hatására az **államegyházi törekvésekben** érte el csúcspontját.

A magyar történetírás hagyományosan Mária Terézia (1740–1780) és két fia, II. József (1780–1790), valamint II. Lipót (1790–1792) uralkodásához köti a felvilágosult abszolutista egyházpolitika megvalósítását. Azonban a Habsburg uralkodók egyházpolitikája egészen az 1850-es évekig az államegyházi rendszer fenntartását szolgálta.

Mária Terézia reformjai

Mária Terézia kortársai és az utókor szemében is mélyen vallásos, az alattvalóival szemben anyai gondoskodást tanúsító uralkodó volt. Államegyházi törekvéseit sokszor a környezetében tevékenykedő államférfiak és tudósok befolyásának tekintik. Tény, hogy a felvilágosult abszolutista reformok különösen uralkodásának utolsó tizenöt évét jellemzik, amikor férje halála után fia is bekapcsolódott a birodalom irányításába. A későbbi II. József erőteljesen támogatta a katolikus egyház felvilágosult reformjait és a dinasztia államegyházi törekvéseit.

Mária Terézia egyházügyi reformjai mindenekelőtt a lelkipásztorkodás hatékonyabbá tételét szolgálták. Ez jelenik meg **egyházmegyereformjában** is. 1776-ban a nagy kiterjedésű esztergomi főegyházmegyéből kihasította a szepesi, rozsnyói és beszercebányai püspökségeket, 1777-ben pedig felállította a székesfehérvári és a szombathelyi egyházmegyéket. A görögkatolikus hívek lelkipásztori ellátásának érdekében megszervezte a nagyváradi és a kőrösi püspökséget, valamint újraalapította az addig tisztázatlan egyházbírói helyzetben lévő munkácsi egyházmegyét, melynek székhelye hamarosan Ungvárra került. Az új egyházmegyékben számos új plébániát is alapított.

Egyéb, vitatott intézkedései (az ünnepnapok számának csökkentése, a szerzetesrendeket érintő korlátozásai, az egyház vagyoni helyzetének szabályozása stb.) is a felvilágosodás szellemében végzett egyházreformnak tekinthetők. Intézkedéseit a Szentszék utólag jóváhagyta, az újonnan szervezett egyházmegyéket egyházbírói érvennyel megalapította.



Az ungvári görög katolikus székesegyház (korábban jezsuita templom)

Húzzuk alá a szövegben a Mária Terézia által alapított egyházmegyéket!

A jozefinizmus

A Habsburg Birodalom államegyházi törekvéseinek csúcspontját **II. József** uralkodása jelentette. Ő valláspolitikáját is összbirodalmi terveinek szolgálatába kívánta állítani. 1781-ben adta ki a református, az evangélikus és az ortodox felekezetűeknek szinte szabad vallásgyakorlatot biztosító **tűrelmi rendeletét**. E rendelet lehetővé tette az e felekezetekhez tartozóknak a szabad hivatalviselést, és szabályozta a vegyes házasságok kérdését.

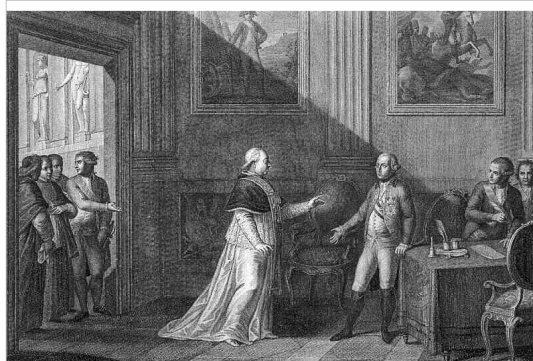
királyi tetsvényjog
(*placetum regium*): a
pápai bullák kihirdetése
előzetes uralkodói
engedélyhez kötése

A katolikus egyház ellenőrzését szolgáló intézkedései közül a **királyi tetsvényjog** bevezetése, az egyházmegyei papnevelő intézetek helyett központi szemináriumok felállítása, valamint az istentiszteleti rendet, búcsúkat, körmeneteket szabályozó rendeletei voltak a legjelentősebbek.

A Habsburg Birodalom, így Magyarország katolikus egyházának is a legnagyobb megrázkódtatást a szerzetesrendek működését korlátozó rendeletei okozták. 1782-től kezdve több hullámban **feloszlatta a haszontalannak ítélt szerzetesi intézményeket**, azzal az indoklással, hogy az államnak csak oktatással, lelkipásztorkodással, betegápolással vagy a tudományok művelésével foglalkozó szerzetesekre van szüksége. A feloszlalt szerzetesközösségek között azonban számos „hasznos” tevékenységet folytatót is találunk. A rendházak vagyonának legnagyobb része a **Vallásalapba** került, melynek jövedelmét jórészt új plébániák alapítására és a papság fizetésére fordították

A rendeletek csak Magyarországon 134 férfi és 6 női kolostort számoltak fel, összesen 1484 férfi, 190 női szerzetessel. Az elbocsátott szerzetesek vagy egyházmegyei szolgálatba álltak, vagy szerény nyugdíjat kaptak.

Az egyház életét drasztikusan megváltoztató rendeletek, II. József egyéb intézkedéseire hasonlóan **óriási felháborodást** váltottak ki az egész birodalomban. A magyarországi főpapság jelentős része is ellenezte a józsefi egyházpolitikát, VI. Pius pápa pedig 1782-ben Bécsbe látogatott, hogy az uralkodót jobb belátásra térítse. A „**fordított Canossa-járás**” azonban nem hozta meg a várt eredményt, a jozefinizmus rendszere továbbra is érvényben maradt.



VI. Pius és II. József találkozása

Húzzuk alá a szövegben, hogy milyen tevékenységeket tartott II. József a szerzetesek számára hasznosnak!

Adattár

fogalom: apostoli királyság, deizmus, főkegyúri jog, királyi tetszvényjog, racionalizmus, rítusvita, tolerancia, Vallásalap

személy: II. József, XIV. Kelemen, II. Lipót Mária Terézia, VI. Pius,

esemény: a jezsuita rend feloszlata (1773), Mária Terézia egyházmegyereformja (1776, 1777) türelmi rendelet (1781), „fordított Canossa-járás” (1782)

hely: Habsburg Birodalom, Magyar Királyság, Ungvár

FORRÁS- ÉS FELADATTÁR

Felvilágosodás és Egyház

1. Portré

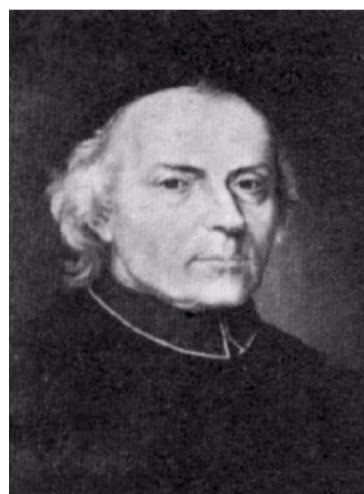
A XVIII. századi katolikus reformmozgalom legjelentősebb alakja az itáliai tudós pap, Lodovico Antonio Muratori volt. 1672-ben született Vignolában, szegény paraszti családban. Tanulmányai befejezése után a modenai Este család könyvtárosa lett, valamint a város egyik plébániáján teljesített lelkipásztori szolgálatot. Később a hercegi család nevelőjeként is tevékenykedett.

Muratori több tudományterületen alkotott, és számos jelentős munkát írt. A katolikus reformmozgalom szempontjából a keresztény áhítatról és a felebaráti szeretetről írt olasz nyelvű műve a legjelentősebb, amelyet latinra és számos élő európai nyelvre, így magyarra is lefordítottak. Bár Muratori gondolatainak sok ellenzője volt, főként a jezsuiták köréből, munkáját pápai támogatással folytathatta. Reformtörekvésének lényege, hogy az egyházi cselekmények középpontjába a krisztusi tanítást állította, a nép számára is érthető és követhető formában. Ezért károsnak tartotta többek között a túlzott szentkultuszt, és a liturgikus cselekmények során a népnyelv használatát is szorgalmazta, a latin nyelv elsőbbségének megtartása mellett.

a. Miért fontos Muratori későbbi munkásságában, hogy szegényparaszti családból származott? **H**

b. Miért választotta egyik fő műve témájaként a felebaráti szeretetet? **H**

c. Mit mutat, hogy két művét magyar nyelvre is lefordították? **F**



Lodovico Antonio Muratori
(1672–1750)

2.

„Tudgya ugyan a' köz nép közönségessen, hogy leg-felségesebb hasznú áhítatosság a' szent Misse: de valóságos érdemét ennek, és méltóságát éppen nem érti; ha azért ezt meg-értheti, lehetetlen, hogy ne örüljön: mert akkor veszi észre, hogy eddig gyakorolta a' szent Misse hallgatását, nem tudván, hogy ez minden áhítatosságok közt leg-főbb, és hogy ennél nints különbb, s' hathatósabb módgya a' kereszténynek, mellyel Istent, a' mint illik, tisztelje, és irgalmasságától kegyelmet nyerjen. [...]

[A] köteles ünnepeknek sokasága nyilván való károokra, és terhekre van mind azoknak, a' kik mesterséggel, és két-kézi munkával táplálják magukat, és tselédeiket. [...] [A]nnyi sok ünnepek miatt, mellyekben dolgozniok nem szabad, magoknak, és tselédeknek a' szükséges táplálást meg-nem szerezhetik. Már a' ki jobban belé tekint a' dolgokba, fel találja, hogy a' szenteknek a' mi ditsőítésünkre semmi szükség nints; ellemben a' szegényeknek van szükség a' kenyérre.”

(...Muratorius Lajos Antalnak, Az Felséges Mutinai Hertzeg' Könyv-tartó háza' Fő gondviselőjének valóságos áhítatosságáról költt munkája...Eger, 1763)

a. Miért nem érti a köznép a szentmise valós értelmét? **H**

b. Mit jelent a szövegben a „köteles ünnep” kifejezés? **SZ**

c. Miért nem szabad az ünnepeken dolgozni? **H**

3. Portré

XIV. Benedek pápa (polgári nevén Prospero Lambertini), kiváló egyházjogász és történész, 1740-ben XII. Kelemen követte a pápai trónon. Pártolta a tudományok, különösen a történettudomány művelését, Rómában akadémiát alapított. Támogatta Muratori reformgondolatait, maga is egyetértett az egyházi ünnepek csökkentésével. Szorgalmazta a Mária-tisztelet terjesztését és Mária-kongregációk alapítását, a jezsuitákkal szemben viszont elutasító álláspontot képviselt. A rítusvitában is ellenük foglalt állást. 1751-ben a szabadkőművességet is elítélte. Ubi primum kezdetű pápai megnyilatkozásával, amely a püspökök kötelességeivel foglalkozott, megteremtette az enciklika műfaját. A világi hatalmakkal barátságos politikát folytatott, I. Frigyes porosz uralkodó királyi címét is elismerte.

a. Milyen tevékenységet folytatnak a Mária-kongregációk? **SZ**

b. Mit jelent az enciklika kifejezés? **SZ**

c. Miért különleges, hogy a pápa elismerte I. Frigyes királyi címét? **H**



XIV. Benedek pápa
(1740–1758)

A jezsuita rend feloszlata

4.

„2. Úgyszintén megparancsoljuk, hogy az Egyház dicséretes szokása szerint keresztelő a keresztelendőnek mindig adja olyan szentnek a nevét, aki a Római Martyrológiumba [a vértanúk jegyzékébe] be van vezetve. Tiltva vannak a bálványoknak vagy a hamis vallás vezeklőinek nevei, melyeket a pogányok használnak, s eddig a neofiták – keresztelés előtt álló megtértek – is szoktak használni., mielőtt a keresztség által az isteni kegyelem életére újjá nem születtek.

3. A plébánosoknak és a misszionáriusoknak semmiféle ürüggyel nem szabad a kereszt, a szentek és a szent dolgok nevét a fordítás folytán megváltoztatni, sem azokat valamely tájnyelven értelmezni, csak a latin vagy legfeljebb az indiai nyelv magyarázata szerint, amennyiben az indiai térség szavai a latin jelentésnek biztosan és szabályszerűen megfelelnek. [...]

15. Megtiltjuk, hogy a tehén ganéjából készített hamut, mely a pogányoknak Rutren által bevezetett bűnbánatára utal, megáldják, s azt a szent krizmával érintett homlokra kenjék, vagy bármi más fehér vagy vörös színű jeleket hordjanak, melyeket az igen babonás indiaiak a homlokukon, mellükön vagy testük bármely részén viselnek; s megparancsoljuk, hogy a szent Egyház szokását, s a hamu megáldásának jámbor szertartását, s azzal a keresztények fejének kereszt alakjában történő megjelölését – az ember esendő mivoltának emlékeztetésére – buzgón tartsák meg, az Egyház által előírt időben és módon, és pedig hamvazószerdán, és nem máskor.

16. Nagyra értékeljük azoknak a misszionáriusoknak a buzgóságát és fáradozását, akik a katolikus Egyház szent tanításait és a szent történetek írott emlékeit tartalmazó könyveket az indiai keresztények okulására malabár és tamil nyelvre lefordították, vagy új könyveket írtak azok használatára és épülésére. Ugyanazok-

nak a keresztényeknek kifejezetten megtiltjuk, hogy a pogányoknak mondákról szóló könyveit olvassák és maguknál tartsák.” (XIV. Benedek Omnium sollicitudinem kezdetű bullájából, 1744)

- a. Miért volt tilos a keresztelendőknél pogány nevet adni? **H**
- b. Miért nem olvashatták keresztények a pogány szerzőket? **H**
- c. Milyen következményekkel járt a bulla kiadása? **H**

5.

„A sok és annyira szükséges eszköz igénybevétele után tehát, amint reméljük, a Szentlélek megsegítésével, valamint hivatalunkból kifolyólag a kereszténység békéjének és nyugalmanak megteremtésére, ápolására, erősítésére s mindannak teljes kiküszöbölésére, ami neki akár a legkisebb kárt is okozhatná, erőnktől telhetően szigorúan kötelezve vagyunk. Ezenkívül beláttuk, hogy az említett Jézustársaság azokat az üdvös és bőséges gyümölcsöket nem képes többé teremni és azokat a hasznos szolgálatokat teljesíteni, amelyek végett alapították, s melyek miatt annyi Elődünk megerősítette és sok kiváltsággal látta el őket. Sőt alig vagy egyáltalán nem lehetséges, hogy megmaradása esetén az Egyház igazi és tartós békéje helyreálljon. Ezek miatt a súlyos okok miatt és egyéb megfontolások alapján, melyeket az okosság szabályai és az egyetemes Egyház helyes kormányzása nekünk ajánlanak, s melyeket szívünk mélyén titokban őrzünk, Elődeink nyomdokait követjük, [...] érett megfontolás után, biztos tudattal és apostoli hatalmunk teljességével élve, a többször említett Társulatot megszüntetjük és eltöröljük” (XIV. Kelemen pápa Dominus ac redemptor noster kezdetű bullája, 1773)

- a. Milyen hasznos szolgálatokat kér számon a pápa a jezsuitákon? **H**
- b. Valójában milyen törekvések álltak a forrásban szereplő „súlyos okok” mögött? **H**

A Habsburg-birodalom egyházpolitikája a felvilágosodás korában

6.

Ő királyi szent felsége, helyeslően a karok és rendek üdvös gondoskodását, azon felül is határozatlik, hogy a főpapok és más javadalmasok, midőn a király vagy ország közönséges, vagy az egyház más súlyos szükségletei nem akadályozzák őket, egyházmegyéikben vagy javadalmaikban lakjanak;

- 1. § Erre a tőlük bírt javadalom jövedelmeinek visszatartásával (még pedig a királyi felség, mint az egyházak legfőbb kegyura által), s az 1723. évi 71. cikkely hasonló rendelkezése szerint is szorítandók.
- 2. § Igazságosnak ismeri továbbá a fent nevezett királyi felség, hogy a kanonokságokra hasonlóképpen csak alkalmas és képes, s az ország törvényeit és szokásait s a hazai nyelvet tudó magyarok alkalmaztassanak. (1741. évi XVI. törvénycikk)

- a. A törvény szövege alapján az egyháziakkal kapcsolatban milyen jogok illetik meg az uralkodót? **F**
- b. Milyen előírás alapján kötelezheték a javadalmasokat a helyben lakásra? **F**
- c. Miért volt fontos a rendeknek, hogy csak az ország törvényeit és a magyar nyelvet ismerő személyeket nevezzék ki az uralkodó kanonoknak?

Mária Terézia reformjai

7.



- a. Mi szimbolizálja a képen a magyar uralkodók apostoli királyi címét? **F**
- b. Mi hangsúlyozza a képen nemzeti jelleget? **F**
- c. Milyen koronázási jelvények hiányoznak a képről? **F**

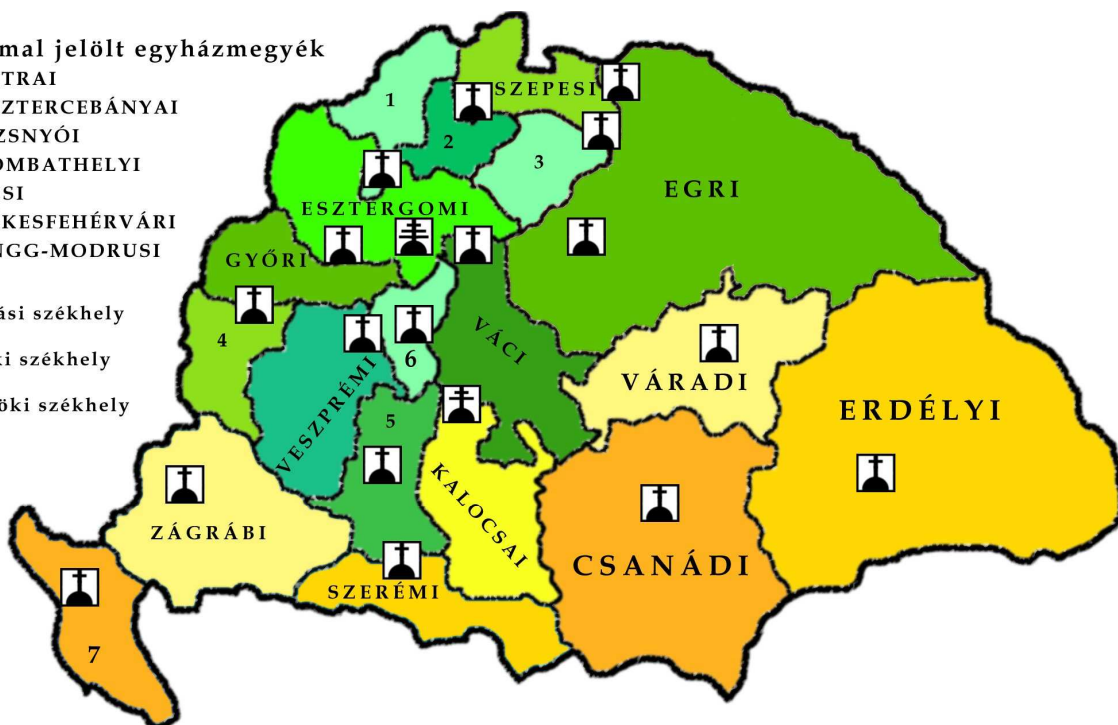
Mária Terézia mint magyar királynő

8.

Számmal jelölt egyházmegyék

1. NYITRAI
2. BESZTERCEBÁNYAI
3. ROZSNYÓI
4. SZOMBATHELYI
5. PÉCSI
6. SZÉKESFEHÉRVÁRI
7. ZENGG-MODRUSI

-  Prímási székhely
-  Érseki székhely
-  Püspöki székhely



Magyarország római katolikus egyházmegyei a XVIII. század végén

a, Keressük meg a térképen a Mária Terézia alapította új egyházmegyéket? **H**

b, Melyek az új egyházmegyék központjai? **T**

c, Miért ezeken a területeken került sor az egyházmegyék felosztására? **H**

d, Melyik egyházmegye területe maradt kiugróan nagy? **T**

A jozefinizmus

9.

Mivelhogy meg vagyunk győződve arról, hogy minden kényszer, amely az emberek lelkiismeretére erőszakkal hat, mindennél ártalmasabb, ezzel szemben az olyan helyes türelem, amelyet a keresztényi szeretet javall, mind a vallásra, mind az államra igen nagy haszon forrása, elhatároztuk, hogy e türelmet valamennyi császári és királyi örökös tartományunkban bizonyos törvényekkel erősítjük meg. [Ú]gy akarjuk, hogy az ágostai és helvét hitvallásúaknak, valamint a görög szertartású nem egyesülteknek minden olyan, nyilvános vallásgyakorlattal nem bíró helyen, ahol van száz nem katolikus család, [...] legyen szabad [...] magán imaházakat oly módon felépíteni, hogy ezeknek se tornyuk, se harangjuk, se közútról nyíló bejáratuk – olyan, mint a nyilvános templomoknak van – ne legyen; viszont mind e helyeken, mind pedig e településeken kívül szabadon meg kell nekik engedni még azt is, hogy lelkészeket és tanítókat alkalmazzanak, a számukra szükséges épületeket felépíthessék, s ennek megfelelően nemcsak ezekben a magán imaházakban végezhessek el minden vallási gyakorlatukat, de elláthassák betegeiket is. Továbbá kegyesen elhatároztuk, hogy valamennyi örökös királyságunkban és tartományunkban, tehát e Magyar Királyságunkban s a hozzá csatolt tartományokban, valamint azokban a tartományokban és helyeken, ahol ugyanazon nem katolikusok közhivatalok, akadémiai méltóságok, polgárjog, lakhatási és hivatalviselési jog, javak birtoklási joga, polgári telekvásárlási jog betöltésére, illetve gyakorlására az ország törvényei vagy az e tárgyban kiadott kiváltságok alapján [...]vallásuk miatt képtelenek voltak, a továbbiakban e képességet minden időben, esetről esetre, e tekintetben minden nehézség támasztása nélkül, felmentés útján, császári és királyi kegyünk és kegyelmünk folytán meg kell nekik adni; a többi vármegyében és városban pedig a közhivatalok odaítélése tekintetében általános érvennyel mellőzni kell a vallási különbség szempontját, és kizárólag az érdemeket, a tehetséget s a becsületes és keresztényi életet kell mérlegelni.” (II. József türelmi rendelete, 1781)

a. Melyik felekezetű alattvalókra vonatkozik a rendelet? **SZ**

b. A vallásgyakorlat mellett milyen előnyökkel járt számukra a rendelet? **F**

c. Miért volt szükség a templomépítésnél a rendeletben szereplő megszorításokra? **H**

10.

„Mivel tudomásunkra jutott, hogy a magyarországi Pálos-rendben és tartományaiban a kolostori fegyelem teljesen aláhanyatlott, jónak tűnt előttünk, hogy nevezett rend tartományainkban teljesen eltöröltessék, javai a vallásalaphoz csatoltassék, tagjai pedig, ha alkalmasak, alkalmaztassanak az iskoláknál, vagy a lelkipásztorkodásban, ha pedig nem, akkor nyugdíjaztassanak. [...]”

(II. József 1786. évi rendelete a pálos rend eltörléséről)

a. Miért nincs összhangban Józsefnek ez a rendelete a jozefinista szerzetesrendi politika megfogalmazott alapelveivel? **H**

b. Mi történt a felosztatott rend tagjaival? **F**

c. Miért volt különösen nagy csapás a magyar katolikus egyháznak a pálos rend felosztatása? **H**

11.

„Szentséged barátságos levelét azzal a fiúi ragaszkodással olvastam el, melyet Szentséged tiszteletreméltó egyénisége és igen nagyra becsült Személye ébresztett bennem; ezt a tiszteletet és szeretetet Szentséged iránt, Szentséged kiolvashatta szívemből. Szentséged semmiképp se kételkedjék őszinteségemben, mellyel most röviden, minden politikai formaság nélkül, van szerencsém válaszolni levelére, sorjában pontról pontra. Az 1. ponthoz: Messze túllépném ennek az írásnak a kiszabott terjedelmét, ha meg kellene ismételniem mindazt, amit előszóval volt szerencsém Szentségeddel közölni; így nem ismétlem azokat a szempontokat melyeket mind számba vettünk, különös tekintettel tartományaink helyzetére, a vallásnak és magának az Államnak a hasznára és a lelkek nagyobb javára. Mindezek arra készítetnek engem, hogy visszavonhatatlanul kiadjam a Türelmi rendeletet. Nekem úgy tűnik, mindenről meggyőztem Szentségedet. Ami pedig a Türelmi rendelet tökéletességéből még hiányzik, biztosítom Szentségedet, megfelelő időben pótolni fogom.

A 2. ponthoz: A Türelmi rendelet kiadásával semmiképp sem lehetett szándékomban, hogy szabad utat engedjek a hittagadásnak; inkább az volt az erős meggyőződésem, hogy magának a vallásnak a javát szolgálom...” (II. József válasza VI. Piusnak a pápának a bécsi látogatáskor írásban tett észrevételeire – 1782)

a. A levél alapján milyen viszony fűzte az uralkodót a pápához? **F**

b. Miért gondolta azt József, hogy a türelmi rendelet az állam javát szolgálja? **H**

c. A pápa miért tartotta a rendeletet károsnak? **H**

Összefoglaló, gondolkodtató kérdések, feladatok

12.

A jezsuiták felosztatása mögött a katolikus reformmozgalom állt	
Magyarországon az államegyházi törekvések II. József halála után is folytatódtak	
Mária Terézia egyházmegyéket is alapított	
II. József türelmi rendelete vallásszabadságot biztosított Magyarországon	
II. József hívő katolikusnak tartotta magát	

Állapítsuk meg a fenti állításokról, hogy igazak vagy hamisak! **H**

13.

Melyek a leglényegesebb különbségek Mária Terézia és II. József egyházpolitikája között? ☐

MEGOLDÁSOK

1. Az egyház a Római Birodalomban

1/1.

- a. Az ókori görögök a filiszteusok földjének megjelölésére használták, akik ún. tengeri népekhez tartoztak.
- c. Názáret: Jézus gyermekkora, Kána: menyegző, ahol Jézus a vizet borrá változtatta, Betlehem: Jézus születési helye, Jeruzsálem: Jézus halála és feltámadása.
- d. kb. 100-120 km.

1/2.

- a. vezeklő élet, bűnbánati prédikáció, bűnbánati keresztség kiszolgáltatásának előkészítése;
- b. Az aranykor eljövételét egy gyermek születéséhez köti, a világ megszabadul a bűntől, az emberi élet végén az istenek élete várja a halandót.

1/3.

- a. Ha valaki tettekben nem követi azt, amit vall. Nem elég a társadalmi elvárásoknak megfelelni, alázatosság kell a helyes istenkövetésben.
- b. A farizeusok („elkülönülők”) a mózesi törvény betű szerinti magyarázatához és betartásához ragaszkodtak.
- c. Szadduceusok, akik tagadták a feltámadást.

1/4.

- a. a 12 apostol
- b. Isten országának hirdetése, a betegek gyógyítása, a bűnök megbocsátása.
- c. Simon, más néven Péter apostolt.

1/5.

- a. A zsidókhoz
- b. A damaszkuszi keresztényeket.
- c. Hogy hirdesse a pogányok közt az evangéliumot, azaz az örömhírt.

1/6.

Pál apostolnak

1/7.

- a. A nincstelenség támogatása.
- b. Nincs féktelen eszem-iszom, az imádkozás fontos helyet foglal el az agapén, a végén pedig fegyelmezett hazamenetel történik.

1/8.

- a. Pál missziós útjainak.
- b. Kis-Ázsiában, többnyire a császári székhelyeken.
- c. Szent Márton, Savaria városából.

1/9.

Külső okok: a jó úthálózat, a birodalom egysége, a „pax Romana” stb., belső okok: a vértanúk hitvallása, a keresztények életvitele stb.

1/10.

- a. Helytartót jelent. Kr. u. 6-ban került Iudea közvetlen római fennhatóság alá. Nem volt önálló tartomány, hanem Syria provinciához tartozott. Poncius Pilátus Kr. u. 26–36 között volt római helytartó.
- b. Valószínűleg téves az a felfogás, hogy Néró parancsára történt a római tüzvész. A lángok a Circus Maximus közelében keletkeztek, az erős szél következtében gyorsan terjedtek. A császár ekkor távol volt Rómától, de a hír hallatára azonnal visszatért a Városba. Elterjedt az a szóbeszéd, hogy a keresztények az okai a tüzvésznek. A császár a megfelelő bűnbakokat így a keresztényekben találta meg. 2-300 keresztényt kivégeztetett: egyeseket keresztre feszítve felgyújtottak, másokat vadászkutyákkal tépetett szét.

1/11.

- a. A kereszténység a második század első felében „nagy tömegben” terjedt. Nagyon fontos, hogy a társadalom minden rétegéből voltak követői.
- b. Traianus idejében sem voltak egyértelműen megfogalmazva a keresztényüldözés „kritériuma”. Viszont az fontos kiétel, hogy névtelen feljelentőkkel nem szabad foglalkozni!

1./12.

Mindenki gyakorolhatja a saját vallását, ha azzal nem zavarja mások nyugalma. Mivel a kereszténység eddig nem volt engedélyezve, ezért most nekik is jár a szabad vallásgyakorlat.

1./13.

a. Nagy Constantinus.

b. A vasárnap, mert ezen a napon alkotta Isten a világot, és – elsősorban – mert ezen a napon támadt fel Jézus.

1./14.

A legenda szerint – amely nyomán később a méhészek védőszentjévé lett – Ambrust még csecsemőkorában egy méhraj zúgta körül, amint a ház udvarán pihent. A méhek rátelepedtek a bölcsőjére, s teljesen ellepték a gyermeket, még a szájába is bemásztak, mintha csak szőlőfürt lett volna, amelyből a méhek nektárt szívnak. Anyja rémülten kiáltott föl: Ha ez a gyermek életben marad, nagy ember lesz belőle! De a kicsi Ambrust egyetlen méhecske sem szúrta meg és semmi baja sem esett. Édesanyja jóslata pedig bevált: a gyermekből valóban nagy ember, püspök, és remek szónok lett, ezért is nevezték őt mézajkú prédikátornak.

1./15.

a. niceai

b. niceai és a konstantinápolyi

c. konstantinápolyi

1./16.

a. a patriarchátusokat, akiknek az élén a pátriárkák álltak. Róma már ekkor kitűnt egyházkormányzati jártasságában.

b. a A városokban egyházközösségek (parochia) élén a püspök állt (episcopus). A hívek lelki irányítója, a szentáldozat bemutatója és az ige hirdetője volt. Segítségére voltak az áldozópapok (presbiterek), akik olykor helyettesítették a papi ténykedésekben. Amikor az Egyház szervezete kialakult, több püspökség együtt alkotott egy provinciát, melynek határa többnyire egybeesett a birodalmi provinciával. Élén állt a provincia székvárosának (metropolisának) püspöke, a metropolita. A metropoliták közül egyeseknek nagyobb tekintély és több provincia feletti joghatóság járt, ők a pátriárkák. Név szerint: a római, az alexandriai, az antiochiai, a jeruzsálemi és a konstantinápolyi.

1./17.

Az anglikán. A XVI. században VIII. Henrik által Angliában létrehozott keresztény felekezet, így az ősegyházban nem volt ismert.

1./18.

A katolikus hierarchia élén a pápa áll, aki vezeti az egyetemes egyházat. A rész-vagy helyi egyházat (egyházmegye, püspökség), a megyéspüspök vezeti, aki mellett lehetnek segédpüspökök. A püspököt és a segédpüspököt a pápa nevezi ki. Több részegyház püspöki konferenciát alkothat. A püspök hivatala az ordinariátus, élén az általános helynökkel. A püspöki részegyház, az egyházmegye plébániákra tagolódik, a plébános vezetésével, aki a püspök irányítása alatt állt. A plébános segítője a káplán.

2. A kereszténység a kora középkorban**2./1.**

a. A polgári és a igazgatást már a püspökök végzik, sok esetben a katonait is. Katonából lesz püspök, püspök parancsol a katonának.

b. Központi hatalom gyakorlatilag nincs, ezért a rablóbandák szabadon garázdálkodnak. A lakosság önvédelemre rendezkedik be a püspökök vezetésével.

2./2.

a. A (germán!) angolok őshazája, a Jütland félsziget keleti részén terül el, onnan települtek át a Brit-szigetekre, és hozták létre – többek között – Kelet-Anglia királyságát is. Deira kelta (nem germán!) eredetű név vsz. Deifr-ből (jelentése 'vizek', lásd Derwent folyó, Yorkshire). Aella 588 után halt meg, Deira első ismert királya.

b. Gergely még nem pápa, de már visszatért Konstantinápolyból, tehát 586 és 590 között.

2./3.

a. A Szentlélek általi sugalmazást, Gergely írásainak hitelesítését.

b. Politikailag fontos Róma önállóságának megvédése, és a barbár területekre küldött misszió, de liturgiai, lelkipásztori, szentírás-magyarázati írásai még tartósabb hatást gyakoroltak – igaz, csak Nyugaton.

2./4.

a. Lk. 21,34-35; Ef 5,18.

b. A bűnvallomás után következett az elégtétel, utána a feloldozás. Ma a sorrend fordított. Az elégtételt szabályos tarifák alapján határozták meg, kínosan ügyelve az arányosságra. A leggyakoribb büntetés a böjt.

2/5.

a. „Akarjuk”, „elrendeljük”, „átadtuk”, „gazdagítottuk”, „adományoztunk”. A pápa világi hatalma még Rómában is bizonytalan, azon kívül pedig semmi más forrás nem támasztja alá.

2/6.

a. Azért, mert kifejezetten kéri; csak a tényleges hatalmi erőviszonyok szentesítéséről van szó.

b. Az ősi frank dinasztia legitimitásának jele a nyíratlan haj volt.

c. A frankok elfoglalták a longobárdoktól Ravennát, és a pápának adták.

2/7.

a. A szentek közé.

b. Szent Lászlónak, az ő hermáját Győrben őrzik.

2/8.

a. A szellemi műveltség fontosságát.

b. A liturgia.

2/9.

a. A katekizmusra.

b. A tárgyi tudás mellett a feltétlen engedelmességet, az alárendelt helyzet elfogadását is hangsúlyozza.

2/10.

a. Teológiai különbség a „filioque” betoldása a hitvallásba: a Szentlélek az Atyától és a *Fiútól* származik. Említhető továbbá, hogy a tisztítótűz a keleti kereszténység nem ismeri.

Isztentiszteleti különbség a kovászos illetve a kovásztalan kenyér használata.

b. Róma csak a nyugati patriarchátus feje.

c. 395-ben, amikor kettévált a Római Birodalom, leszámítva Jusztinianus (527-565) rövid életű újraegyesítését.

2/11.

a. A keleti kereszténység

b. Hispánia (Pireneusi-félsziget) a katolicizmus és az iszlám, a Balkán és a Kárpát-medence a keleti és nyugati kereszténység, a Szentföld és Ciprus az ortodoxia és a katolicizmus, Szicília pedig mindhárom vallás között jelentett konfliktusforrást.

c. Jeruzsálem, ahol Jézus meghalt és feltámadt, és ahol – az iszlám hagyomány szerint Mohamed itt emelkedett az égbe.

2/12.

a. Egyensúlyban van, de a lelki tevékenység értékesebb.

b. A nap óráit (évszaktól függően változó időtartam!)

2/13.

a. Településektől távol, többnyire magaslatokra.

b. Itt alakították ki a németek a Gusztáv-vonalat, amely hosszú ideig feltartóztatta az angolszász szövetségesek előrenyomulását Olaszországban. A harcok következtében a monostor súlyos károkat szenvedett.

2/14.

a. Róma az egész keresztény világ központja

b. Kovászos kenyér használata a szentmisében

c. Liturgikus nyelv a latin

d. Bencés szerzetesek

2/15.

a. angolszászok

b. frankok

c. longobárdok

d. írek

e. nyugati gótok

f. Bizánci Birodalom

2/16.

A Római Birodalom kettéválása 395-ben. A Keletrómai (Bizánci) Birodalom meggyengülése a VII–VIII században. Az Egyházi Állam kialakulása. A Frank Birodalom létrejötte, Nagy Károly császárrá koronázása 800-ban. Phótiosz kons-

tantinápolyi pátriárka nem fogadja el a „filioque” betoldását a nicea-konstantinápolyi hitvallásba. A nyugati kereszténység kovásztalan kenyeret kezd használni a szentmiséken, az addigi kovászos helyett. A balkáni népek és a morvák térítésében keletkezett nézeteltérések. Kerulláriosz Mihály konstantinápolyi pátriárka bezárja a maga joghatósága alatt működő latinok templomait. IX. Leó pápa követe 1054-ben kiközösíti a konstantinápolyi pátriárkát, aki ellenkiközösítéssel válaszol.

2/17.

Szent Jeromos fogalmazta meg az egyházatyák a négy ismértét: ősiség, ortodox tanítás, életszentség, egyházi jóváhagyás. A történelem során a nagy egyházatyák névsora változott. A négy keleti (görög) egyházatyája: Szent Atanáz, Nagy Szent Vazult (görögösen Baszileioszt), Aranyhajó (görögösen Khrüszosztomoszt) Szent János, Nazianzoszi Szent Gergely (a VII. században helyette Alexandriai Szent Kírillost állt). A négy nyugati egyházatyája: Szent Ambrus, Szent Jeromos, Hippói Szent Ágoston és Nagy Szent Gergely (a VII. században helyette Szent Hilarius állt).

3. A nyugati egyház a virágzó és hanyatló középkorban

3/1.

- a. Azért, hogy biztosítsa a papság hűségét.
- b. Saját tulajdonaként beszél róluk.

3/2.

- a) 1., 4., 7., 14., 15., 16., 20., 21., 22., 26.
- b) 8., 9., 12., 16., 27.

3/3.

- a. A legkisebb, térdeplő alak, aki mezítlábas.
- b. Hugó, cluny apát és Matild toszkánai grófnő (övé volt Canossa vára), akik közvetítettek a pápa és a császár között.

3/4.

- a. A fehér süveg.
- b. A kapcsolatoknak rendkívül sokat ártott mindkettő, különösen Bizánc elfoglalása: az ostromot követő rablás és vérengzés.

3/5.

- a. a kardinálisok, más néven bíborosok
- b. 1179-től egyedül ők választják a pápát
- b. tiara

3/6.

- a. román
- b. bencés
- c. Burgundia (ma Franciaország)
- d. a taizé-i ökumenikus közösség

3/7.

- a. A ciszterci rend legnagyobb alakja. Szent Bernát a (rabló)lovag világi figuráját a szerzetes eszmével összekapcsolva, a lovagi életmódot megbecsültette.
- b. A templomosok (a regulájukat nem Bernát írta!)

3/8.

- a. A domonkosok fehér ruhát és felette fekete köpenyt hordanak, a ferencesek ruhája barna.
- b. a glória Domonkos és Ferenc feje fölött a szentséget jelképezi
- c. A domonkosok Szent Ágoston regulájához nyúltak vissza, Szent Ferenc az evangéliumból merített.

3/9.

- a. az egyház által küldött inkvizítorok
- b. Szexuális és termékenységi praktikák.
- c. Az illetékes megyés püspököt a pápa utasítja együttműködésre.

3/10.

A trivium három: grammatica (nyelvtan), rethorica (szónoklat), dialektika (vitatkozás) és a quadrivium négy „művészete”: arithmetica (számтан), geometria (mértan), astronomia (csillagászat), musica (zene).

3/11.

- a. Arithmetica (számтан), geometria (mértan), astronomia (csillagászat), musica (zene).
- b. Bologna, Padova, Oxford, Cambridge, Nápoly. Közép-Európában a XIV. századtól Prága, Krakkó, Bécs. Magyarország az egyetlen európai állam, ahol nem sikerült tartós egyetemalapítás.
- c. Robert de Sorbon (1201–1274) francia teológusról, IX. (Szent Lajos király udvari papja és gyónatatója, aki az általa 1253-ban alapított egyetemi kollégiumban szegény sorsú diákokat tanított teológiára a vele egy közösségben élő egyháziakkal. A párizsi egyetem egyébként a XII. század közepétől alakult ki, 1200-ban kapott II. Fülöp Ágosttól királyi, 1215-ben III. Incétől pápai megerősítést.

3/12.

a tonzúráról

3/13.

a domonkosok ruházata és a tonzúra

3/14.

- a. A hitet nem bizonyítani nem kell, sőt nem is lehet, hanem élő példával kell alátámasztani.
- b. A kereszténység isteni kinyilatkoztatáson alapul.

3/15.

A templomok az ég felé törekzenek, a szobrászok olyan részeket is kifaragtak, amelyeket az emberi szem nem látott.

3/16.

- a. Santiago da Compostela
- b. idősebb Jakab apostol
- c. Szentföld (Jeruzsálem) és Róma. Róma azután lett a zarándokok fő célpontja, miután a pápák meghirdették a szentéveket. Az első ilyen nagyarányú szentévi zarándoklat 1300-ban volt, amikor állítólag két millióan keresték fel a várost
- d. A zarándoklatok célja a vezeklés, a lelki megtisztulás, a betegségből való gyógyulás vagy bizonyos ügyért történő imádkozás. A középkorban a keresztény zarándoklat a hit bizonyítását szolgálta, hiszen a zarándokhelyek gyakran messze voltak, az oda vezető út fárasztó és olykor veszélyes is volt. Ezért nagy jelentősége volt annak a – nyilvános – fogadalomnak, hogy egy bizonyos határidőn belül valaki zarándokútra indul Ezután részletes előkészületekre került sor A hosszadalmas utat megfelelően elő kellett készíteni: finanszírozás, végrendelkezés. Érdekesség, hogy a késő középkorban nem feltétlenül kellett személyesen részt venni egy-egy zarándoklaton: előfordult az is, hogy a vezeklésre ítélt emberek pénzért küldtek maguk helyett (hivatásos) zarándokokat. Nekik zarándokérmékkel kellett bizonyítaniuk, hogy valóban elérték a célt. Az úton lévők elszállásolása az irgalmasság gyakorlásának része volt, és ennek köszönhetően a szállásadó is részesülhetett a zarándokút áldásában.

3/17.

- a. Rómában, ez volt a pápák székhelye az avignoni fogságig
- b. A XII. század elejétől két évszázadon át nagyjából 30 évenként. Az avignoni fogság és a nyugati egyházszakadás egy évszázados szünetet hoz. A bázeli/ferrarai/firenzei/lateráni zsinat után megint szünet következik, ugyanis ott felmerült, hogy a zsinatot a pápa fölé emelik (konciliarizmus).
- c. A XII. században a Cluny reformot teljesíti ki, később sokat foglalkozik a különböző tévtanokkal (Husz, eretnekségek), a keleti egyházzal való egyesüléssel.

3/18.

- a. templomosok
- b. ciszterciek
- c. ferencesek
- d. johanniták
- e. karthauziak

3/19.

Az egyetem mint intézmény középkori eredetű. Az akkor kialakult karok (orvosi, jogi, teológiai) ma is léteznek (olykor önálló egyetemenként), csak a hét szabad művészet vált ketté bölcsészeti-, illetve természettudományi karra.

4. A magyar egyház az Árpád-korban

4/1.

- a. lelke üdvössége, a királyság megszilárdítása
- b. „még szülőatyánk kezdte...”
- c. Koppány

4/2.

- a. Az egyházmegye-alapítások megerősítését, Esztergom érseki rangra emelését és koronát.
- b. 1001
- c. Országá egyházát „mindkét joron” [= lelki és evilági] szervezheti; ennek jeléül az apostoli legátusokat illető ún. előviteli keresztet küld neki.

4/3.

- a. Az erdélyi, mert az nem a székvárosáról kapta nevét. (Valószínűleg a Gyula-kori ortodox térítőpüspökség Turkia nevére rögzült így.)
- b. A bihari egyházmegye központja Váradra helyeződött.
- c. Több központ az egyházmegye területének szélén helyezkedik el (Győr, Esztergom, Kalocsa, Vác). A legkirívóbb az esztergomi egyházmegye, amelynek székhelye a Dunántúlon van, de területe a Felvidékre szorult. (Valószínűleg ez is a Veszprémi Püspökség időbeli elsőségének bizonyítéka). Az Egri Püspökségnek nem egybefüggő a területe.

4/4.

- a. a vasárnap megünnepléséről
- b. amennyiben új jelenség (misehallgatás, böjt, tized) bevezetésére került sor, vagy amennyiben a régi szabályok ellenében álltak az új erkölcsi előírásokkal (leányrablás).

4/5.

- a. Díszes fejereklyetartó
- b. a lovagi erényeket
- c. III. Béla
- d. Váradon temették el, sírja zarándokhellyé vált. Luxemburgi Zsigmond (aki pénzeire Szent László képét verette) és első felesége, Mária királynő temetkezett melléje.

4/6.

A király döntést hoz, kiválasztja a – szláv nyelvismerete okán – alkalmas püspököt, káplánjával (udvari papjával) hivatalba helyezteti, két káplánjával a közeli vidékről egyházi birtokot (a működést megalapozó ún. törzsvagyont) biztosít a püspökségnek.

4/7.

- a. A király elnököl, a püspökök és apátok, valamint az előkelő tanácskoznak, az egész papság és nép tanúskodik.
- b. Papi cölibátus, templomba járás, tizedfizetés, a trónharcok során leromlott állapotú templomok újjáépítése
- c. A papi cölibátus, amelynek kérdését a Szent István halála után kibontakozó cluny reform vetette föl.

4/8.

- a. VII. Gergely
- b. primogenitúra
- c. III. István és Mánuel bizánci császár (Szent László király unokája) megállapodása következtében került Béla (III. István öccse) Bizáncba, mint a bizánci trón kijelölt örököse.
- d. Becket Szent Tamás, akivel egyes történészek szerint diáktársak is voltak. Becket szentté avatása után kultusza Esztergomban is fontos szerepet kapott (Szent Tamás-hegy)

4/9.

- a. A kalocsai érsek veszélyeztette az esztergomi érsek jogát.
- b. Később, az 1250-es években ezt az előjogot kezdték primási jognak nevezni.

4/10.

A bírói kiváltság (egyházi fölött csak egyházi ítélkezhet) és a köztehermentesség.

4/11.

- a. Apja III. Béla fogadta meg, és hagyta rá örökségül.
- b. „Messze van, mint Makó Jeruzsálemtől.” Ugyanis egy Makó nevű keresztes vitéz részegségéből felébredve azt hitte Spalatóban (a mai Splitben), hogy már Jeruzsálembe értek.
- c. Gertrúd, akit 1213-ban öltek meg. A pilisszentkereszti ciszterci apátságban temették el.

4/12.

- a. A kunok nemzetségi szervezete másként viszonyult a feudális tulajdonformákhoz; életformájuk nem volt letelepült; más morális rendben éltek.
- b. A kereszténység felvételére, szokásaik megváltoztatására, leszámítva ruha- és szakállviseletüket.
- c. A kunok fellázadtak és a meghasonlott király, IV. (Kun) László kénytelen volt hadat viselni ellenük.

4/13.

- a. A tonzúra (vagy pilis) a hajnak a fej hátsó részén való kerek lenyírása vagy kiborotválása. A II. Vatikáni Zsinatig a tonzúra feladása a papi (klerikusi) rendbe való felvétel jelképe volt és a világi hiúságról való lemondás jeleként értelmezték.
- b. Az egyházi fegyelem megerősítése, a papi életmód megjavítása, a magyar egyháziak nyugat-európai mintákhoz igazítása.

4/14.

- a. A bencések, mert a nyugati szerzetességet a XI. században egyedül ők képviselték Európában, és Magyarország a Nyugathoz csatlakozott. Ezenkívül nemcsak a királyok, hanem egyes előkelők is alapítottak monastorokat (pl. Ják).
- b. ferencesek, domonkosok, (a pálosok hazai alapításúak)
- c. A baziliták, akiknek jelentősége Bizánc elfoglalása, és a keleti keresztényég – átmeneti – meggyengülése miatt csökkent.

4/15.

- a. Gótikus rózsablak, támpillérek, koragót kapubéletek. Egyszerű, tiszta, díszítetlen formákra való törekvés
- b. Bélapátfalva a Bükkben található

4/16.

Az oklevél kiadásánál jelen volt a citeaux-i anyamonostor vezetősége. III. Béla a franciaországiakkal egyező kiváltságokat biztosított országában a rend összes monastorának.

4/17.

- a. Tatárjárás, muhi vereség.
- b. Domonkos rendi habitust visel. Liliommal, a tiszta, szüzi élet jelképével és könyvvel, a misztikus imádság szimbólumával ábrázolták
- c. 1943-ban XII. Pius pápa avatta szentté.

4/18.

- a. Szent László
- b. Könyves Kálmán
- c. Imre/IV. Béla
- d. II. András
- e. II. András
- f. IV. (Kun) László?

4/19.

- a. A középkori naptár szerint az év karácsonnyal kezdődött.
- b. 52 vasárnap és 39 ünnepnap, de ez utóbbiak közül egyes ünnepek vasárnapra estek (húsvét és pünköszt vasárnapja mindenképpen)
- c. Jézus Krisztus (karácsony, vízkereszt, húsvét, áldozócsütörtök), Szűz Mária (gyertyaszentelő, nagyasszony, kisaszszony), apostolok (Szent János, Szent Fülöp és Jakab, Szent Péter és Pál, Szent Jakab, Szent Bertalan, Szent Máté, Szent Simon és Szent Júdas /nem az áruló, hanem Júdas Tádé/, Szent András, Szent Tamás, néhány mártír (Szent István, Szent György Szent Lőrinc) és a magyar szentek (lásd alább)
- d. István király, Imre herceg, Gellért püspök, ugyancsak 1083-ban avatták szentté valószínűleg Szt. Szórád/András és Benedek remetét.

5. A későközépkori magyar egyház

5/1.

- a. A baziliták, mert ők a keleti egyház szerzetesrendje voltak.
- b. A monasztikus rendek (leginkább a bencések), illetve a konventuális (kevésbé szigorú szabályzatú) ferencesek (későbbi nevükön a minoriták).
- c. A pálosoké, illetve a ferencesek obszerváns (szigorúbb szabályzatú) ágáé.

5/2.

- a. A pápai legátus munkálkodását támogassa, a pápa által hirdetett zsinaton jelenjen meg, két-három évente számoljon be személyesen Rómában az egyházmegyéje helyzetéről.
- b. Hűségeskü kötötte őket a római pápához és rajta keresztül egy egyetemes szervezethez, az Egyházhoz. Ugyanakkor hűségeskü tettek a magyar király alattvalójaként az uralkodójuknak is. Ha a két szervezet – Egyház és az ország – összeütközésbe került egymással, a főpapoknak dönteniük kellett, melyik esküt tartják magasabb rendűnek.

5/3.

- a. 1473-ban, a pünkösd előtti szombaton, Budán, Hess András
- b. Valószínűleg Vitéz János esztergomi érsek, de ő 1472-ben meghalt, ezért ajánlotta Hess művét Karai László budai prépost, alkancellárnak
- c. 10 hónap

5/4.

A szentek érdemeire való tekintettel is lehetőséget kapnak az üdvösségre.

5/5.

- a. a ruházata
- b. Hogy segítsen Károly Róbertnek megszilárdítani uralmát.
- c. Gentilis pápai legátusként komoly erőfeszítéseket tett céljait megvalósítására. 1308. november 10-én a Pilisben található kékesi kolostorban megállapodott Csák Mátéval, a leghatalmasabb oligarchával, hogy elismeri I. Károlyt urának. Nem sokkal ezután november 27-én a pesti országos gyűlésen a többi főúr is hasonlóan tett. Ezután kerülhetett sor 1309-ben I. Károly második koronázására (az első még 1301-ben volt), de nem a Szent Koronával, mert azt Kán László erdélyi vajda bitorolta. Gentilisnek a kiközösítés fegyverét alkalmazva sikerült visszaszereznie tőle a koronát, amellyel 1310-ben koronázták meg. A legátus számos egyházmegyei zsinaton bírta jobb belátásra a papság még ingadozó tagjait. A király elleni folyamatos hűtlenség, és az országot ért állandó hatalmaskodás miatt 1311 júliusában Csák Mátét is kiközösítette. Gentilis nem sokkal később elhagyta az országot, és 1312-ben meghalt.

5/6.

Az avignoni évtizedek alatt a pápák itáliai kormányzata és jövedelmei összeomlottak. 1367-től megújuló kísérletek történtek a Rómába történő visszatérésre, de Itália zavaros politikai viszonyai közepette ez csak a pápai hatalom katonai erővel való helyreállítása árán volt lehetséges.

5/7.

- a. Azokat, akik pápai bullával érkeznek Magyarországra, hogy ennek hatálya alapján elfoglaljanak egy egyházi javadalmat. A bullájukba vagy egy egyházi javadalom adományozása, vagy egyházi perben a javukról szóló ítéletet foglaltak. A javadalomadományozó és ítéletet tartalmazó bulla királyi engedély nélküli kihirdetését és hatályosítását tilalmazza a rendelet
- b. Fej- és jószágvesztés.

5/8.

- a. Husz János követői
- b. Csehország határos volt Magyarországgal, több magyar diák a prágai egyetemre járt, a huszita hadak Magyarországra is be-becsaptak.
- c. Az egyházi hierarchia, a papi rend és az egyházi vagyon teljes tagadása; a Szentírásen kívüli hagyomány tagadása („sola scriptura”); a laikus papság bevezetése. Ezeken a tanokon keresztül a fennálló társadalmi rend tagadása.

5/9.

- a. Ferences szerzetesi ruhában, kezében a keresztes zászlóval.
- b. Kiemelkedő szerepet játszott a keresztes sereg toborzásában, bár magyarul sem tudott. Július 22-én vezetésével a keresztesek oldalba támadták a török sereget, amely nagyban hozzájárult a törökök vereségéhez.
- c. A Pireneusi-félszigetről származó III. Calixtus pápa (1455–1458) fő célkitűzése az elesett Bizánc visszavétele volt a töröktől. Ezért megkezdte egy keresztes hadjárat szervezését, amely azonban csak igen mérsékelt visszhangra lelt Európában, leszámítva a töröktől fenyegetett Magyarországot és Albániát. A meginduló török támadás hírére 1456. június 29-én bullában parancsolta meg, hogy Európa-szerte imádkozzanak a nándorfehérvári győzelemért, délután három óra – Krisztus halála – és a vecsernye között emlékeztetőül meghúzza a harangokat. A rendeletet unokaöccse és utóda, VI. Sándor újította meg az 1501-es szentévből, Ez a rendelet az imára felhívó harangszót délre helyezte át.

5/10.

- a. Tehetséges jobbágyszármazék az egyházban a legmagasabb tisztségeket is elnyerhette.
- b. A Medici családból származó X. Leóval szemben.
- c. Az esztergomi reneszánsz Bakócz-kápolna.

5/11.

- a. Hogy elősegítse Károly Róbert trónra kerülését.
- b. Nem sokkal magyarországi kiküldetése után pápává választották, XI. Benedek néven uralkodott nyolc hónappal később bekövetkezett haláláig.
- c. A városi környezetben a pápa egyházkormányzó tekintélye megingott, a kiközösítést „visszafordíthatónak” tekintették. Valamiféle polgári eretnekmozgalom üthette fel a fejét.

5/12.

- a. Mert megfelelő javadalommal rendelkezett.
- b. A koldulórendek módjára szervezett koldulást.
- c. A plébános által a faluban kiválasztott jobbágyfiúknak a tanítását és papi nevelését.

5/13.

- a. A kereten levő címerek.
- b. Ausztriában

5/14.

- a. Egy rangos papról, aki betegségében tett fogadalmat.
- b. Miután a szent érdemei folytán meggyógyult, a sírhoz zárandokolt, s ott szentmise bemutatásával adott hálát.

5/15.

- a. Az egykori csíksomlyói gótikus templomot 1442 és 1448 között ferencesek építették a korábbi templom helyén, Hunyadi János marosszentimrei győzelmének emlékére, a Sárlos Boldogasszony tiszteletére. Ellenséges hadak többször is feldúlták, ezért a templomot 1802 és 1804 között lebontották, és barokk stílusban újjáépítették. A templom melletti kolostorban 1630-ban már volt középfokú oktatás. A mai kolostorépület 1773 és 1779 között épült, könyvtára számos ősnymtatványt őriz. A csíksomlyói búcsú története 1444-ig nyúlik vissza, amikor IV. Jenő pápa körlevélben buzdította a híveket, hogy a ferencesek segítségére legyenek a templomépítésben. Az elvégzett munkáért cserébe búcsút engedélyezett. A székelyek Mária-kultusza azonban valószínűleg régebbi időkből megy vissza, a „napba öltözött asszony” már a kereszténység felvétele óta a nép fő pártfogója és imáinak tárgya lehetett. 1444-ben a pápa is megemlékezett, hogy a hívek nagy sokasága szokott összejönni.
- b. Mátraverebély-Szentkút, Máriapócs, Máriagyűd,

5/16.

- a. Eger, illetve Erdély
- b. nem
- c. Mert a szászok nem akartak a közeli erdélyi püspökök alá tartozni. Autonómiájuk kifejeződése volt, hogy a távollevő esztergomi érsek alá tartoztak.

5/17.

- a. Mátyás
- b. Lajos
- c. Zsigmond
- d. I. Károly (Róbert)

5/18.

Trónviszályok idején a pápa közvetítőként tudott fellépni, a püspökök római látogatása erősítette a hitélet pontos betartását, illetve a török terjeszkedés feltartóztatásánál is fontos volt a kapcsolattartás.

6. Keresztény világmisszió, az újkori globalizáció

6/1.

- a. a keresztény hit terjesztésével
- b. hittérítők küldésére
- c. A Zöldfoki-szigetektől 370 mérföldre nyugatra húzta meg az észak-déli határvonalat a spanyolok és a portugálok között.

6/2.

Az európaiak öltözete különbözik az indiánokétól.

6/3.

- a. Az inkák emberáldozati szokásaiban.
- b. Az első forrás nem mond igazat, mivel a szerzője inka származású, elfogult saját népével szemben.

6/4.

A gyarmatosítók elleni harc, az európaiak által behozott járványok stb.

6/5.

- a. Az uralkodótól, V. Károlytól.
- b. Szemtanúként számol be az eseményekről.
- c. Természeti és isteni törvények, ezáltal főbenjáró bűnöket követtek el.

6/6.

- a. Az ültetvényeken és a bányákban szükség volt a munkaerőre.
- b. A krisztusi szeretetparancs bűrszíntől és társadalmi helyzettől független következetes érvényesítésére.

6/7.

- a. Csillagászatot, mértant és más hasznos tudományokat, természetesen a teológia mellett.
- b. Az indiánokat kellett megtanítaniuk ezekre a hasznos ismeretekre.

6/8.

- a. Mély, őszinte, buzgó hit. Aktív részvétel a liturgikus szertartásokon.
- b. Vallásosság, szorgalom, építészeti, kézművesség, stb.
- c. Rabszolgavadászok, az indiánok vándor természete.

6/9

- a. Kínai öltözeteket visel, kínai írást használ, tudósként lép fel.
- b. A hangszer, a könyvek, a Szűzanya ábrázolás.

6/10

Cartagena: 1, Peru: 2, Haiti: 3, Kongó: 4, Goa: 5, Fülöp-szigetek: 6, Peking: 7, Nanking: 8.

6/11

- a. Kína
- b. Közép-Amerika, Mexikó
- c. Mexikó
- d. Mexikó
- e. Kolumbia
- f. Kína
- g. India
- h. India, Japán

7. Hitújítás-hitszakadás és felekezetszerveződés Európában

7/1.

- a. A püspökök nem látják el a lelkipásztori feladataikat, rossz hatással vannak a papjaikra, akik ugyancsak túl sokat tördnek az anyagi javakkal.
- b. Főnemesi életmódot folytatnak.
- c. Éles kritikával az egyház válságára és a megújulás szükségességére hívta fel a figyelmet.

7/2.

Az egyház belső megújulásának a híve volt.

7/3.

- a. Sem a pápa, sem az anyagi áldozat nem adhat bűnbocsánatot a hívőknek.
- b. Nem búcsúcédulára, hanem elsősorban bűnbánatra és jócselekedetre.

7/4.

Kifogásaik: szenttisztelet, egyházi személyek kiváltságai, anyagi visszaélések, szerzetesrendek szerepe, körmenetek és egyéb egyházi szertartások
Céljaik: két szín alatti áldozás, anyanyelvű istentisztelet, a hierarchia és a szerzetesség eltörlése

7/5.

Szobrokat, festményeket, vallásos könyveket pusztítanak el. Ezeket a reformátorok többsége bálványozásnak tartotta, ezért elpusztításukra ösztönzött.

7/6.

- a. Hatalmas ünnepléssel, lelkesedéssel.
- b. Az egyház tekintélyét rombolta le, az aktív vallásgyakorlók száma csökkent.

7/7.

- a. A pápa nem fogadta el a király válását.
- b.

7/8.

a.

anglikán: Anglia,

katolikus: Spanyolország, Portugália, Itália államai, Írország

evangélikus: skandináv államok

református: Skócia, Svájc

b. Anglia, Franciaország, Német-római Birodalom, Magyarország, Lengyelország

7/9.

A reformáció hatására a ruházat egyszerűsödött, a díszes, hivalkodó reneszánsz kori ruhák helyét, az egész testet takaró puritán öltözékek váltották fel.

7/10.

a. A pápai tiaráról (hármaskorona)

b. Bíborosok, szerzetesek, világi értelmiségiek

c. Az asztalon lévő csillagászati eszközök és a falon látható asztrológiai ábra alapján.

7/11.

a. Leülhetnek a vádlottak, nem fenyegetheti őket az inkvizítor, nem adhat a szájukba válaszokat, az enyhítő körülményeket is vizsgálni kell, emberségesen kell a vádlottal bánni stb.

b. A katolikus egyház, illetve Spanyolország újkori ellenfeleinek (pl. protestánsok, Franciaország).

c. A per történetének közérthető leírását lásd: Michael Hesemann: Sötét alakok. Bp., Szent István Társulat, 2009. 202-214.

7/12.

Katolikus papokat és szerzeteseket mészárolnak le hugenották.

7/13.

a. A császár, a választófejedelmek, a főrendek és a birodalom többi rendjei.

b. A tartós béke érdekében, hogy a végső hanyatlást elkerüljék.

c. Felebaráti, békés eszközökkel.

7/14.

Katolikusok használták, mivel a Szűzanyát ábrázolja.

7/15.

a. Az egyéni és közösségi, nyilvános vallásgyakorlatot egyaránt engedélyezi.

b. A felekezeti kisebbségeket. A többség nem avatkozhat bele az ügyeikbe.

7/16.

evangélikus: Luther Márton

református: Ulrich Zwingli, Kálvin János

unitárius: Szervét Mihály

katolikus: Loyolai Szent Ignác, zsinati atyák, Borromeo Szent Károly, Szalézi Szent Ferenc, III. Pál, Rotterdami Erasmus, Morus Tamás, XIII. Gergely

7/17.

7/18.

a. Kizárólag a nemességnek engedte a szabad felekezetválasztást, ez az egyházi javak elvételéhez vezetett sok helyen. A más felekezetűeknek engedték az elköltözést. A városok reformációs joga bizonytalan.

b. Iskolákban kötelező megtanulni a hitvallást, a kátét. Az iskolázottság általánossá kezd válni, sorra alapítanak felekezeti egyetemeket, röpiratok, vitairatok jelennek meg stb.

8. Reformáció és katolikus megújulás a szétszabdalt Magyarországon

8/1.

Elsősorban az akkor virágzó pálos rend tagjai és tagjelöltjei számára, másrészt a műveltebb magyar és európai olvasóközönséggel kívánta megismertetni a pálos rendet.

8/2.

a. A papság színvonalán kívánt javítani (elsősorban iskolák létrehozásával) és a belső megújulás eszközeit használva igyekezett a reformáció előretörését fékezni.

b. Attiláról, a Mohács előtti Magyarország leírásáról Hungária címmel.

8/3.

- a.
- b. A református.
- c. Leginkább Nyugat-Magyarországon és a Székelyföldön. Nyugat-Magyarország a töröktől leginkább védett és a legközelebb van a katolikus uralkodóház központjához, Bécshez. Székelyföldön a csíksomlyói ferencesek jelenléte volt a legnagyobb támasz.
- d. Délen szerbek, Erdély és Partium területén románok, északkeleten a ruszinok.

8/4.

- a. Az unitáriusokat érti rajta a szöveg szerzője.
- b. Erdély-szerre fogékonyan reagáltak az új tanokra. Rengeteg hitvita volt.
- c. A török kihasználta a megosztottságot.

8/5.

- a. A katolikusokat.
- b. A katolikus egyház erdélyi megszüntetését kívánták elérni.

8/6.

- a. Református, evangélikus, unitárius, .
- b. Nem vonatkoztak a görögkeletiekre. Ezenkívül ténylegesen a katolikusok is csak megtúrt felekezetnek számítottak, hátrányos körülmények között voltak kénytelenek élni.
- c. Nem volt, aki ellenőrizze és szervezze az erdélyi egyházmegye működését, nem volt biztosítva a papi utánpótlás és a hívek lelki gondozása.

8/7.

- a. Egyértelműen elítéli a törökkel szövetkezőket.
- b. A török az ország teljes meghódításának akadályát joggal a katolikusokban látta, hisz elsősorban a szomszédos katolikus országokra támaszkodva sikerült a védelmet ellenük megszervezni és finanszírozni.

8/8.

A plébániáknak nincs más jövedelmük, csak amit a hívek önként adakoznak. Jelentős a paphiány.

8/9.

A vallásos könyvek iránt volt kereslet. A reformáció körüli viták a társadalom minden rétegének az érdeklődését felkeltették.

8/10.

- a. A török veszedelmet és a hitszakadást.
- b. Azt kéri, hogy Isten szándékai szerint tudja kormányozni országait, és hogy utódai is kövessék ezen az úton.

8/11.

- a. Szeretett vadászni.
- b. Baráti viszony volt közöttük. Egy szinten ülnek, egyik sem emelkedik ki.
- c.

8/12.

- a. A törökkel szövetkezve ok nélkül támadtak Magyarországra, rendkívüli módon megkárosították az országot, rengeteg embert megöltek vagy elhurcoltak.
- b. Egyértelműen károsnak tarja, hogy Erdély török függésben maradjon.
- c. Pázmány szerint a magyar király, II. Ferdinánd nem adott okot az erdélyi támadásokra.

8/13.

- a. Iskolák, szemináriumok alapítása. A ruszinokkal való egység megteremtése.
- b. Három ország: Magyar Királyság, Erdély, Hódoltság. Öt felekezet: katolikus, evangélikus, református, és a muszlim is.
- c. A reformátusnak és az evangélikusnak, mert közülük kerülnek ki a nemesek, akik a közhatalmat gyakorolják. Ezenkívül a püspökség közel fekszik a protestáns Erdélyhez.

8/14.

- a. Számos oktatási és közjóléti intézményt alapított. Az ország újjászervezésének és korszerűsítésének fő szervezője volt.

- b. Keményen föllépett a protestánsok ellen, célja volt központosított katolikus Magyar Királyság, ez hátrányosan érintette a hazai reformátusokat és evangélikusokat.
- c.

8/15.

- a. egészben: Boszniai, Pécsi, Kőri (Szerémi), Csanádi, Váci, Kalocsai, részben: Zágrábi, Veszprémi, Esztergomi, Egri, Váradi, Erdélyi
- b. A polgárháború, a török hódítása, a szétesett egyházszervezet, a hitújítók kezdeti szellemi fölénye

8/16.

- a. Az evangélikus.
- b. Mert az evangélikusok többsége iskolázott városi polgár volt.
- c. A katolikus propagandánál már csak mennyisége miatt is hatékonyabb volt a protestáns. Ennek hatása mindmáig érezhető.

8/17.

- a. A külföldi egyetemeken tanuló magyarok száma nőtt, mivel a török miatt a hazai felsőoktatás kiépítése nem volt megoldható. A szépszájú külföldön tanuló diák a legkorszerűbb európai ismeretanyagot hozta haza, ez a hazai alsó- és középfokú oktatási intézmények színvonalát jelentősen növelte.
- b. A katolikus megújulás nem akadályozta érdemben a protestánsok külföldi tanulmányait, és az értelmiségi, lelkesítő utánpótlást.

9. Felekezetek és hitélet Magyarországon a XVIII. század első felében

9/1.

- a. Mert így lehetetlen volt az egyházi cselekmények végzése.
- b. A megyéspüspök vagy a területileg illetékes esperes.
- c. A történelmi Magyarország északi részén, a mai Szlovákia és Lengyelország területén.

9/2.

- a. Így kívánta biztosítani, hogy a bizánci hagyományban jártas főpapja legyen az egyházmegyének.
- b. Mert a korabeli felfogás szerint a keleti rítusú katolikusok nem voltak egyenrangúak a római katolikusokkal.
- c. Magyarország, Szlovákia, Ukrajna, Románia

9/3.

- a. ruszin
- b. Az ország északkeleti részén.
- c. Katolikus egyházi személy

9/4.

- a. Az oszmánok rabságából.
- b. A piaristákat.
- c. Azt, hogy képviselőik nem vehettek részt az országgyűlés munkájában.

9/5.

- a. A katolikus hit terjesztését és hagyományának ápolását.
- b. Szerzetesi alázatból.
- c. Mert a korban ez volt a tudományos érintkezés nyelve.

9/6.

- a. Bocskai István mozgalmát.
- b. A protestáns lelkészekre és tanítókra.
- c. Az evangélikusok és reformátusok.

9/7.

- a. A katolikus, a református, az evangélikus és az unitárius felekezet.
- b. Mert eddig a többi bevett felekezethez képest hátrányt szenvedtek, Lipót pedig a katolicizmus erdélyi megerősítését szorgalmazta.
- c. Az ortodox felekezetre.

9/8.

- a. Mert az uniós mozgalom során ezt az ígéretet kapták.

- b. Az ortodox felekezetűek.
- c. 1697-ben, Gyulafehérváron.

9/9.

- a. A Magyar Királyság nyugati részén, Horvátországban, és Erdély keleti részén. A magyarok, németek, szlovákok és horvátok nagyrészt római katolikusok, a ruszinok és románok pedig részben görög katolikusok voltak.
- b. Az ország keleti részén, nemzetiség szerint jórészt magyarok, németek és szlovákok voltak.
- c. A Határőrvidéken és Erdélyben, jórészt szerb és román nemzetiségűek voltak.

9/10.

1d, 2c, 3a, 4b

9/11.

Alkalmas magyar és külföldi főpapok kinevezésével, az egyházi intézmények anyagi támogatásával (lelkésszépénztár), a birtokok visszaadásával (Újszerzeményi Bizottság), rendeletekkel (Diploma Leopoldinum, Carolina resolútiók), az uniós mozgalmak támogatásával (Ungvár, Gyulafehérvár).

10. Felvilágosodás és egyház Európában és Magyarországon

10/1.

- a. Mert így ismerte a nép vallási szükségleteit.
- b. Mert ez a keresztény tanítás fő pillére.
- c. Ez jól mutatja Muratori gondolatainak hazai elterjedtségét.

10/2.

- a. Mert latin nyelven mondták.
- b. Mai szóhasználatban parancsolt ünnepet.
- c. Az isteni törvény és az egyházi előírás is tiltja.

10/3.

- a. A Mária-tiszteletet előmozdító laikus társulatok
- b. A püspököknek szóló pápai körlevelek
- c. Mert ezzel egy protestáns uralkodót ismert el.

10/4.

- a. Ezzel is elejét akarták venni a pogány szokások továbbélésének. és elő kívánták mozdítani a keresztény tanítás terjedését.
- b. Nehogy a frissen megkereszteltek visszatérjenek a pogányságba.
- c. A jezsuita alkalmazkodási módszer megszűnésével, végül pedig sok jezsuita misszió felszámolásával.

10/5.

- a. A pápa szolgálatát és a katolikus hit hirdetését.
- b. A gyarmatokon a jezsuiták gazdasági tevékenységének felszámolását, Európában pedig politikai és kulturális vezető szerepének megszüntetését.

10/6.

- a. A javadalmak betöltésének, a javadalmasok elmozdításának és megbüntetésének joga.
- b. A kánonjogi előírások, a püspökök esetében a trienti zsinat vonatkozó rendelkezései értelmében.
- c. Mert a káptalanok (a kanonokok testületei) hiteleshelyi tevékenységet is folytattak.

10/7.

- a. A kettős kereszt.
- b. A koronázási jelvények mellett Mária Terézia magyar öltözéke.
- c. Szent István kardja, az országalma és a koronázási palást.

10/8.

- b. Besztercebánya, Rozsnyó, Szepesváralja, Székesfehérvár, Szombathely. Munkács (Ungvár), Nagyvárad és a horvátországi Kőrös nem szerepelnek a térképen, mert azok görögkatolikus püspökségek székhelyei.
- c. Mert Mária Terézia és tanácsadói szerint ezekkel a változtatásokkal lehetett leghatékonyabban elősegíteni a görög- és római katolikus hívek lelkipásztori ellátását.
- d. Eger (esetleg még Erdély)

10/9.

- a. Az evangélikus, a református és az ortodox felekezetűekre.
- b. Szabad hivatalviselés és birtokképesesség joga.
- c. Hogy a kisebbség vallásgyakorlata ne szüljön feszültséget a többségi felekezet tagjai között.

10/10.

- a. Mert a pálosok tanítással és lelkipásztorkodással is foglalkoztak.
- b. Oktatásban, lelkipásztorkodásban alkalmazták vagy nyugdíjazták őket.
- c. Mert ez volt az egyetlen magyar alapítású szerzetesrend.

10/11.

- a. Őszinte, tiszteletteljes viszony.
- b. Mert véget vet a felekezeti szembenállásnak és megkülönböztetésnek.
- c. Mert a katolikus vallás visszaszorulásától és az egyház befolyásának csökkenésétől félt.

10/12.

hamis, igaz, hamis, hamis, igaz

10/13.

Mária Terézia reformjaival a lelkipásztorkodás és a felvilágosodás szellemében megreformált hitélet terjesztését kívánta szolgálni, II. József emellett az egyház állami ellenőrzését és az uralkodói befolyást is ki akarta terjeszteni. Mária Terézia törekedett arra, hogy intézkedéseit a Szentszékkal egyetértésben vezesse be, II. József viszont a nyílt konfliktustól sem riadt vissza reformjai véghezvitelében.

FOGALOMGYŰJTEMÉNY

- akié a föld, azé a vallás (cuius regio, eius religio): Ez a gyakorlatban kizárólag a nemesség és a polgárság számára tette lehetővé a szabad felekezetváltást, alattvalóik vagy követték urukat, vagy szabadon elvándorolhattak.
- akkomodáció (alkalmazkodás): India és Kína misszionálása során egyes – elsősorban jezsuita – hittérítők alkalmazkodtak a helyi kultúrához
- államegyház: az állam és az egyház között kialakult olyan viszony, amelyben az egyházat közvetlenül az államérdek szolgálatába állítják; jellemző rá, hogy az állam csak egy vallást ismer el.
- anglikán: VIII. Henrik angol király és utódai idején kialakult protestáns felekezet, az angol államegyház
- apostol: Jézus legszűkebb – 12 fős – tanítványi köre, majd ezt a megnevezést kapta Pál is.
- apostoli királyság: Magyarország királyainak egyik címe a Hartvik-féle Szent István-legenda nyomán, ennek alapján igényelték az egyházmegyék alapításának és a javadalmak betöltésének jogát (→főkegyúri jog)
- arianizmus: Arius tanítását követő eretnekség, mely szerint Jézus nem örökkévaló, mint az Atya, csak hasonló lényegű (homoiusziosz).
- artikulációs hely: az 1681/XXVI. törvénycikkben meghatározott helység, ahol az evangélikusok és reformátusok nyilvánosan is gyakorolhatták vallásukat
- avignoni fogság: A pápaság történetének 1309-től 1377-ig tartó korszaka, amikor a pápák székhelyüket a franciaországi Avignonban tartották. Ezt az időszakot az egyház „babiloni fogságának” is szokták nevezni.
- barokk: a reneszánsz után következő stílustörténeti korszak és korstílus, amely a XVI. század végétől a XVIII. század végéig tartott
- bíboros (kardinalis): a katolikus egyházban pápaválasztó joggal rendelkező személy, akinek feladatai közé tartozik, hogy a pápát tanácsaival segítse; a magyar kifejezés öltözetükre utal, amelynek jellemző színe a piros (bíbor) a püspököknél megszokott lila helyett; ez pedig arra utal, hogy nekik akár vérük ontásával is védeniük kell az egyházat
- bűcsú: a bűnbánat szentségében már fölödozást nyert bűnért járó, ideigtartó büntetés elengedése
- bullá: ünnepélyes pápai ügyirat, amelyet pecséttel zárnak le
- Carolina Resolutio: III. Károly rendelete, amely a protestánsok vallásgyakorlatát szabályozta
- cölibátus: nőtlenség
- deizmus: olyan világnézet, amelynek képviselői hisznek a teremtető Istenben, de tagadják, hogy ezen túlmenően beavatkozna a világ életébe, így tagadják a kinyilatkoztatást is.
- dekretális eskü: hivatalnokok által leteendő eskü Szűz Máriára és a szentekre
- diakonissza: az ősegyházban azok a női hivatalviselők, akik karitatív tevékenységet vállaltak, az újkorban a protestáns egyházakban különféle beosztásban – mint szociális gondozó, nevelő, ápolónő – tevékenykedő, közösségben élő, testvérnek nevezett, bizonyos próbaidő után egyházi áldásban részesülő hajadon; fogadalmat nem tesz, családjával szabadon érintkezhet, bármikor férjhez mehet
- diakónus (szolga): az ősegyházban a püspököket segítették, később a papok segítői is lettek, ma az egyházi rend szentségében az áldozópapot megelőző fokozat.
- diaszpóra: valamely vallás követőinek szétszóródása, vagy szétszórása más vallású népek között.
- Diploma Leopoldinum: I. Lipót 1691-ben kiadott hitlevele, e szerint intézték Erdély belügyeit több mint százötven éven át.
- egyetem (tanárok és diákok közössége, egyeteme), többnyire pápai védelem alatt álló felsőfokú oktatási intézmény
- egylényegű (homousziosz): a Fiú és az Atya azonos természetű
- ekklészia: gyülekezet (akik össze vannak hívva), az egyház és közösségeinek elnevezése
- enciklika: ünnepélyes pápai levél erkölcsi vagy dogmatikai kérdések tisztázására, címzettje lehet az összes püspök, vagy egy-egy földrész illetve ország püspökei, valamint a XX. században a hívek, sőt a II. Vatikáni Zsinat óta a nem vallásos emberek is
- evangélikus: a protestantizmus lutheri irányzata, amelynek hívei az ún. augsburgi (ágostai) hitvallást követik
- evangélium („jó hír”, „örömhír”): Jézus életét és tanítást tartalmazó írások (Máté, Márk, Lukács, János evangéliuma) összefoglaló neve.
- felekezet: a reformáció nyomán létrejövő, saját hitvallással és szervezettel rendelkező vallási közösség
- filioque (és a Fiú): a Szentlélek a Fiútól is származik, a nyugati egyház által betoldott kifejezés a nicea-konstantinápolyi hitvallásba.
- főesperes: a lelkészkedő papság munkáját ellenőrző kanonok
- főkegyúri jog: a magyar uralkodóknak hagyományosan Szent Istvántól eredeztetett joga az egyházi javadalmak betöltésére
- gregoriánus: a VII. Gergely pápa által képviselt eszmét követő
- görögkatolikus: A pápa egyházfőségét elismerő, illetve a katolikus hittételeket elfogadó, de a keleti (görög) rítust (liturgiát) követő hívő. A görögkatolikusok az ortodox egyházból váltak ki, és egyesültek Rómával.
- görögkeleti: ⇒ortodox
- harmadrend: Egyes koldulórendeknek a világi hívek számára létesített intézménye, amelynek tagjai a szerzetesek vezetésével világi életkörülményeiknek megfelelő szabályzat szerint élnek a keresztyén tökéletességre törekvő életet.
- helynök: a püspök helyettese az egyházkormányzatban

hiteleshely: káptalanok, illetve monasztikus vagy lovagrendek jelentősebb testületei által működtetett jogintézmény, amelyet bizonyító erejű oklevelek kiadására, másolására hozták létre

Hitterjesztési Kongregáció: a világ minden táján folyó hittérítési tevékenységet összefogó és irányító szentszéki hivatal

humauizmus: a XV–XVI. század reneszánszhoz (és így az antik kultúra felélesztéséhez) köthető filozófiai irányzat

Indiák Tanácsa: 1524-ben létrehozott spanyol gyarmatigazgatási szerv

inkvizíció: (felkutatás, nyomozás) a hit és az erkölcs tisztaságának védelmére létrehozott egyházi bírósági intézmény

interregnum: az uralkodó halála és az új uralkodó trónra lépte közötti átmeneti időszak

invesztitúra: egyházi hivatal betöltése, beiktatás egyházi javadalomba, ennek jelképe – püspökség esetén – a gyűrű a pásztorbot és a jogar átadása

javadalom: olyan birtok, amelynek a birtokos nem tulajdonosa, hanem csak jövedelmeit használja

kánonjog: egyházjog

kanonok: magas rangú pap, a káptalan tagja

káptalan: székesegyházak és nagyobb templomok papságából a XI–XII. század fordulóján kifejlődött testület (székeskáptalan, illetve társaskáptalan), tagjai a kanonokok

Karoling-reneszánsz: kulturális fellendülés a IX. századi Nyugat-Európában

katolikus (egyetemes): a római pápa által irányított egyházhoz tartozó és a római egyház hitelveit elfogadó hívő

katolikus megújulás: a reformáció által kiváltott katolikus mozgalom az elvesztett pozíciók visszaszerzésére (ellenreformáció) illetve a reformáció korát megelőzően elkezdődött belső reformtörekvések folytatása

Katolikus Státus (Erdélyi Római Katolikus Státus vagy Erdélyi Katolikus Státus): a XVII. században megszerveződő katolikus önkormányzat az Erdélyi Püspökségben

kegyhely: olyan templom vagy más szent hely, ahová csoda vagy történelmi vonatkozás miatt hívők sokasága zarándokol

kenyértörés: az őskeresztények így nevezték saját szertartásukat

keresztes: a muzulmánok ellen – vallási indítékból – vezetett háború harcosa, aki ruháján keresztet viselt

kiközösítés (itt): olyan egyházi büntetés mely kizárja az embert a hívek közösségéből, azaz a középkorban az egész társadalomból

királyi tetsvényjog (placetum regium): a pápai bullák kihirdetésének előzetes uralkodói engedélyhez kötése

klerikus: egyházi (papi) személy, aki tonzúrát viselt

koldulórend: a szegénységet a legszigorúbb formában vállaló és gyakorló szerzetesrend, melynek szabályzata megtiltotta a tulajdonszerzést.

kollégium (itt): protestáns középiskolai oktatási-nevelési intézmény

konkordátum: a Szentszék és egy állam közötti kétoldalú megállapodás, mely a kapcsolatok egész körét rendezti tartós jelleggel, ünnepélyes formában

konkvizitádor (hódító): a XVI–XVII. században Amerikát gyarmatosító spanyol felfedezők és hódítók gyűjtőneve

konstantinai adománylevél: kora középkori oklevél-hamisítvány, melyben Constantinus császár I. Szilveszter pápának és utódainak adományozza Rómát, Itáliát, s a birodalom nyugati felét, fölruházva őket a világi uralkodó jogaival, a világ minden egyháza fölötti joghatósági elsőbbséggel, s hit és erkölcs kérdésében törvényhozó hatalommal

legátus: (pápai) követ

lovagrend: elsősorban nemesekből álló szerzetesi jellegű intézmény, mely éppen emiatt különbözött a késő középkori, legtöbbször királyi kezdeményezésből született lovagi rendektől. A lovagrendek tagjai fogadalmat tettek a zarándokok fegyveres védelmére, a kereszténység ellenségeivel szembeni harcra, s többnyire a betegápolásra is.

Messias: (a héber „Massiah”, görögül „Khrisztosz”, azaz a „Felkent” szóból származik) eredetileg Izrael királyát jelentette, a Kr. e. I. században vette föl az eljövendő Megváltó értelmet.

metropólia: érsekség

metropolita: a keleti egyházban az érseknek megfelelő megnevezés

misszió: az evangélium terjesztése, illetve az erre szóló küldetés

monasztikus: olyan szerzetesi közösség, amelynek tagjai kivonulnak a társadalomból, apátságukat a világtól távol építik föl

nagy nyugati egyházszakadás: az avignoni fogságot követő időszak (1378–1417), amikor egyszerre több (kettő, illetve 3) pápa is volt

nesztorianus: a 431-es efezusi zsinaton eretnekké nyilvánított ókeresztény irányzat, amely az üldözések hatására a Római Birodalomból keletre menekült és számos ázsiai területen, többek között Indiában, közösségeket alapított

obszerváns: egy szerzetesrend szabályzatát teljes szigorával megtartani kívánó közösség

ortodox (görögkeleti): az 1054-es egyházszakadás után „létrejött” egyház, amely nem ismeri el a pápa egyházfőségét

ökumené: a különböző felekezetű keresztények közötti kapcsolat; az egyház egész világon elterjedt közösségéhez tartozás tudata; munkálkodás Krisztus egyházának egységéért

pápa: a katolikus egyház legfőbb feje, Róma püspöke

pápai primátus: a római pápa elsőbbségének kérdése, azaz hogy a pápának tiszteletbeli vagy tényleges (egyházkormányzati) elsőbbsége van az egyházban.

patriarchátus: az ortodox egyházban a több egyháztartomány feletti közigazgatási egység elnevezése

pátriárka: (családfő): több egyháztartomány felett álló egyházi tisztség, a patriarchátus feje

presbiter: az ősegyházban a helyi egyházközség elöljárója, katolikus szóhasználatban a pap megnevezése, református gyülekezet vezető testületének tagja

prímás: az ország első főpapja, Magyarországon a mindenkor esztergomi érsek

protestáns: a hitszakadást követően létrejött új felekezetek összefoglaló neve, amely onnan ered, hogy protestáltak, tiltakoztak az őket elítélő határozatok ellen

provincia (itt): egy nagyobb terület, általában egy ország szerzetesházait összefogó kormányzati egység, amelynek élén a tartományfőnök (provinciális) áll

pünkösd (ötvenedik): A Húsvét utáni 7. vasárnapon tartott ünnep. Ekkor emlékeznek meg a keresztény egyházak a Szentlélek kiadásáról, amikor az apostolok Jeruzsálemben nyelveken kezdtek beszélni, hirdették az örömhírt és megalakították az ösegyházat.

püspök: többnyire területi alapon szerveződő keresztény közösség vezetője, lelki, tanításbeli és kormányzati feladatokkal; a katolikus és ortodox egyházakban a püspökök a 12 apostol utódai.

racionalizmus: a XVII–XVIII. században kialakult filozófiai irányzat, amely szerint az emberi megismerés forrása az ész

Ratio educationis: 1777-es, illetve 1806-os királyi-állami tanügyi rendelkezés, amely a hazai különféle szintű és profilú egyházi iskolákat megkísérelte egy állami iskolarendszer keretei között egységes szervezetbe rendezni, azok felekezeti jellegének és hagyományos fenntartási módjának megváltoztatása nélkül

redukció: Amerika spanyol gyarmatainak megtérített indiánok, misszionáriusok által vezetett, zárt települése

reformáció: a XVI. századi Európában a katolikus egyház megújítására irányuló mozgalom, amelynek eredményeként új, protestánsnak nevezett felekezetek jöttek részre

református: a protestantizmus kálvini irányzata

regula: szabályzat

remete: magányosan, a világtól elvonultan élő személy

reneszánsz: stílustörténeti korszak és korstílus, amely az antik kultúra újjászületését hozta magával a XV–XVI. században

rítusvita: a kínai és indiai rítusok megengedettségeinek kérdése a katolikus egyházon belül a XVII–XVIII. században

segédpüspök: egyházmegyébe beosztott, a megyéspüspök munkáját segítő címzetes püspök

szkolasztika: a középkori Nyugat-Európa meghatározó, az egyházhoz és iskoláihoz szorosan kötődő filozófiai irányzat, mely a Biblián kívül elsősorban Platón, majd később Arisztotelész munkásságára épít.

stóladíj: a papság jövedelmének részét képező adomány, melyet keresztelekor, esketésekor, temetésekor, bizonyos iratok kiállításakor adnak a papnak

székeskáptalan: a püspök tanácsadó testülete, tagjai a kanonokok

szekularizáció (itt): az egyházi javak kisajátítása a világi hatalom részéről

szeminárium (itt): papnevelő intézet

Szent Officium: 1542-ben alapított pápai inkvizíció, amely napjainkban – Hittani Kongregáció – néven a katolikus hit és erkölcs kérdésében jogosult dönteni

Szentszék: a pápa és a római egyházkormányzati szervek összefoglaló elnevezése

szentszék: egyházi bíróság

szimónia: egyházi tisztségek pénzért való áruba bocsátása

szuperintendens: a protestáns egyházkerületet vezető választott lelkész

tized: az egyház számára meghatározott terményekből szedett adó (a termés egytizede)

tolerancia: türelem

Újszerzeményi Bizottság: a török kiűzése utáni birtokjogi helyzet rendezésére 1688-ban létrehozott szervezet

unitárius: Szervét Mihály által alapított protestáns irányzat, amely tagadja a Szentháromságot

Vallásalap: katolikus egyházi rendeltetésű alapítvány, amelyet Mária Terézia létesített a lelkészpénztárból és a jezsuita rend javainak egy részéből, II. József ebbe olvasztotta bele a föloszlatott rendek vagyonát is.

vallásbéke: vallásháborút lezáró béke, amely szabályozza a felekezetek egymás mellett élését

vezeklőkönyv: olyan egyházi iratok, amelyek az egyes bűnök mellett megjelölték a büntetési tételeket

zsinagóga: zsidó imaház

zsinat (=összejövetel): az egyházi nyelv elsősorban az egyetemes zsinatokat nevezi így, ezek a pápa és a világ püspökeinek összejövetelei, tanácskozásai